

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАФТИ І ГАЗУ

Кафедра маркетингу і контролінгу

А.О. Устенко, О.Я. Малинка

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК
із дисципліни
«ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Івано-Франківськ-2017

ВСТУП

Сучасна міжнародна економіка все більше набуває глобального характеру. Це спричинило багато суттєвих змін: виникнення і поширення наднаціональних структур (транснаціональних корпорацій і банків, міжнародних організацій, регіональних угруповань), більш тісний зв'язок між всіма суб'єктами світової економіки, підвищення її на якісно новий рівень.

В умовах глобалізації кожна країна, яка хоче мати конкурентоспроможну національну економіку, повинна інтегруватися у глобальний економічний простір, активно встановлювати економічні відносини із різними його суб'єктами. З цією метою країни світу та їх господарські структури повинні розробляти та реалізовувати стратегії свого економічного розвитку, які б дозволили їм інтегруватися у глобальну економічну систему, знайти в ній свою нішу й отримати певні вигоди для свого економічного розвитку.

Однією з основних умов реалізації визначених пріоритетів є підготовка кваліфікованих фахівців для роботи у сфері міжнародної економіки. Вивчення дисципліни «Глобальна економіка» дає їм змогу набути знання щодо становлення глобальної економіки, потенційних можливостей розвитку національних економік в умовах глобалізації, а також визначити ефективні стратегії для реалізації цих можливостей.

Навчальний посібник із вивчення дисципліни «Глобальна економіка» складається з теоретичної і практичної частин за кожною темою. Він включає тематичний план курсу, опорний конспект лекцій, навчальні завдання для проведення практичних занять, методичні рекомендації та завдання для самостійного вивчення курсу, тестові завдання, глосарій, список рекомендованої літератури.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ГЛОБАЛІСТИКИ, ФОРМУВАННЯ ЇЇ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ І ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ

Тема 1. Сучасна методологія глобалістики

Теоретична частина

План

1.1. Глобалізація та її суть.

1.2. Становлення глобалістики – науки про глобалізацію, формування її методологічної бази.

1.3. Базові концепції, які характеризують історичні рамки глобалізації.

1.1. Глобалізація та її суть

Глобалізація – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. У результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів.

Слово «глобалізм» (від англ. global – всезагальний, лат. – globus terrae – земна куля). Синонімом терміна виступає французька версія цього поняття – **мондіалізм**.

Термін «глобалізація» набрав поширення у науці на рубежі 70 – 80 - х років ХХ ст. Вважається, що першим його використав у 1981 р. американський соціолог Дж. Маклін. Але якщо він тільки окреслив контури процесу, то професор Гарвардської школи бізнесу Т. Левітт наповнив термін «глобалізація» реальним практичним змістом. У статті «Глобалізація ринків», опублікованій у 1983 р. у журналі «Гарвард Бізнес Рев'ю», він визначив глобалізацію як світову конвергенцію ринків завдяки існуванню нової форми підприємств, які були названі «глобальними фірмами». Глобалізація і технології, на думку Дж. Макліна, стали двома головними факторами, що визначали напрям розвитку міжнародних відносин.

До джерел та процесів, які в сукупності формують явище глобалізації, західні та вітчизняні вчені відносять:

- стабільні та довготривалі негативні наслідки світової господарської діяльності, які досягли глобальних масштабів і провокують непрогнозовані зміни в усіх сферах діяльності людини;

- бурхливий розвиток комунікацій, інформаційних технологій, який сприяв утворенню єдиного технічного та інформаційного простору та призвів до такого ступеня соціального взаємозв'язку і взаємозалежності світу, що численні ознаки конкретних суспільств та діяльності людини перестають бути ізольованими і стають загальною проблемою всього людства;

– появу таких суб'єктів світової економіки і політики (транснаціональних корпорацій, держав, міжурядових організацій – суб'єктів глобальних відносин), узгодження інтересів і можливостей яких є необхідною умовою їх існування і дає можливість діяти глобально у різних сферах життєдіяльності;

– соціокультурні трансформації: більш виразних рис набуває характер глобального наукового прогресу; формування так званого багатокультурного середовища, що проявляється у створенні виробничих колективів міжнародних компаній із представників різних країн і народів, які змушені тісно співпрацювати, та ін.

На думку відомого гарвардського вченого С. Хоффмана, глобалізація проявляється у трьох формах: економічній, культурній та політичній.

Політики вважають, що глобалізацію можна розглядати як підйом у власній могутності нового «поліцентричного» центру світу як антитези існуючому світові, де панує держава, пов'язана з ним тісними узами. Цей новий світ ґрунтується на недержавних, чи транснаціональних зв'язках.

Крім того, глобалізацію можна розглядати як процес формування на міжнародному рівні культурно-інформаційного простору, який являє собою результат процесу розповсюдження, обміну комунікаційних технологій між різними частинами співтовариства.

З погляду економістів, глобалізація визначається як виникнення глобалізованої економіки, в якій національні економіки розділяються, а потім знов поєднуються в системі угод і процесів на міжнародному рівні. У цій глобалізованій економіці кордони національних економік більше не є суттєвими, і вона підпорядковується власній логіці, яка відрізняється від логіки економічних відносин між незалежними національними об'єктами.

Виділяють три основні механізми глобалізації:

- 1) зростання конкуренції на міжнародних товарних ринках;
- 2) набуття виробництвом багатонаціонального характеру внаслідок делокалізації виробничих потужностей;
- 3) посилення міжнародної інтеграції фінансових ринків.

1.2. Становлення глобалістики – науки про глобалізацію, формування її методологічної бази

Глобалістика є науковим напрямом, який набуває ознак самостійної науки. Її предметом виділяють походження, прояви і шляхи вирішення глобальних проблем, а також становлення макросоціоприродних систем та їхньої динаміки. Можна виділити три особливості глобалістики як наукової дисципліни. В її межах система взаємозв'язків людини, суспільства і природи уявляється єдиним цілим у масштабах всієї планети. Крім того, глобалістика розглядає цю систему як перманентно кризову, у центрі її уваги знаходяться всі напруженості, конфлікти. На відміну від інших наук, вона характеризує їх не як аномалію, а як абсолютно нормальне та неминуче явище, як джерело розвитку суспільства. Ця наука зосереджує свою увагу на розробленні управлінських рішень з подолання кризових ситуацій і тим самим сприяє забезпеченню поступового світового розвитку.

Предмет глобалістики формують багатовекторні напрями наукових досліджень.

1. Філософсько-методологічний напрям. У його межах досліджуються філософські засади, сутність, генезис глобальних процесів, аналізуються найбільш істотні соціально-політичні та економічні перетворення. Тут виявляється співвідношення найважливіших понять («глобалізація», «глобалістика», «глобалізм», «глобальні проблеми»); досліджується вплив процесів глобалізації на національні та локальні культури, економіку, політику, ідеологію; відслідковується зміна принципів розвитку цивілізації.

2. Природничо-науковий напрям пов'язується з аналізом специфіки сучасного глобального етапу, що визначає конфігурації, темпи розвитку і зміст економічних процесів, які в свою чергу визначають подальшу тенденцію проведення збалансованої національної, регіональної і наднаціональної політики.

3. Соціоприродничий напрям охоплює широке коло проблем, з яких на перше місце претендує екологічна. Виявлення законів соціальної екології, оптимізація взаємодії суспільства та природи, екологізація виробництва і формування принципів раціонального природокористування і вироблення концепції стійкого розвитку є важливими завданнями цього напрямку.

4. Соціальний напрям охоплює проблематику сучасних вимірів економічної стратифікації, продовольчу проблему, проблеми міжнародного права, регулювання міграційних потоків, запобігання виникненню загроз біологічного, технотронного та інших різновидів міжнародного тероризму.

5. Політичний напрям досліджує подальшу тенденцію руху світової системи, параметри зміни міжнародних відносин, сучасну картографію геополітичного атласу світу.

6. Культурологічний напрям актуалізує проблеми, що виникають у результаті впливу глобалізації на різні сфери культури, засоби масової інформації, ціннісні установки, масову свідомість.

7. Прогностичний напрям характеризується узагальненістю та екстраполяцією сучасних процесів, тенденцій і станів у майбутньому з метою передбачення ймовірних сценаріїв розвитку світової системи за умов збереження існуючих умов.

Суть терміна «глобалістика» полягає у сукупності наукових, філософських, культурологічних і прикладних досліджень різних аспектів глобалізації і глобальних проблем, включаючи одержані результати таких досліджень, а також практичну їх реалізацію в економічній, соціальній і політичній сферах як на рівні окремих держав, так і в глобальному масштабі.

У становленні глобалістики як науки можна виділити три етапи.

Перший етап – це 1960-ті роки. Глобалістика стала формуватися як принципово новий науковий напрям, де на перший план виступили інтеграційні процеси, а також сфера суспільної практики, що охоплювала міжнародну політику, економіку та ідеологію.

Попередником глобалістики на цьому етапі була футурологія. Займатися проблемами майбутнього були покликані Інститут проблем майбутнього

(створений у Відні у 1965 р.), Міжнародний фонд «Людство у 2000 році» (заснований у 1965 р. у Нідерландах), Товариство з вивчення майбутнього світу (організоване у 1966 р. у Вашингтоні).

У 1968 р. найбільш відомі футурологи 30-ти країн створили Римський клуб, який швидко став впливовим міжнародним органом, що досліджував перспективи розвитку світу, в тому числі у сфері економічної діяльності. У 1972 р. було опубліковано першу доповідь Римського клубу – «Межі зростання». З цієї доповіді бере початок глобалістика як наука.

Рекомендації Римського клубу започаткували прискорену структурну трансформацію індустріальних економік провідних західних країн у постіндустріальні.

Другий етап розвитку глобалістики припадає на середину 1970-х років. У цей час провідні країни Заходу були вражені серією структурних криз, серед яких найгострішою стала енергетична. Вивчення природи криз і шляхів її регулювання – основний зміст глобалістичних досліджень на цьому етапі. У черговій доповіді Римського клубу «Людство біля поворотного пункту» (автори: М. Месарович та Е. Пестель) дійшли висновку про необхідність переходу до обмеженого зростання, який вони розуміли як диференційований розвиток окремих частин світової системи і на цій основі подолання регіональних криз.

У другій половині 1970-х років велику увагу світової спільноти привернули до себе роботи Е. Ласло «Цілі людства», Д. Габора та У. Коломбо «За межами століття марнотратства», Дж. Боткіна, М. Ельманджри, М. Маліці «Немає меж навчання», також виконані як доповіді Римського клубу. Автори проаналізували цілі розвитку різних країн, дійшли висновку щодо необхідності їх переходу до нових глобальних цілей, котрі розумілися як вирішення проблем глобальної безпеки, а також продовольчої, ресурсної проблем тощо.

Важливого значення набула також праця Я. Тінберга «Перегляд міжнародного порядку», в якій були сформульовані основні глобальні проблеми: необхідність міжнародного реформування, встановлення нового міжнародного порядку, котрий сприяв би досягненню рівності, збереженню навколишнього середовища та розвиткові культурних цінностей.

У 1970-х роках помітно посилювався інтерес до глобальних проблем світового розвитку в радянському суспільствознавстві. Найважливішими напрямками глобалістики, що набули розвитку у СРСР, стали:

– філософсько-методологічний і науково-теоретичний, у якому виявлялися філософські засади, умови появи і характер глобальних проблем; аналізувалися найбільш важливі соціально-політичні та економічні перетворення, необхідні для успішного вирішення глобальних суперечностей (праці П. Капіци, Є. Федорова, Н. Моїсєєва, Д. Гвішіані, Г. Хозіна, І. Бестужева-Лади та ін.);

– соціально-природничий, який охоплював питання, що виникали у сфері взаємодії природи і суспільства (праці А. Яншина, Г. Добровольського, Ю. Трусова, Н. Мамедова та ін.);

– соціокультурний, у якому основна увага приділялася науково-технічному прогресу та його наслідкам (праці С. Капіци, В. Віноградова, В. Петрова, А. Костіна, Г. Шахназарова).

У цей період склалися досить чіткі уявлення щодо тенденцій становлення світогосподарських зв'язків як єдиної системи і глобальних проблем, породжених нею. Були виявлені природа і генезис глобальних проблем, визначені критерії їх виділення і підходи до систематизації.

Тоді ж визначилися критерії, за якими проблема може розглядатися як глобальна. Відповідно до цих критеріїв глобальними можна вважати проблеми, які виникають у результаті об'єктивного розвитку суспільства, носять планетарний характер, зачіпають інтереси всіх народів і держав, загрожують усьому людству, потребують невідкладних рішень, вимагають зусиль усього світового співтовариства.

До критеріїв глобальності відносять комплексність і складний внутрішній взаємозв'язок. Слід звернути увагу на високий ступінь їхнього динамізму. Внаслідок того, що глобальні проблеми спричиняються безліччю різних чинників, їхній стан у конкретних історичних умовах і географічних регіонах постійно змінюється. Будучи наслідком усього попереднього розвитку людства, глобальні проблеми виступають як специфічне породження саме сучасної епохи, як наслідок гострої нерівномірності соціально-економічного, політичного, науково-технічного, екологічного та культурного розвитку в умовах нової, своєрідної епохи.

Усі глобальні проблеми сучасності є взаємозалежними і взаємозумовленими, ізольоване їх вирішення неможливе.

Комплекс глобальних проблем сучасності ґрунтується на теорії глобальних балансів, відповідно до якої стабільність процесів у природі і суспільстві залежить від ступеня їх збалансованості. Нараховується до двох десятків глобальних балансів: паливно-енергетичний, продовольчий, транспортний, екологічний, демографічний, матеріально-сировинний, торговельний тощо.

Ю. Яковець підкреслює базові типи глобальних проблем:

1) технологічні проблеми – монопольне оволодіння інноваційними виробничими технологіями невеликою групою розвинених цивілізацій за умов посилення технологічної відсталості іншими цивілізаціями;

2) економічні проблеми – надмірна поляризація багатства, рівня якості життя цивілізацій;

3) екологічні проблеми – виснаження деяких видів мінеральних, водних і лісових ресурсів за умов зростання обсягів забруднення навколишнього середовища;

4) демографічні проблеми – постійне зростання загальної чисельності населення планети;

5) геополітичні проблеми – нав'язування атлантичної версії глобалізму зі сценарієм одно полярного світу і планетарний диктат з боку Північноамериканської цивілізації за умов зростаючого опору інших цивілізацій;

б) соціокультурні проблеми – протистояння культурних традицій різних цивілізацій, а також тиск на світову спільноту могутніх інформаційних потоків.

Найважливішими досягненнями глобалістики у перші два десятиліття її розвитку стало вироблення і формулювання прийнятної для різних наук мови міждисциплінарного спілкування, розроблення й уточнення з цієї позиції ключових, принципових понять і категорій, таких як «глобальна проблема», «екологічна криза», «екологізація виробництва», «демографічний вибух», «світова спільнота» тощо.

Третій етап розвитку глобалістики починається із середини 1980-х років. Особливість цього етапу полягає в тому, що внаслідок зміни історичних обставин багато структур, організацій та вчених згорнули або зовсім припинили свою роботу у сфері глобалістики. Більш активно почали проводитись дослідження прикладних проблем глобалістики, особливо спрямованих на упередження ризику, катастроф, мінімізації їх наслідків. Усе більше уваги приділяється найважливішим проблемам регіонального характеру, масштаби яких надавали їм глобального забарвлення.

Дослідження розвитку глобалістики як науки дозволяє зробити висновок: якщо на перших етапах становлення глобалістики переважали підходи до вирішення глобальних проблем за допомогою технічних і фінансових засобів, організаційних та економічних рішень, то з початку 1990-х років відбувається зміна пріоритетів – основна увага приділяється соціально-політичній проблематиці і лише через цю призму – на процеси глобалізації. Глобалістика стала тісно пов'язаною із політикою та ідеологією.

Так, до середини 1980-х років у західній глобалістиці визначилися кілька різних напрямів, кожний з яких оригінально розглядає причини прояву і загострення глобальних проблем сучасності та визначає шляхи їх вирішення. Значна група вчених (Г. Кан, У. Браун, А. Вінер, Д. Медоуз, М. Робертс та ін.) головною причиною появи глобальних проблем вважає науково-технологічний прогрес (НТП).

Серед західних глобалістів найбільш відомими є: еколого-популістський напрям, представники якого (Л. Браун, Р. Теобальд, Д. Хау та ін.) наголошують на проблемах взаємодії суспільства і природи, та екзистенціально-культурний (Г. Фолк, І. Гальтунг, О. Орука, М. Міше та ін.), в центрі уваги якого – проблеми війни і миру, встановлення нового міжнародного економічного та соціально-політичного порядку.

У Російській Федерації дослідження у рамках глобалістики набули широкого розвитку у 1990-ті роки. Для міждисциплінарного дослідження глобалізації створюються спеціальні наукові центри: Рада з глобальних проблем ХХІ століття, Центр глобальних програм Горбачов-Фонду тощо.

Українська школа глобалістики почала формуватися з певним запізненням. Її теоретико-методологічна база сформувалася в результаті взаємодії наукових кіл Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана, Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Проблеми глобалістики досліджувалися у працях Д.Г. Лук'яненка, Ю.М. Пахомова, В.В.

Рокочі, О.Г. Білоруса, Ю.В. Макогона, І.М. Школи, С.В. Сіденка та ін. Специфікою української школи глобалістики є також системний аналіз інтеграційних процесів, динаміка яких визначає багатоаспектний контекст економічного розвитку України в умовах глобалізації.

1.3. Базові концепції, які характеризують історичні рамки глобалізації

Ключовою проблемою у визначенні історичних меж і часових відтінків глобалізації є проблема дефінітивно-методологічного плану. Узагальнення її дає змогу виділити чотири базових концепції, що характеризують історичні кордони глобалізації:

1. Концепція глобалізації як зміни форм історичного процесу (концепція «архаїчної глобалізації»).
2. Концепція глобалізації як сучасного економічного феномену.
3. Концепція протогобалістів.
4. Концепція глобалізації як деякої позачасової властивості, що іманентно притаманна світовому суспільству (концепція Е. Азроянца).

Перша концепція досягла найбільш широкого визнання в працях Р. Робертсона, М. Уотерса, Г. Терборна, Ф. Броделя, Л. Туроу, А. Маслоу, Г. Дилигенського, Ю. Красіна, Ю. Пахомова та інших. Так Р. Робертсон і М. Уотерс вважають, що глобалізація є тривалим історичним процесом, і її початок відносять до рубежу XV – XVI ст.; а Г. Терборн виділяє в історії принаймні шість хвиль глобалізації, найбільш ранньою з яких він вважає експансію світових релігій у III – VII ст. н. е. Білорус О., критикуючи прибічників «архаїчної глобалізації», виділяє низку критичних періодів її особливого прискорення:

- перший етап – створення імперій на основі торговельних інтересів, симбіозу держави і релігії (Рим, Візантія, Китай, Київська Русь);
- другий етап – період великих географічних відкриттів і створення економічних імперій та перших глобальних корпорацій (XV ст.);
- третій етап – промислова революція (Європа, XVIII ст.) і формування міжнародних ринків;
- четвертий етап – епоха світових війн XX ст. (1914 – 1918 рр., 1939 – 1945 рр.), 1948 – 1989 рр. (економічна світова війна);
- п'ятий етап – інформаційна революція (починаючи з другої половини XX ст.)

Ці наукові позиції знаходять, хоч і непряму, підтримку в працях російського вченого Ю. Красіна, який інтерпретував глобалізаційний процес, представлений протилежними тенденціями інтеграції. Аргументація прибічників першої концепції є логічною з погляду на глобалізацію як процес, що трансформувал певні сфери світового простору.

Найбільш послідовними прибічниками **другої концепції** є такі вчені: західні – К. Омае, Т. Левітт, Ф. Фукуяма; російські – А. Вебер, А. Неклеса, В. Кузнецов, В. Ядов, і вітчизняні – Д. Лук'яненко, О. Білорус, А. Гальчинський, А. Геєць та інші. Вони піддають критиці концепцію «архаїчної глобалізації», вважаючи виділення її форм у минулому явним

анахронізмом, пояснюючи його появу тим, що контингентний зсув світової економіки покликав до життя не тільки наслідки, але, як це не дивно, власні передумови. Науковці акцентують увагу на зростаючих обсягах міжнародних торговельних операцій; діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) і міжнародних організацій, планетарні комунікаційні мережі та мультикультуралізм створили новий предмет дослідження.

Третю концепцію необхідно розглядати в контексті попередньої. За цією концепцією пропонується виділяти два етапи глобалізації – протогоlobalьний і сучасний – етап ліберальної глобалізації. Не суперечить цьому підходу і класифікація Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), за якою пропонується розрізнити три етапи процесу глобалізації:

- інтернаціоналізація (починаючи з середини XIX ст.), що відповідає розвитку експортних потоків (протогоlobalьна фаза світового розвитку);
- транснаціоналізація (особливо з початку 1945 р.), яка пов'язана зі стрімким зростанням потоків прямих іноземних інвестицій;
- глобалізація (починаючи з 1980-х рр.). Найбільш видатними ідеологами цього напрямку є Р. Кобден, Й. Шумпетер, Н. Ейнджел, А. Уткін, Р. Кокс, І. Уоллерстайн.

Четверта концепція «глобалізації як деякої позачасової властивості, що притаманна світовому суспільству» обґрунтована в термінах філософської науки у працях та доповідях російських вчених Е. Азроянца та М. Чешкова. Головним завданням власної концепції Е. Азроянц вважає зближення трьох попередніх. У них він вбачає дві ключові розбіжності: одна – у визначенні часових параметрів глобалізації, друга – в трактовці самого поняття, яке може розумітися або як тенденція, або як наслідок (продукт) ряду тенденцій. Історичний процес, котрий можна представити як розвиток соціальної системи, спрямований на досягнення межової її цілісності. Саме таку цільову функцію історичного процесу російський вчений і пропонує назвати глобалізацією.

З метою точного визначення історичних кордонів глобалізації слід чітко визначити основні категорії, що часто ототожнюються з нею, тобто побудувати понятійний ряд «інтернаціоналізація – регіоналізація – єдиний і цілісний світ – глобалізація», який проводить межу між схожими, але методологічно різними поняттями. Процеси, що відображаються подібним рядом, поєднані тим, що всі вони, по суті, реалізують вихід множини раніше внутрішньодержавних процесів за межі кордонів окремо взятої держави. Розбіжності ж полягають в умовах і часі виникнення відповідних явищ, в їхньому змісті, конкретних і соціально-історичних функціях, у масштабах, глибині та інтенсивності, в наборі суб'єктів, а також у безпосередніх і довготермінових результатах цих процесів.

Інтернаціоналізація є в принципі універсальною за суб'єктами і простором, які охоплюються нею, хоч і не обов'язково втягує до сфери власного впливу всіх чи навіть більшу частину учасників міжнародної економіки. У деяких випадках вона здатна досягати (і досягала) таких масштабів. Але найчастіше й ефективніше цей процес демонструє розвиток на локальному рівні і/або як супроводження окремих сфер, видів, напрямів діяльності. Інтернаціоналізація, як явище, повинна була історично з'явитися

досить рано, по суті, одночасно з появою перших чітко оформлених соціально-територіальних структур. Головна її функція – забезпечення стійких міжнародних зв'язків у реально функціонуючій світовій економічній системі. Інтернаціоналізація є історико-еволюційною підготовкою глобалізації.

Регіоналізація часто розглядається як характерна ознака світової економіки кінця ХХ століття. Але такий процес як фактор державотворення спостерігався ще в Середньовіччі. Це підтверджує тезу про те, що історія являє собою послідовність циклів «стягування» і руйнування держав, інших суб'єктів світової економіки, а регіоналізація є однією з форм стадій «стягування», сутність якої – у формуванні нових, більш великих інтеграцій (соціально-територіальних систем) – союзів, конфедерацій тощо на основі та завдяки розвитку інтенсивних і глибоких для свого часу інтернаціональних зв'язків. Регіоналізація – це можливий, але не кінцевий результат розвитку процесів інтернаціоналізації в різні історичні епохи.

Глобалізація принципово відрізняється від інтернаціоналізації тим, що провокує нівелювання національних кордонів, підриває підґрунтя національного суверенітету, закладає фундамент деякої нової, глобальної спільноти. За умов володіння багатьма спільними рисами, глобалізація і інтернаціоналізація є все ж таки якісно різними процесами. З певної точки зору їх можна розглядати як стадії, що наслідують одна одну. Проте, судячи з того, що ми знаємо про глобалізацію, це є якісно новим рівнем економічного розвитку у новій площині. Країни, що розвиваються в полі інтернаціоналізації і глобалізації, знаходяться ніби в різних діапазонах. Звичайно, що між інтернаціоналізацією і глобалізацією немає нездоланного бар'єра. Якщо прийняти точку зору, котра акцентує увагу не на стадіальній, а на якісній розбіжності, то можна погодитися з таким відомим дослідником, як В. Рамзес, який стверджує, що глобалізація виглядає, скоріше, категорією – конкурентом інтернаціоналізації, її антитезою, ніж її логічним продовженням, розвитком, хоча наочні прояви глобалізаційного процесу мають місце і в ході інтернаціоналізації, що виділяється посиленням взаємозалежності окремих держав.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: глобалізація, мондіалізм, глобалістика, інтернаціоналізація, регіоналізація.

Питання для поглибленого вивчення

1. У чому полягає суть глобалізації ?
2. Які джерела та процеси формують явище глобалізації ?
3. В яких формах проявляється глобалізація ?
4. Які основні механізми глобалізації ?
5. Чим зумовлено виникнення глобалістики як науки ?
6. Які напрями наукових досліджень глобалістики ?
7. Найважливіші напрями глобалістики, що набули розвитку у СРСР.

8. Формування глобалістики в Україні.
9. Яка існує взаємозалежність між інтернаціоналізацією, регіоналізацією та глобалізацією ?
10. Значення глобалістики для формування стратегій розвитку сучасних світогосподарських процесів.

Тести

1. Глобалізація, на думку відомого гарвардського вченого С.Хоффмана, проявляється у трьох формах:

- а) економічній, культурній та політичній;
- б) екологічній, економічній та військовій;
- в) політичній, суспільній та науковій;
- г) технологічній, культурній та соціальній.

2. Одними з перших упровадили в науку термін «глобалізація»:

- а) В. Леонт'єв, Й. Шуметер;
- б) Дж. Маклін, Т. Левітт;
- в) О. Орука, Ф. Фукуяма;
- г) М. Маліца, Ю. Цимбалюк.

3. У рамках філософсько-методологічного напрямку глобалістики досліджуються:

- а) філософські засади, сутність, генезис глобальних процесів, аналізуються найбільш істотні соціально-політичні та економічні перетворення ;
- б) співвідношення найважливіших понять: «глобалізація», «глобалістика», глобалізм», «глобальні проблеми»;
- в) вплив процесів глобалізації на національні та локальні культури, економіку, політику, ідеологію;
- г) усі відповіді є вірними.

4. До основних механізмів економічної глобалізації належать:

- а) зростання конкуренції на світових товарних ринках;
- б) набуття виробництвом багатонаціонального характеру внаслідок делокалізації виробничих потужностей;
- в) посилення міжнародної інтеграції фінансових ринків;
- г) усі відповіді є правильними.

5. Предмет глобалістики формують багатовекторні напрями наукових досліджень, один з яких:

- а) природничо-науковий напрям;
- б) природничо-технологічний напрям;
- в) політико-культурологічний напрям;
- г) економіко-прогностичний напрям.

6. Перший етап становлення глобалістики як науки припадає на:

- а) 1950-ті роки;
- б) 1930-ті роки;
- в) 1960-ті роки;
- г) 1940-ві роки.

7. Міжнародна організація, яка мала вирішальне значення для формування глобалістики як науки:

- а) Паризький клуб;
- б) Лондонський клуб;
- в) Більдерберзький клуб;
- г) Римський клуб.

8. До найбільш видатних вчених, які досліджували проблеми глобалістики у СРСР, належав:

- а) Є. Федоров;
- б) Д. Боткін;
- в) М. Маліца;
- г) В. Леонт'єв.

9. Українська школа глобалістики представлена працями вчених:

- а) О. Орука, А. Костіна;
- б) А. Яншина, Ю. Трусова;
- в) Д. Лук'яненко, О. Білоруса;
- г) О. Петренко, Ю. Цимбалюка.

10. Ключовою проблемою глобалістики є проблема методологічного характеру щодо визначення історичних меж глобалізації. У зв'язку з цим, виділяють базові концепції:

- а) концепція глобалізації як сучасного економічного феномена, концепція протоглобалістів;
- б) концепція глобалізації як зміни форм історичного процесу (концепція «архаїчної глобалізації»);
- в) концепція глобалізації як деякої позачасової властивості, що притаманна світовому суспільству (концепція Е. Азроянца);
- г) усі відповіді є вірними.

Реферати

1. Глобалізація, її вплив на сучасну економіку.
2. Глобалістика, етапи її становлення.
3. Особливості сучасного етапу глобалістики.
4. Базові концепції, які характеризують історичні рамки глобалізації.

Тема 2. Основні теорії глобалістики

Теоретична частина

План

- 2.1. Основні школи сучасної глобалістики.
- 2.2. Становлення теоретичної бази глобалістики.

2.1. Основні школи сучасної глобалістики

Усю множину напрямів (шкіл) сучасної глобалістики можна представити таким чином:

1) еколого-економічна школа (П. Екінс, Х. Гендерсон, Х. Дейлі, П.Хокінс, Е. Ловінс, Р. Норгаард, Л. Браун). У працях представників цієї школи наголошується на реалізації системного підходу в дослідженні суспільних проблем, на відмові від зосередження на внутрішніх закономірностях економіки, вимагаючи включення до аналізу зовнішніх, неекономічних факторів, врахування численних взаємодій та взаємозв'язків між суспільством і природою. Доводиться можливість поєднання екологічних та економічних інтересів у процесах глобального розвитку;

2) школа універсального еволюціонізму (М. Моїсеєв), яка наголошує на тому, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча й непрогнозованою, але неминучою у довгостроковому плані. Саме тому процеси глобального розвитку мають враховувати зворотну реакцію біосфери;

3) школа глобальної екології, яка розробляє теорію глобальних рішень і компромісів, науково обґрунтовує модель глобальних наслідків ядерної війни, ядерної зброї, «ядерної зими», а також соціологію глобального компромісу; доводить можливість реалізації світових угод кооперативного типу задля вирішення планетарних завдань; пропонує концепцію «Глобальних інститутів згоди», спроможних досягати стабільних та ефективних компромісів;

4) школа контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані). Ця школа передбачає реалізацію програми «Моделювання глобального розвитку» з метою створення системи моделей альтернативного глобального розвитку та рекомендацій з вибору оптимальних стратегій управління. Виступає з пропозицією розвитку глобалістики з позицій загальносоціологічної теорії та методології, а також розглядає перехід до інформаційного суспільства як магістральний шлях вирішення глобальних проблем;

5) школа міжнародної політичної економії (С. Стрендж, Е. Хеллайнер, Р. Андерхілл, Ф. Черні, Л. Вейс, Т. Пемпел, Т. Скопол, П. Евене, Д. Хелл, П. Катценштайн). Відслідковує формування глобального економічного, правового та політичного простору поряд зі становленням нового світогосподарського порядку. Аналіз цих процесів проводиться під кутом зору силових відносин і міждержавних конфліктів. Констатується визначна роль політичних рішень (чи відсутність таких) у розвитку найважливіших світогосподарських тенденцій і процесів. Розбираються суперечності між окремими групами інтересів, відомствами та гілками влади, їх вплив на формування економічної та зовнішньої політики країни, на наявність чи відсутність єдності під час захисту національних інтересів;

б) школа економічної соціології (Ф. Бродель, М. Вебер, Т. Веблен, Е.Дюргейм, К. Поланьї, І. Шумпетер, М. Грановетер, М. Кастельс, Р.Сведберг, А. Сен, А. Турен, Р. Холлінгсворт, Ф. Шміттер, В. Штрек, А.Етціоні) зазначає, що економіка тісно пов'язана з іншими сферами суспільного життя, а економічні процеси визначаються сукупністю суспільних інститутів. До таких інститутів належать не тільки правові норми та адміністративні рішення, але й системи цінностей, пріоритети, традиції, мораль, етика, що панують у суспільстві.

Найбільший потенціал наукового розвитку мають такі школи, як: еколого-економічна, глобальної екології та економічної соціології.

2.2. Становлення теоретичної бази глобалістики

У середині 1960 – 1970-х рр. на стику політологічної теорії міжнародних відносин і соціологічної системної теорії активно опрацьовується концепція світової системи / світового суспільства. Вона досліджувалася у працях В. Мура, Р. Робертсона, Дж. Неттла, Ч. Бартона. Цей новий дискурс суспільних змін базувався на поняттях «світове», «інтернаціональне», «міжнародне». Термін «глобальне» приєднується до них у середині 1960-х рр., коли В. Мур запропонував термін «глобальна соціологія».

Власне дискурс глобалізації у соціології виникає всередині 1980-х рр., коли це поняття стало розроблятися і популяризуватися Р. Робертсоном. З кінця 1980-х рр. зусилля багатьох учених були зосереджені на новому генеральному напрямі – розробленні теорій глобалізації. У 1990 р. у збірнику «Глобальна культура» були опубліковані праці провідних теоретиків – І. Уоллерстайна, М. Арчера, Р. Робертсона, А. Аппадурі та ін. Потім вийшли монографії, присвячені проблемам глобалізації, Л. Склера, Р. Робертсона, М. Уотерса, А. Аппадурі, У. Бека та ін.

В основу всіх теорій глобалізації покладена **дихотомічна типологія соціальної організації: «локальне / глобальне»**. У межах цієї типології суспільними змінами можуть виступати лише процеси, пов'язані зі зміною просторових характеристик соціальної організації / соціальних взаємодій. Тому поява дискурсу глобалізації часто трактується як «просторовість» теорії змін. Дихотомія «локальне / глобальне», що фіксує «розрив» між минулими і новими просторовими характеристиками соціальних процесів, моделює зміни, які відбувалися у першій половині ХХ ст. і визначалися подіями і тенденціями цього періоду. Але у теоріях глобалізації ця дихотомічна різниця використовується для утворення теоретичних моделей змін у будь-яких інших історичних та географічних межах.

Перші докладно розроблені теоретичні моделі глобалізації були створені на рубежі 1980 – 1990-х рр. на стику конкуруючих форм дискурсу – дискурсом світової системи та власне дискурсом глобалізації. Характерними для цього періоду є праці І. Уоллерстайна, в яких проводиться межа між традиційним типом інтеграції локальних суспільств (імперіями) і сучасним типом (капіталістичною світовою системою, яка виникла у XV – XVI ст.). У теорії І. Уоллерстайна тенденції до змін у напрямку транснаціональної економіки і

транснаціональної політики трактуються на підставі дихотомічного розрізнення сукупності автономних суб'єктів та зв'язку між ними. Структура моделі світової системи виражається схемою «міжнародний розподіл праці + міждержавний баланс сил / інтересів». Така структура не потребує додавання до терміна «інтернаціональне» терміна «глобальне». Внаслідок того, що процеси поза національно-державними кордонами і всередині цих кордонів суттєво різняться одні від одних, парадигмою змін слугує дихотомія «національне / інтернаціональне», а не дихотомія «локальне / глобальне», що ігнорує роль національних кордонів. І. Уоллерстайн критикує дискурс глобалізації, розглядаючи його як данину кон'юнктурі.

Вчені, які орієнтуються на панівний у сучасній глобалістиці дискурс, адаптували поняття глобалізації та створили його перші теоретичні моделі. Прикладами тут можуть бути праця Е. Гідденса «Наслідки сучасності» (1990 р.) і праця Л. Склера «Соціологія глобальної системи» (1991 р.).

Е. Гідденс розглядає глобалізацію як продовження модернізації, якщо характеризувати її як автономізацію соціальних відносин від локальних умов взаємодій і поширенням дії деконтекстуалізуючих інститутів на весь світ.

Глобалізація досліджується Е. Гідденсом у чотирьох вимірах – це світова капіталістична економіка, система національних держав, світовий військовий порядок, міжнародний поділ праці, які можна об'єднати у дві системи: світова економіка та світова політика. Зважаючи на те, що трансформація системи розглядається як на глобальному, так і на локальному рівнях, то, згідно з дихотомічною типологією, термін «глобалізація» відповідає теорії Е. Гідденса.

Л. Склер, як і Е. Гідденс, віддає перевагу використанню терміна «глобалізація» замість терміна «інтернаціоналізація», оскільки вважає, що найважливішим процесом є формування системи транснаціональних практик, які автономізуються від умов усередині національних держав і національно-державних інтересів у міжнародних відносинах. Транснаціональні практики, за Л. Склером, існують на трьох рівнях: економічному, політичному, ідеолого-культурному. На кожному з них транснаціональні практики створюють базовий інститут, що стимулює глобалізацію. На рівні економіки – це транснаціональні компанії (ТНК); на рівні політики – це транснаціональний клас олігархів; на рівні ідеології та культури – це **конзьюмеризм**, який трактується як ідеологізована економічна практика або комерціалізована ідеологічна практика.

Логічна структура теорій Е. Гідденса і Л. Склера в загальних рисах є єдиною: глобалізація представлена як серія аналогічних тенденцій у різних інституціональних сферах, що в сукупності виступають як формування глобальної системи взаємозв'язку та взаємозалежності між локальними соціальними процесами.

Окремою групою можна виділити моделі глобалізації, розроблені на основі критики теорії світової системи та теорії глобальної системи. У середині 1980-х р. Р. Робертсон висунув тезу про те, що глобальна взаємозалежність національних економік і держав, яка формувала модель «системи суспільств» за І. Уоллерстайном, є лише одним з аспектів глобалізації, тоді як другий аспект

(глобальна свідомість індивідів) – є настільки ж важливим для перетворення світу на «єдине соціокультурне місце».

Визначення глобалізації як серії різнорідних, але об'єднаних логікою перетворення світу на «єдине місце», дало змогу Р. Робертсону концептуалізувати ширший спектр тенденцій, ніж теоретикам глобальної системи. Єдність місця в цьому випадку означає те, що умови і характер соціальних взаємодій у будь-якій точці світу можуть бути умовами або навіть елементами одного процесу соціальної взаємодії. Світ «стискається», стає єдиним, позбавленим існуючих бар'єрів і поділу на специфічні зони соціальним простором. У глобалізації Р. Робертсоном виділяються два напрями: глобальна інституціоналізація світу та локалізація глобальності.

Глобальна інституціоналізація світу розглядається як організація локальних соціальних взаємодій під безпосереднім (минаючи державні кордони) впливом макроструктур світового порядку і виражається у експансії капіталізму, західного імперіалізму, розвитку глобальної системи мас-медіа.

Локалізація глобальності покликана висвітлювати тенденцію становлення глобального не «згори», а «знизу», тобто через локальне: через перетворення взаємодій з представниками інших держав і культур до повсякденної практики.

Отже, теорія Р. Робертсона концептуалізує глобалізацію не тільки як структурні зміни, а й як зміни у міжіндивідуальних відносинах. При цьому поняття глобального охоплює весь простір соціального (глобальне і локальне співвідносяться і не є роздільними). Тому цю модель глобалізації можна назвати моделлю глобальної соціальності.

Послідовниками Р. Робертсона стали У. Бек та Г. Терборн. У праці «Що таке глобалізація?» (1997 р.) У. Бек пропонує категорію транснаціонального соціального простору, яка за своїм теоретичним змістом є аналогом «єдиного місця» Р. Робертсона. Поняття транснаціонального соціального простору дає можливість У. Беку поєднати під спільною назвою «глобалізація» процеси у сферах політики, економіки, культури, екології тощо. У політичній сфері глобалізація означає обмеження суверенітету держав внаслідок дій транснаціональних структур. В економіці глобалізація означає наступ ТНК, які поступово виходять з-під державного контролю в процесі їх транснаціональної діяльності. У культурі глобалізація означає **глокалізацію** (термін Р. Робертсона), тобто взаємопроникнення локальних культур у транснаціональних просторах, якими є західні мегаполіси.

У. Бек розробляє теорію світового суспільства ризику, головна ідея якої формулюється таким чином: «глобальні загрози утворюють глобальне суспільство». Нові ризики, стверджує У. Бек, не обмежені місцем їх появи, вирівнюють і об'єднують людей, незалежно від їх бажання, географічного положення та соціального стану.

Г. Терборн у праці «Глобалізація» (2000 р.) виходить з того, що термін «глобалізація» вказує на тенденції до всесвітнього розмаху, впливу, узгодженості соціальних феноменів. Г. Терборн пропонує теорію глобальної соціальності, що концептуалізує зміни на двох рівнях: макро- та

мікросоціальному та у двох напрямках: власне глобалізація і локалізація глобального.

Інший тип моделей глобалізації був сформований наприкінці 1980-х – у середині 1990-х р. на основі принципово нового осмислення поняття «глобалізація». Початок цьому типу моделей був покладений у 1990 р. А. Аппадурі, який радикалізував протиставлення теорії глобалізації та теорії світової системи, акцентуючи увагу на приматі культурного. Глобалізацію він розглядає як детериторизацію – втрату прив'язки соціальних процесів до фізичного простору. У ході глобалізації формується «глобальний культурний потік», який розпадається на п'ять культурно-символічних просторів-потоків: етнопростір, технопростір, фінансовий простір, медіапростір, ідеопростір. У теоретичній моделі А. Аппадурі первинна дихотомія «локальне / глобальне» заміщується, по суті, дихотомією «територіальне / детериторизоване».

Та ж логіка заміщення дихотомії «локальне / глобальне» дихотомією «територіальне / детериторизоване» має місце у праці М. Уотерса «Глобалізація» (1995 р.). Фундаментом теорії глобалізації за М. Уотерсом є концепція відносин між соціальною організацією та територіальністю, які в кожний історичний момент детермінуються одним з трьох типів обміну: матеріальним (економічним), політичним, символічним (культурним). При цьому матеріальні обміни мають тенденцію до локалізації соціальних відносин: виробництво товарів передбачає концентрацію у певному місті робочої сили, сировини, капіталу тощо. Політичні обміни мають тенденцію до інтернаціоналізації – територіальної експансії соціальних відносин. Символічні (культурні) обміни мають тенденцію до вивільнення соціальних відносин із просторових рамок (процес утворення і трансляції інтелектуальної та естетичної інформації, пов'язаний з її легким переміщенням на величезні відстані). Тому глобалізація суспільства – це процес, що визначається переважанням культури над політикою та економікою. Економіка і політика глобалізуються тією мірою, якою вони просякнуті символічними (культурними) обмінами. М. Уотерс стверджує, що найбільше підпадають під глобалізацію ті виміри економіки, де переважає символічне опосередкування відносин (фінансовий ринок і споживання), що виражається принципами конзьюмеризму. Менш глобалізованими є товарне виробництво і ринок праці. (Таким чином, культура є найбільш глобалізованою сферою, оскільки соціальні відносини в ній максимально символізовані, а отже, можуть здійснюватися без прив'язки до певної території. Крім того, завдяки потокам інформаційних інструментів вплив культурної глобалізації передається до сфер економіки та політики, сприяючи тим самим інтенсифікацію їх розвитку).

Протягом останніх десятиліть соціальні зміни, що не підпадають під дію теорій модернізації та глобалізації, стали настільки очевидними, що викликали новий дискурс змін – дискурс віртуалізації. Першим вченим, який почав оперувати розбіжністю реального та віртуального, був Ж. Бодрійяр. У 70-х – 90-х роках ХХ ст., використовуючи цю розбіжність, він створив концепцію «занепаду реальності». Термін «**віртуалізація**» для позначення соціальних процесів активно

впроваджується у науковий обіг із середини 90-х років ХХ ст. А. Крокером, А. Бюлем, М. Паетау. Протягом 1990-х р. на основі розрізнення «реальне / віртуальне» були створені теоретичні моделі суспільних змін. Віртуалізація в цих теоріях розуміється як будь-яке заміщення реальності її симуляцією / образом – не обов'язково за допомогою комп'ютерної техніки, але обов'язково з використанням логіки віртуальної реальності. Наприклад, віртуальною можна вважати економіку, в якій операції здійснюються за допомогою Інтернету, або коли спекуляції на фондовому ринку перевищують матеріальне виробництво.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: дихотомічна типологія соціальної організації, конзьюмеризм, віртуалізація, глокалізація.

Питання для поглибленого вивчення:

1. У чому суть дихотомічної типології соціальної організації «локальне / глобальне» ?
2. Що означає глобальна інституціоналізація світу ?
3. Яким чином проявляється локалізація глобальності ?
4. Характеристика теорії світового суспільства ризику У. Бека.
5. Які складові глобального культурного потоку досліджує А. Аппадурі ?
6. Особливості трактування терміна «глобалізація» Г. Терборном у його теорії глобальної соціальності.
7. У чому суть дискурсу віртуалізації ?
8. Яким чином М. Уотерс здійснює заміщення дихотомії «локальне / глобальне» дихотомією «територіальне / детериторизоване» у своїй праці «Глобалізація» (1995 р.).

Тести

1. До засновників і популяризаторів школи економічної соціології належать:

- а) І. Уншліхт, А. Уорден, Г. Бем, В. Гейгер, К. Хейман;
- б) Л. Фейербах, І. Фарж, Е. Флінн, А. Уоллес, М. Альперт;
- в) І. Шумпетер, К. Поланьї, А. Турен, А. Етціоні, М. Вебер;
- г) Ж. Дагер, Е. Атже, М. Брейді, Дж. Камерон, У. Фолкнер.

2. Основними науковими положеннями еколого-економічної школи є:

а) поєднання екологічних і економічних інтересів у процесах глобального розвитку;

б) зворотна реакція біосфери на процеси глобального розвитку внаслідок того, що глобальна природа є самоорганізованою системою, реакція якої є хоча і непрогнозованою, але неминучою в довгостроковому плані;

в) розвиток глобалістики з позицій загальносоціологічної теорії і методології. Перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем;

г) визначеність економічних процесів сукупністю суспільних інститутів внаслідок того, що економіка є тісно пов'язаною з іншими сферами суспільного життя.

3. В основі всіх теорій глобалізації покладена:

- а) дихотомічна типологія соціальної організації «локальне / глобальне»;
- б) типологія соціальної організації «глобальне / регіональне»;
- в) типологія соціальної організації «регіональне / локальне»;
- г) типологія соціальної організації «національне / інтернаціональне».

4. Перші детально розроблені теоретичні моделі глобалізації були створені у:

- а) 1900 – 1910-х рр.;
- б) 1920 – 1930-х рр.;
- в) 1960 – 1970-х рр.;
- г) 1980 – 1990-х рр.

5. Вчений І. Уоллерстайн у своїх працях щодо глобалістики:

а) проводить межу між традиційним типом інтеграції локальних суспільств – імперіями і сучасним типом – капіталістичною світовою економікою, що виникла у XV—XVI ст.;

б) досліджує трансформацію економічної системи не тільки на глобальному, але й на локальному рівнях;

в) розглядає глобалізацію як серію аналогічних, однопорядкових тенденцій у різноманітних інституціональних сферах, що в сукупності являють собою формування глобальної системи взаємозв'язку і взаємозалежності між локальними соціальними процесами;

г) визначає глобалізацію як серію змін, що емпірично фіксуються, різнорідних, але об'єднаних логікою перетворення світу на «єдине місце».

6. Термін «віртуалізація економічної діяльності» стає суттєвим елементом в теоріях глобалізації завдяки вченим:

- а) А. Сену, М. Веберу;
- б) У. Беку, Р. Робертсону;
- в) Й. Шумпетеру, М. Кастельсу;
- г) К. Поланьї, Т. Веблену.

7. Поняття транснаціонального соціального простору дозволило вченому У. Беку поєднати під спільною назвою «глобалізація» процеси у сферах:

- а) політики, економіки, культури, екології;
- б) космобіології, культури, медицини;
- в) історії, політики, екології;
- г) науки, культури, освіти.

8. М. Уотерс у своїх працях констатує, що менше під вплив глобалізації підпадають:

- а) фінансовий ринок і споживання;
- б) товарне виробництво і ринок праці;
- в) товарне виробництво і фінансовий ринок;
- г) ринок праці і споживання.

9. За теорією А. Аппадурі, у процесі глобалізації формується «глобальний культурний потік», який складається із:

- а) етнопростору, технопростору;
- б) фінансового простору;
- в) медіа-простору, ідео-простору;
- г) усі відповіді є вірними.

10. Першим вченим, який почав оперувати розбіжністю реального та віртуального у процесі дослідження глобальних проблем був:

- а) Л. Склер;
- б) Ж. Бодрійяр;
- в) Е. Гідденс;
- г) Г. Тернборн.

Реферати

- 1. Школи сучасної глобалістики.
- 2. Дихотомічна типологія «локальне / глобальне» у теоріях глобалістики.
- 3. Трактуння терміна «глобалізація» у дослідженнях вчених-глобалістів.
- 4. Дискурс віртуалізації у глобалістиці.

Тема 3. Ідеологічні концепції і платформи глобалістики

Теоретична частина

План

- 3.1. Основні ідеологічні концепції глобалістики.
- 3.2. Державно-політичні платформи, в яких реалізується глобалізм.

3.1. Основні ідеологічні концепції глобалістики

Формування, структуризація і динамічні зміни світової економіки відбуваються під впливом певних ідеолого-стратегічних концепцій, які відображають реалії геополітичних практик. Сучасний етап її розвитку визначається як глобальний.

На думку О. Білоруса, «Глобалізм – це деспотична політична, економічна і соціальна влада глобальних корпорацій. Це політична, економічна і соціальна система, в якій ринкові відносини розповсюджується на всі без винятку сфери суспільного життя». Також О. Білорус зазначає: «Глобалізм – це система абсолютної економічної і політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій, які вийшли з-під контролю націй-держав свого походження і

базування». Отже, враховуючи тісний взаємозв'язок у рамках глобалізму процесів політики, економіки та ідеології, яка їх обґрунтовує, можна вважати доцільною точку зору Т. Кальченка щодо глобалізму як ідеолого-політичної платформи, своєї рідної доктрини, надбудови, змістовного центру процесів глобалізації, тією точкою відрахунку, звідки виходить уся множина векторів сучасного світового економічного розвитку.

Економічна політика є важливою складовою сучасної геополітики. Лідируючу роль у сучасній геополітиці займає західна атлантична геополітика (в тому числі її американський і західноєвропейський варіанти).

Американська атлантистська лінія геополітики після 1945 р. ґрунтувалася на теоріях Макіндера, Мехена, Спідмена. Американський вчений С. Коуен вважав, що кожний конкретний регіон планети може бути поділений на чотири геополітичні складові: 1) зовнішнє морське середовище; 2) континентальне ядро; 3) **дисконтинуальний пояс** (берегові сектори, орієнтовані або всередину континента, або у протилежний бік; 4) регіони, геополітично незалежні від усього ансамблю.

Концепція дисконтинуальних поясів набула розвитку в ідеологічній концепції Г. Кіссінжера, за якою політична стратегія США щодо берегових зон полягає в їх об'єднанні в одне ціле з метою повного домінування ідеології атлантизму на просторах Радянської Євразії. Ця доктрина одержала назву «Анаконда». На практиці ця політика була реалізована шляхом війни у В'єтнамі, активізації американо-китайських відносин і продемонструвала найбільшу ефективність у 80-х рр. ХХ ст. у процесі розпаду Варшавського договору та СРСР.

У 60 – 80-х рр. ХХ ст. виникла і набула розвитку **європейська лінія геополітики – континенталізм**, завданням якої було протистояння на ідеологічному рівні атлантизму (визначним представником якого є США). Лідер цього руху – філософ Ален де Бенуа (Франція). Він вважав, що централістська держава-нація, у класичному своєму розумінні, вичерпала зараз свої ресурси і що майбутнє належить тільки «Великим Просторам» або «Федеральним Імперіям», до яких на рівних засадах мають входити як об'єднання різних держав, так і етнічні групи різних масштабів. «Великим Простором» А. де Бенуа називає Європу, що є континентальним геополітичним утворенням, яке ґрунтується на етнічному ансамблі індоєвропейського походження і має спільне культурне коріння. «Захід», навпаки, є геополітичним поняттям, що заперечує етнічні та духовні традиції, ґрунтується на чисто матеріальних критеріях існування і є раціоналістичною буржуазною цивілізацією. Саме таким закінченим втіленням «Заходу», на думку А. де Бенуа, є США. Результатом реалізації такої геополітики стала інтеграція Європи до «Федеральної Імперії» (Європейського Союзу), спроможної протистояти «Заходу» і США.

Наприкінці 70-х рр. ХХ ст. Ж. Тіріар головною умовою майбутньої могутності Європи вважав її об'єднання із СРСР і запозичення радянської моделі соціалізму, що відобразилося у його концепції «Євро-Радянської імперії від Владивостока до Дубліна».

Континенталістська орієнтація бельгійського геополітика Р. Стойкерса полягає в активізації співробітництва Європи з країнами Третього світу. Він акцентує увагу на ролі Індійського океану для майбутньої геополітичної структури планети: контроль над ним забезпечуватиме вплив на три великі простори – Африку, Південно-Євразійський та Тихоокеанський регіони. Таким чином, океан має стати ядром всієї Європейської геополітичної стратегії.

Аналог поглядів Ф. Фукуями можна знайти і в працях європейських авторів (Ж. Атталі, колишнього радника президента Франції, історика Ф. Реріга і Ф. Броделя). Вони розробили концепцію геоeкономіки, особливість якої полягає тому, що в якості стратегічних пріоритетів виділяються не географічні, культурні, ідеологічні, етнорелігійні фактори, а суто економічні (світові фінансові та інформаційні центри, ресурсна база, зони виробництва). Ж. Атталі пропонує власну версію майбутнього світового розвитку, де буде домінувати єдина ліберально-демократична ідеологія та ринкова система. Ж. Атталі виділяє три базові регіони, які в Єдиному світі можуть претендувати на роль центрів економіки: 1) Американський; 2) Європейський; 3) Тихоокеанський (включаючи Токіо, Тайвань, Сінгапур).

Одним із найяскравіших прикладів європейської версії глобалізму є футурологічна концепція Міланського Інституту міжнародних політичних досліджень (ISPI), розроблена під керівництвом професора К. Санторо. Санторо стверджує, що зараз світова система перебуває на перехідному до глобалізації етапі (та існує на засадах геоeкономіки). Але цей світ схильний до катастроф (війн, революцій, тероризму). Загроза планетарного хаосу призводить до необхідності створення нових міжнародних інститутів (іншими словами Світового уряду).

Але проекти континенталістів не знайшли широкого практичного застосування. Американська версія атлантизму опанувала провідні ідеологічні позиції в Європі, агресивність подальшого її розвитку знайшла вираження у глобалізмі.

Зміст глобалізму формують лібералізм та ідея повномасштабної планетарної інтеграції. Основними провідниками глобалізму виступають США, відомі міжнародні організації, неофіційні структури (Рада з міжнародних відносин, Більдерберзька група, Тристороння комісія, деякі провідні політики – З. Бжезинський, Г. Кіссінджер, Дж. Сорос).

Основне завдання глобалістських проектів полягало у створенні умов переходу до єдиної світової системи з домінуванням Заходу і «прогресивних», «гуманістичних», «демократичних» цінностей. Для цього утворювалися різні професійні клуби, реалізовувалися гуманітарні проекти, що об'єднували журналістів, політиків, інтелектуалів, фінансистів, аналітиків задля цілей підготовки громадської думки до широкого оприлюднення глобалістського проекту.

З'явилися і глобальні концепції, які сформували ядро сучасного глобалізму. Їх діапазон коливається від ідеології «палкого лібералізму» Ф.Фукуями до «ліберального антифундаменталізму» Дж. Сороса.

Ідеологія «палкого лібералізму» Ф. Фукуяма розвинута ним у праці «Кінець історії?». Автор стверджує, що триумф Заходу, західної ідеї є очевидним внаслідок повного краху всіх альтернатив західного лібералізму. Ми спостерігаємо не просто кінець «холодної війни» або певного етапу післявоєнної історії, а кінцевий етап ідеологічної еволюції людства та універсалізацію західної ліберальної демократії як кінцевої форми управління суспільством. Міжнародні інститути є достатньо розвинутими, щоб стати ядром «Світового уряду». Але заява Ф. Фукуяма про зникнення всіх альтернатив Заходу і про кінцевий етап ідеологічної революції людства не витримує жодної наукової критики.

Ідеологія консервативного оптимізму С. Хантінгтона. С. Хантінгтон намагається визначити джерела конфліктів сучасного глобалізованого світу. Головним таким джерелом він вважає відмінності культури різних націй і цивілізацій. При цьому найгостріші конфлікти відбуватимуться вздовж кордонів цивілізацій, а центральним буде конфлікт між Заходом і рештою країн. Але тільки-но мова заходить про рекомендації щодо вирішення конфліктів, С. Хантінгтон з неупередженого вченого перетворюється в ангажованого політика і наголошує на необхідності агресивної політики Заходу щодо решти країн світу.

Ідеологія політичного екстремізму З. Бжезинського є ще одним концептуальним проявом глобалізму. З. Бжезинський пропонує світу Новий порядок, головні події якого повинні відбуватися на Євразійському континенті. Правила гри формує США, а решта країн підкорюються їм. Використовуються такі методи, як: маневрування, кооперування, утворення коаліцій, дипломатія. У результаті утворюється система глобального співробітництва, яка виконує роль світового регента (наглядача), здатного відповідати за світову стабільність. При цьому узаконюється роль США як першої світової держави. Патріотизм, підкріплений національними інтересами, політична агресивність і повна байдужість до інших країн світу, – характерна ознака всіх праць З. Бжезинського, що поєднує його концепції з концепціями С. Хантінгтона.

Ліберальний антифундаменталізм Дж. Сороса. Дж. Сорос не пропонує жодних концепцій глобалізму і моделей майбутнього розвитку світу, вважаючи, що така модель вже існує. Він має на увазі ідеї **Карла Поппера про відкрите суспільство**. К. Поппер стверджує, що досконале суспільство в принципі не є досяжним. Люди повинні задовольнятися тим, що можуть мати. Проте недосконале суспільство може постійно вдосконалюватись. К. Поппер назвав таке суспільство відкритим.

У свою чергу Дж. Сорос вважає, що у відкритого суспільства з'явився ворог у вигляді капіталізму, котрий спирається тільки на ринкові сили, а роль держави у регулюванні національної економіки значно зменшується. Дж. Сорос визначає це явище як «ринковий фундаменталізм». На думку Дж. Сороса, міжнародні фінансові ринки накопичили таку силу, що їм не може протистояти жодна держава, а інститутів, які могли б захистити інтереси держав, практично

немає. Таким чином, виникає необхідність створення нової організації з метою стабілізації світового розвитку.

3.2. Державно-політичні платформи, у яких реалізується глобалізм

Зважаючи на точку зору Т. Кальченка про глобалізм як ідеолого-політичну платформу, можна зробити висновок, що сучасний глобалізм реалізується у чотирьох державно-політичних платформах.

I платформа – створення Єдиної світової економіки та Єдиного світу завдяки розвитку і поступового об'єднання континентальних економічних і фінансових союзів, регіональних валют і континентальних політичних союзів. Роль лідерів у цьому процесі відіграють ЄС та НАФТА, євро і долар. Розширення ЄС на Схід і перетворення НАФТА на спільну американську зону вільної торгівлі сприяють процесу створення і посилення конфедерацій на інших континентах. Поступове об'єднання континентальних конфедерацій призведе до створення Єдиного світу зі спільною економікою.

II платформа – сприяння поширенню американської господарської практики, американської валюти, законодавства, економічних інститутів на весь світ. Країни, які не приймуть цих умов, ізолюються від світової економіки, а їх зв'язки з іншими державами будуть вкрай обмеженими.

III платформа – поступове сприяння глобалізації завдяки лібералізації економічної та фінансової діяльності, розширення сфери відповідальності міжнародних організацій, діяльність яких спрямована на забезпечення лібералізації (СОТ, МВФ та ін.).

IV платформа – створення єдиного світового економічного правопорядку і на цій основі розвиток інтернаціональних інститутів, які сприяють проведенню скоординованої світової соціально-економічної і фінансової політики.

Реалізація кожної із перелічених державно-політичних платформ пов'язана із застосуванням принципів моделі Вашингтонського консенсусу, яка на практиці віддзеркалювала принципові аспекти глобалізації.

Теоретичну базу Вашингтонського консенсусу як американської концепції економічного розвитку створили теорія лінійних стадій У. Ростоу та теорія структурних трансформацій А. Льюїса та Х. Ченері. Досліджуючи фактор нерівномірності економічного розвитку серед країн, що розвиваються, можна дійти висновку, що нові індустріальні країни забезпечують самопідтримуване зростання, в країнах Східної Європи та СНД нагромаджуються умови для такого зростання, а найменш розвинені країни навіть не можуть створити умови для свого розвитку. Показовими у цьому випадку є теорія зовнішньої залежності та неокласична теорія вільного ринку, що розвивалася в рамках Вашингтонського консенсусу наприкінці ХХ ст. Особливої уваги при цьому заслуговує впровадження неокласичної теорії вільного ринку. Багато дослідників, в тому числі Д. Стігліц та Ю. Пахомов, дійшли висновку: маючи за методологічну мету економічну свободу діяльності ринкових суб'єктів, приватизацію, лібералізацію та гармонізацію, неокласична теорія вільного ринку орієнтувала національні ринки розвинених країн на зростаючу відкритість, що за відсутності внутрішнього структурного оновлення консервувала і поглиблювала наявні диспропорції країн і ставила їх у залежність від

міжнародних структур (насамперед від Міжнародного валютного фонду), світових кон'юнктурних коливань, впливів зовнішніх кризових явищ тощо.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: атлантична лінія геополітики, континенталізм, дисконтинуальні пояси.

Питання для поглибленого вивчення:

1. Відмінності атлантичної лінії геополітики від європейської.
2. Специфіка Вашингтонського консенсусу як моделі економічного розвитку.
3. У чому суть глобалізму як ідеолого-політичної платформи ?
4. Яким чином перша державно-політична платформа дозволяє вирішувати питання створення Єдиного світу і Єдиної світової економіки ?
5. Характеристика основних державно-політичних платформ глобалістики.
6. Суть концепції дисконтинуальних поясів.
7. Ідеологічна концепція консервативного оптимізму С. Хантінгтона.
8. Суть ідеологічної концепції ліберального антифундаменталізму Дж. Сороса.
9. Особливості ідеологічної концепції політичного екстремізму З. Бжезинського.
10. Зміст ідеологічної концепції «федеральної імперії» А. де Бенуа.

Тести

1. Глобалізм за Кальченком Т.В. визначається як:

- а) ідеолого-політична платформа, своєрідна точка підрахунку, звідки виходить уся множина векторів сучасного світового економічного розвитку;
- б) поєднання діяльності людей в усіх галузях діяльності усього світу;
- в) особливий етап світового розвитку, що характеризується максимальним розвитком економіки;
- г) бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, який сприяє підйому економічного розвитку суб'єктів господарювання на якісно вищий рівень.

2. До американської атлантистської лінії геополітики відноситься концепція:

- а) «Федеральної Імперії»;
- б) співробітництва «Європа – Третій світ»;
- в) Єврорадянської імперії;
- г) політичного екстремізму.

3. Автором концепції відкритого суспільства є:

- а) З. Бжезинський;
- б) С. Хантінгтон;

- в) К. Поппер;
- г) Ж. Тіріар.

4. Континенталістська орієнтація Р. Стойкера полягає в:

- а) об'єднанні Європи з СРСР;
- б) створенні «Федеральної Імперії»;
- в) створенні нових міжнародних інститутів для ефективного управління світовим розвитком;
- г) співробітництві Європи з країнами Третього світу .

5. Концепція дисконтинуальних поясів набула розвитку в ідеологічній концепції:

- а) А. де Бенуа;
- б) З. Бжезинського;
- в) Дж. Сороса;
- г) К. Санторо.

6. Сутність третьої державно-політичної платформи, через яку реалізується сучасний глобалізм, виявляється у:

- а) поширенні західноєвропейської господарської практики, законодавства, економічних інститутів, європейської валюти (євро) в усьому світі;
- б) роз'єднанні регіональних інтеграційних об'єднань з метою збільшення свободи для розвитку економік окремих країн світу;
- в) підвищенні рівня лібералізації економічної і фінансової діяльності, розширенні сфери відповідальності міжнародних організацій, що працюють на цілі лібералізації, таких як СОТ, МВФ та інші;
- г) активізації індивідуальної підприємницької діяльності в державах, регіонах і в усьому світі.

7. Друга державно-політична платформа, яка передбачає реалізацію сучасного глобалізму через поширення в усьому світі досвіду діяльності національної економіки, спирається практичні досягнення:

- а) США;
- б) Китаю;
- в) Росії;
- г) Бразилії.

8. Найбільшою загрозою для глобальної економіки Дж. Сорос вважає ринковий фундаменталізм, який передбачає:

- а) протиборство держави із втручанням наднаціональних інститутів у регулювання національної економіки;
- б) зосередження регулювальних функцій держави тільки на внутрішньому ринку;
- в) невтручання держави в економіку;
- г) активне регулювання державою національної економіки.

9. До європейської лінії геополітики відноситься концепція:

- а) Єврорадянської імперії;
- б) консервативного оптимізму;
- в) палкого лібералізму;
- г) ліберального антифундаменталізму.

10. Реалізація будь-якої з нині існуючих державно-політичних платформ сучасного глобалізму передбачає застосування принципів моделі:

- а) Вашингтонського консенсусу;
- б) Лондонського пакту;
- в) Римського договору;
- г) Пекинського консенсусу.

Реферати

- 1. Теоретична база сучасного глобалізму.
- 2. Атлантична лінія геополітики, її теоретичне обґрунтування.
- 3. Континенталізм і його теоретична база.
- 4. Державно-політичні платформи, через які реалізується сучасний глобалізм.

**Тема 4. Становлення глобальної економіки
Теоретична частина**

План

- 4.1. Картографія світу у новітньому геоекономічному просторі.
- 4.2. Закономірності функціонування глобальної економіки.

4.1. Картографія світу у новітньому геоекономічному просторі

Традиційний підхід у дослідженні міжнародних економічних трансформацій передбачає використання: а) класичних уявлень про міжнародну економіку як про механічну суму економік окремих країн; б) систему поглядів, в основі якої знаходиться політична карта світу, котра підпорядковує економічну (господарську) карту.

Геоекономічний підхід до вивчення глобальної економіки полягає у: а) новому уявленні глобальної економіки як єдиної економічної системи, де економіки окремих країн та їх господарчі структури тісно взаємопов'язані; б) системі поглядів, в основі якої **господарча карта світу (геоекономічний атлас)** заміщує геополітичний поділ світу (політичну карту).

Становлення єдиного геоекономічного простору, в основу якого покладено організаційно-технологічне зближення національних структур, зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності нормального функціонування в межах **інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ)**. Вони розпадаються на дві складові: інтернаціоналізована частка сфери виробництва та інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Ланки відтворювального процесу у глобальній системі руйнують кордони між національними економіками окремих країн. Але ці процеси охоплюють не тільки країни. У сучасній світовій економіці створюються **виробничо-комерційні агломерації (ВКА)** транснаціональних корпорацій (ТНК), транснаціональних банків (ТНБ). Їх діяльність перетинає кордони держав і створює ареали (простори) економічної інфраструктури, які можуть поширюватися на декілька національних господарств. При цьому країни розрізняються за певною спеціалізацією: є країни або ареали країн, що експортують на світовий ринок робочу силу, або ареали країн-експортерів сировини, енергоносіїв тощо.

Взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем у глобальних умовах здійснюється такими **принципами**:

1) будь-яка національна економіка є нерозривною частиною єдиного гео економічного простору;

2) світовий відтворювальний процес внаслідок об'єктивного розподілу праці наділяє економічні структури глобальної економіки певними виробничими обов'язками;

3) у національній економіці як складовій сучасного світового господарства задіяні майже всі його атрибути, але проблема полягає в тому, що вони розвиваються поступово (новітні форми технологій, товарів, виробничої інтеграції тощо);

4) процес визрівання **інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ)** у рамках економіки окремих країн корегується геосферою – світовою валютно-фінансовою системою, ринком міжнародних кредитів, міграцією робочої сили тощо.

Основні риси постіндустріальної цивілізаційної моделі як вищої техногенної фази світового розвитку:

1) Скорочення життєвого циклу основних відтворювальних елементів. Скорочення життєвого циклу певних товарів і послуг призвело до занепаду цілих світових економічних інфраструктур. Ці інфраструктури були достатньо життєстійкими, але стали жертвами інноваційних тенденцій внаслідок бурхливого науково-технічного прогресу.

2) Початок розпаду техногенної моделі та формування нового економічного симбіозу. Системний підхід як метод широкого вивчення будь-яких процесів перетворився на метод штучного розділення на окремі блоки. В результаті у самостійні блоки виділилися економічна, екологічна, національно-етнічна, культурологічна галузі. Але й зароджується нова неоекономічна модель, що ґрунтується на зламі міждисциплінарних бар'єрів, поєднанні різних сфер у нові єдині структури. Це синтез або об'єднання в єдину систему різноманітних сфер діяльності (передусім економіки з екологічними та національно-етнічними, культурологічними та іншими системами, формування інтеграційних союзів тощо).

3) Неоекономіка знаменує наступний за постіндустріальним етап розвитку, що характеризується гармонічним симбіозом техногенних позасистемних

факторів (етнонаціональних, культурологічних, морально-етичних) для відтворення не тільки товарної маси, але й якості життя.

4) Поява нових суб'єктів розвитку (ТНК, ТНБ, міжнародних організацій, регіональних угруповань та ін.) За умов створення інтернаціоналізованих відтворювальних ядер відбувається трансформація урядових і державних органів. Відтворювальні ядра, здолавши національні кордони, створюють умови для формування урядів, що функціонують на міждержавній основі, але в межах цих ядер.

5) Європейський неоекономічний симбіоз. Відбувається нарощування Європейського інтернаціоналізованого відтворювального ядра (ЄІЯ). Перша фаза цього процесу – це оформлення Європейського Союзу (ЄС).

За цих умов не кон'юнктура світових ринків, а стратегія у геоekonomічному просторі визначає успіх і життєспроможність цілих національних анклавів. У цих умовах постає питання пошуку нових підходів та моделей для прийняття довготермінових стратегічних рішень. Вирішення цього питання знаходиться у площині виявлення та ідентифікації полів, використовуючи які, можна дослідити розвиток основних процесів і тенденцій сучасного світоустрою і прийняти стратегічні рішення. Побудова такого поля зумовлена суспільним поділом праці, формуванням нових суб'єктів глобального бізнесу тощо. Ці принципові передумови є засадами фундаментальної бази, що визначає нанесення економічних кордонів на світову політичну карту, вони формують геоekonomічний підхід до стратегічного планування на світовій арені. Адже кожна національна економіка повинна формувати власний геоekonomічний ареал стратегічного оперування – національний геоekonomічний атлас, віддзеркалюючи геоekonomічні горизонти свого розвитку.

Геоekonomічні горизонти можна визначити як національну місію країни, що проектується на геоekonomічний атлас світу. **Геоekonomічний атлас світу** включає:

- 1) проекцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі;
- 2) інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень;
- 3) розподіл глобального простору на окремі сегменти;
- 4) поля (простори) для отримання світового доходу.

Національний економічний атлас є вираженням геоekonomічного атласу світу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Геоekonomічний атлас виступає одним із найефективніших засобів геоekonomічного підходу до вивчення світового простору як багаторівневої міждержавної системи. Діяльність у такій системі є ефективною, якщо суб'єкт глобальних відносин володіє: 1) здатністю швидко адаптуватися до її вимог і змін; 2) володіє інноваційними технологіями.

Геополітичний атлас може бути представлений переліком карт:

- 1) **політичною картою** світу, де розігруються геополітичні події;
- 2) **організаційно-економічною картою**, яка є простором для нанесення кордонів взаємодії наднаціональних структур;

3) **картою видів діяльності** (геоекономічний регіоналізм), яка пов'язана з подрібненням геоекономічного простору залежно від спеціалізації тих чи інших регіонів;

4) **картою геокультурного простору**, що демонструє, як під впливом культурних подій на карті світу сформувалися «ядрові платформи» (ідеологічні програми) цивілізацій, на кордонах яких знаходяться проміжні простори взаємодії цих просторів. Культурологічна картина світу суттєво впливає на формування геоекономічного клімату і має бути врахована у процесі прийняття стратегічних рішень;

5) **геофінансовою картою**, яка відображає формування особливих фінансових потоків у геоекономічному просторі, в тому числі і віртуальних. Фінансовий капітал, відірвавшись від промислового, створює основу для проведення спекулятивних операцій глобального масштабу і тим самим породжує такі локальні деформації, яких не можна позбутися традиційними засобами міжнародного регулювання. Глобальна система потребує розроблення геоекономічного інструментарію для прогнозування і регулювання фінансових потоків;

6) **митною картою**, що відображає систему митної діяльності у геоекономічному просторі;

7) **військово-стратегічною картою**, котра демонструє переміщення військових структур, баз, опорних пунктів сил швидкого реагування, військових структур з контролю за стратегічними комунікаціями, портовими спорудами, магістралями, системою газо- та нафтогонів. У своїй новій ролі військова складова виступає захисником рухомих ІВЯ. Але в той же час у геоекономічному просторі військова складова може відігравати достатньо самостійну роль, контролюючи певні ареали, куди спрямовані національні інтереси (наприклад, просування НАТО на Схід);

8) **товарно-вартісною картою**, на якій світовий ринок представляється у вигляді експортно-імпортних операцій із відповідною кон'юнктурою;

9) **договірною картою**, яка відображає стимули та мотивації до формування наднаціональних організаційних структур, відмінних від національних і закріплених у глобальних нормативно-правових домовленостях, меморандумах. Водночас на цій карті відображаються гострі суперечності, що виникають через колізії національних норм з міжнародними;

10) **ресурсною (сировинною) картою**, на яку наносять контури сировинних, енергетичних, людських ресурсів, задіяних у глобальних відтворювальних процесах;

11) **екологічною картою**, котра дає можливість передбачити зародження екологічних катастроф, включаючи екологічний аспект у національну стратегію розвитку;

12) **етноекономічною картою**, яка призначена відображати поступове формування новітніх утворень – етноекономічних систем.

4.2. Закономірності функціонування глобальної економіки

Глобальна економіка представлена суб'єктно, функціонально та інституціонально структурованою багаторівневою системою, основним елементом якої є глобальний ринок, а основними мотиваторами її становлення – інтернаціоналізовані відтворювальні ядра, що формують якісно нові умови міжнародного руху товарів, послуг, капіталів, робочої сили та пропорції міжнародної спеціалізації.

До закономірностей функціонування глобальної економіки відносять:

- загальноцивілізаційний прогрес завдяки глобальній доступності ресурсів і технологічно-управлінським новаціям;
- зростання масштабів міжнародного виробництва, формування механізмів урівноваження глобального попиту та пропозиції;
- активізація інтеграції мікро- і макроструктур;
- нерівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках, що зумовлює непропорційність розвитку і поглиблює розрив у соціально-економічному, науково-технологічному розвитку між країнами і регіонами.

У сучасних дослідженнях приділяється велика увага осмисленню нової структури глобальної економіки та факторів, що впливають на її модифікації.

Сучасні тенденції свідчать про те, що глобальна економіка перебуває у постійному русі. Це зумовлює проблеми у створенні узагальнених конструкцій, схем, моделей, які б розкрили всю суперечливу проблематику розвитку глобальної економіки. Але спроби такого осмислення робляться. Широкої популярності і практичного використання набули моделі-проекти глобального розвитку:

- 1) «Світ-1» та «Світ-2» Дж. Форрестера, виконані у 1970-х роках на замовлення Римського клубу;
- 2) «Межі зростання» («Світ-3») Д.Л. Медоуза;
- 3) проект «Людство перед вибором» М. Месаревича та Е. Пестеля;
- 4) проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонтьєва, розроблений наприкінці 1970-х років на замовлення ООН;
- 5) проект «Link» Л. Клейна.

Особливої уваги заслуговують результати досліджень соціально-економічного розвитку країн світу за методами системного аналізу властивостей систем, що саморозвиваються, М. Голанського. На їх основі М. Голанський розробив модель **«систем, що саморозвиваються / самовідтворюються»**. За її допомогою автор створив картину сучасного світового господарства і склав довготермінові прогнози світового економічного розвитку (до 2015 – 2025 років). М. Голанський розглядає «системи, що самовідтворюються» як системи, що здатні самостійно підтримувати і розширювати життєдіяльність свого населення без зв'язків з іншими суспільними системами, знаходячись наче в умовах ізоляції. Нині людство вступило до такої фази розвитку, коли відтворення суспільства можливе лише у глобальному масштабі. Більшість експертів вважає, що умовами для такого самовідтворення є науково-технічний прогрес, який є невичерпним джерелом розширення штучного середовища, здолаття всіх перешкод і дефіцитів.

«Системи, що самовідтворюються» водночас відносяться і до класу «систем, що саморозвиваються», тобто до таких, які самостійно, незалежно від зовнішнього середовища, здатні вибирати і вибирають хоча б одну з ознак своєї цільової діяльності. Майбутня світова модель М. Голанського ґрунтувалася на можливостях саморозвитку за рахунок використання тільки внутрішніх ресурсів світової економіки.

Економічна інтеграція кількісних показників прогнозування світового економічного розвитку дала можливість М. Голанському зробити висновки:

1) у системі світового господарства має відбутися поворот у бік економічної інтеграції, відкритої економіки;

2) зароджується тенденція до затухання економічного зростання на рубежі першого і другого десятиріч XXI ст.;

3) розширене відтворення у світовій системі можливе за наявності в ній країн, що розвиваються, які забезпечують світовий центр економічними ресурсами;

4) країни, що розвиваються, будуть виконувати роль споживачів, а не виробників, тобто братимуть обмежену участь у світовому виробничому процесі;

5) країни, що розвиваються, не мають можливості надолужити або зменшити відставання від країн світового центру в межах саморозвитку;

6) розвиток економіки у розвинених країнах за відкритим сценарієм призведе до згортання економічної діяльності в країнах світової периферії. Тобто між цими групами країн існує конфронтація;

7) економічні системи країн світової периферії є безнадійними, у результаті ці країни самі, без зовнішнього імпульсу, не можуть розвиватися і переходити на більш високий ступінь розвитку. Модернізація їх може відбутися лише через зовнішню допомогу (в тому числі ТНК);

8) у країнах, що розвиваються, ще довгий час зберігатимуться відсталі економічні лади, запорукою яких є стійкість малого виробництва. Протекціоністська політика для цієї групи країн є більш доцільною.

У результаті своїх досліджень М. Голанський зробив два принципово важливі висновки: 1) тенденція до міжнародної інтеграції розвинених країн і країн, що розвиваються, означає, що вони виступають підсистемою однієї цілісності («єдиного місця» за Робертсоном). Отже, економічне зростання розвинених країн стає можливим лише у сукупності із країнами з досить слабкою економікою; 2) падіння світового виробництва у другому десятиріччі XXI ст. пояснюється уповільненням самовідтворення біосфери Землі. Для врятування біосфери слід зупинити демографічне та економічне зростання. У зв'язку з цим науково-технічний прогрес має своєю головною метою забезпечення ресурсозбережного виробництва.

Головним висновком досліджень М. Голанського є інтерпретація падіння світового виробництва на душу населення як втрати світовим господарством якостей «системи, що саморозвивається».

І. Валлерстайн досліджує соціально-економічну та демографічну поляризацію світу. При цьому стверджує, що відносний політичний спокій і

процвітання багатьох розвинених держав є прямим наслідком поляризації. Але міждержавна система не може бути світовою імперією, де влада концентрується в одній країні або регіоні. Відносини між країнами І. Валлерстайн бачить як боротьбу між державами за своє лідерство у світі. У 1945 – 1970 роках повоєнна гегемонія США досягнула найвищого рівня, а у 1970-х роках у результаті реконструкції економіки Західної Європи і Японії виникає так звана «тріада» нагромадження капіталу, яка об'єднує ці три полюси найбільшого розвитку економіки світу. Сьогодні результати світової конкуренції значною мірою залежать від Китаю і Росії, які представляють інтерес для капіталу переважно як великі споживчі ринки. Кожна з цих країн може розраховувати на подальший розвиток у співробітництві (Росія – із західноєвропейською зоною, Китай – із зоною США і Японії).

М. Чешков досліджує спільноту країн, що розвиваються, як особливе утворення, а також вивчає динаміку його розвитку.

М. Голанський, М. Чешков, І Валлерстайн наголошують на тому, що стан сучасної світової системи характеризується кризовими явищами. Тому період 2000 – 2050 рр. вони бачать як період «хаосу», боротьби за характер спадкоємної системи.

Вченими пропонуються моделі світоустрою та глобальної еволюції.

О. Неклеса розробив модель світоустрою, яка відображає особливості сучасних міждержавних відносин у вигляді шестиярусної схеми. До її складу входять чотири регіони (північно-атлантичний, тихоокеанський, євразійський, південний), а також два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибокий Південь).

А. Батлер структурує світ, умовно поділивши держави на три групи. 1) Перший світ – це розвинені країни («золотий мільярд»), який складається з трьох зон (Північна Америка, Західна Європа та Японія). 2) Другий світ – це середньорозвинені країни СНД, Сходу Європи, Китай, Індія. Для них характерною є політика відмови від минулих моделей розвитку і переходу до реформ. 3) Третій світ об'єднує Африку, Латинську Америку, Близький та Середній Схід, Східну Азію (за виключенням Південної Кореї, Тайваню та КНР); Південну Азію (за виключенням Індії). Особливістю цих країн є не тільки низький рівень соціально-економічного розвитку, але й їх присутність у світовій економіці в якості об'єктів, а не суб'єктів.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: геоeкономічний атлас, інтернаціоналізовані відтворювальні ядра (ІВЯ), Європейське інтернаціоналізоване відтворювальне ядро (ЄІВЯ), виробничо-комерційні агломерації (ВКА), транснаціональні корпорації (ТНК), транснаціональні банки (ТНБ).

Питання для поглибленого вивчення

1. Відмінності між традиційним та геоекономічним підходами у дослідженні міжнародних економічних трансформацій.
2. За якими принципами здійснюється взаємодія національних економік із зовнішнім середовищем в умовах глобалізації ?
3. Якими основними рисами характеризується постіндустріальна цивілізаційна модель світового розвитку ?
4. Характеристика основних складових геоекономічного атласу.
5. Найбільш відомі моделі-проекти глобального розвитку.
6. Суть моделі «систем, що саморозвиваються» М. Голанського.
7. Модель сучасного світоустрою за А. Батлером.
8. Характеристика «тріади» нагромадження капіталу І. Валлерстайна.
9. Особливість економічних взаємовідносин розвинених країн і держав, що розвиваються, за М. Голанським.
10. Специфіка Європейського неекономічного симбіозу, в чому вона виражається ?

Тести

1. Геоекономічний підхід до вивчення міжнародних економічних трансформацій полягає у формуванні системи поглядів, в основі якої є:

- а) уявлення глобальної економіки як єдиної економічної популяції взаємопов'язаних і взаємозалежних національних економік;
- б) дослідження глобальної економіки як сукупності економік регіонів світу;
- в) сприйняття глобальної економіки як об'єднання економік найбільш розвинутих країн світу;
- г) усі відповіді є вірними.

2. Характерними суб'єктами глобальної економіки є:

- а) держава;
- б) малий і середній бізнес окремих країн світу;
- в) технопарки;
- г) транснаціональні корпорації.

3. Геоекономічний атлас світу має складовою:

- а) геофінансову карту;
- б) товарно-вартісну карту;
- в) митну карту;
- г) усі відповіді є вірними.

4. З метою вивчення глобальної економіки і факторів, що на неї впливають, використовують моделі-проекти, в тому числі:

- а) проект «Майбутнє світової економіки» В. Леонт'єва;
- б) проект «Перспектива – 1» І. Брауна;
- в) проект «Горизонти зростання» Дж. Адамса;

г) проект «WORLD» Р. Джонсона.

5. До закономірностей функціонування глобальної економіки відноситься:

- а) гальмування загальноцивілізаційного процесу через обмеженість доступу до ресурсів і технологічно-управлінських інновацій;
- б) зменшення масштабів безпосередньо міжнародного виробництва;
- в) активізація інтеграції мікро- та макроструктур завдяки міжнародній стандартизації та ринковій уніфікації;
- г) рівномірний розподіл витрат і доходів на глобальних ринках.

6. «Тріада» нагромадження капіталу в сучасній світовій економіці за І. Валлерстайном означає об'єднання:

- а) США, Китаю та Росії;
- б) Китаю, Японії та Індії;
- в) США, Західної Європи та Японії;
- г) Бразилії, Канади, Китаю.

7. Аналіз тенденцій гео економічного розвитку дозволяє зробити висновки:

- а) у системі світового господарства має відбутися кардинальний поворот у бік економічної інтеграції, відкритої економіки;
- б) країни, що розвиваються, виконуватимуть скоріше роль виробників, ніж споживачів;
- в) країни, що розвиваються, мають можливість зменшити відставання від країн-лідерів;
- г) динаміка країн світового центру та динаміка країн периферії матимуть взаємодоповнюючий характер.

8. Глобалізація сучасної економіки сприяє загостренню конкуренції між економіками окремих країн. Результат цієї конкуренції, за І. Валлерстайном, залежатиме від:

- а) США та Китаю;
- б) США та Японії;
- в) Китаю та Росії;
- г) НАФТА та ЄС.

9. Нова модель світоустрою, що відображає особливості сучасних міждержавних відносин в умовах глобалізації, зображена у працях О. Неклесси у вигляді шестиярусної схеми, до якої входять:

- а) чотири регіони (південноатлантичний, євразійський, північний, африканський) і два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибока Північ);

б) чотири регіони (північноатлантичний, тихоокеанський, євразійський, південний) і два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибокий Південь);

в) чотири регіони (азійський, південно-східний, тихоокеанський, західний) і два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибокий Схід);

г) чотири регіони (східний, північноатлантичний, західноєвропейський, східнотихоокеанський) і два транснаціональні простори (транснаціональний світ і глибокий Захід).

10. І. Валлерстайн, досліджуючи закономірності функціонування глобальної економіки, приділяє особливу увагу:

- а) екологічному становищу навколишнього середовища;
- б) соціально-економічній та демографічній поляризації світу;
- в) демілітаризації економіки;
- г) духовному розвитку світової спільноти.

Реферати

1. Становлення глобальної економіки.
2. Геоелекономічний атлас та його складові.
3. Моделі сучасного світу та перспективи його еволюції.
4. Вплив транснаціональних структур на розвиток сучасної світової економіки.

Тема 5. Система критики глобалізації

Теоретична частина

План

5.1. Соціально-політичні групи, які представляють критичні зауваження щодо процесів глобальних трансформацій.

5.2. Сутність базових критичних зауважень процесу глобалізації.

5.1. Соціально-політичні групи, які представляють критичні зауваження щодо процесів глобальних трансформацій

У цілому критика глобалізації у загальному вигляді будується на невизнанні її сприятливих наслідків і наголошенні на тому, що сили, які стоять за глобальними економічними трансформаціями, виступають проти використання глобальних регуляторних інструментів, сприяють створенню транснаціональних утворень, дії яких підривають стабільність державних соціальних структур, не відповідають суспільним потребам і є абсолютно неконтрольованими. Найбільш відомими і послідовними критиками глобалізації є американські економісти Д. Барбер, Д. Кортон, Г. Дейлі, П. Бьюкенен, Дж. Голдсміт. Їхні критичні зауваження до протікання глобальних трансформацій в основному представляють інтереси чотирьох базових соціально-політичних груп.

Противники глобалізації з лівого політичного флангу звертають увагу на те, що сотні мільйонів трудящих постійно перебувають під негативним впливом глобальних потрясінь (фінансових, політичних, військових) внаслідок активізації конкурентної боротьби на ринках, зростаючої нерівності у прибутках, відсутності гарантії зайнятості для населення, відчуженості від результатів виробництва тощо.

Представники лівого напряму політичного спектра принципово виступають проти експлуаторської сутності приватного капіталу, проти гігантів міжнародного бізнесу, що зробили увесь світ ареною експлуатації праці капіталом. Глобальний капітал, у контексті їхньої критики, має за мету сприяти створенню такого світового устрою, який би сприяв захисту інтересів трудящих мас в процесі виробничих відносин капіталістичної системи. Для цих критиків глобалізація персоніфікується з активізацією корпоративної влади в світі, а СОТ є останнім за часом виникнення уособленням всієї системи глобального корпоративного управління. До них приєднується і С. Джордж, який наполягає на необхідності усунення впливу антидемократичних інститутів, подібних до СОТ, і початку боротьби за цивілізаційні цінності і свободу проти тиранії глобального капіталу.

Противники глобалізації з правого політичного флангу, передусім у США, акцентують свою увагу на загрозі втрати державою свого національного суверенітету.

Культурні та етнонаціональні цілі держави вимагають підтримки сильного й ефективного державного регуляторного механізму. Тому глобалізація, яка ігнорує особливості національних культур в усіх їх проявах і намагається їх уніфікувати, сприймається найголовнішим противником релігійних і родинних цінностей, суспільної солідарності. Неоконсерватори наводять приклад США як країни з ідеалами, в якій віра в демократію є спадщиною американської традиції, котру Г. Моргентгау назвав колись «націоналістичним універсалізмом».

Комунітаристи протиставляють глобалізацію невеликим сусідським спільнотам, які являють собою основу реальної демократії й охорони прав громадян. Світові ринки через їхню колосальну віддаленість підривають власність громадян – базис, на який спирається сучасна демократія. Ніяка система трудової мотивації, на їх думку, нездатна замінити сусідські спільноти.

Професійні спілки, культурні традиціоналісти також жорстко критикують глобалізацію. Саме той факт, що процеси глобалізації абсолютно ігнорують політичний лад окремої країни заради досягнення цілей абстрактної загальної стабільності, передбачуваності, викликає активний супротив серед суспільно свідомих рухів і окремих громадян.

5.2. Сутність базових критичних зауважень процесу глобалізації

На сьогодні в світі сформувалося сім напрямів базових критичних зауважень щодо протікання процесів глобалізації, які представляють точки зору різноманітних шкіл та наукових кіл.

Перший напрям виходить з того, що глобалізація досить специфічно інтегрує світ. Одні інтеграційні зусилля призводять до об'єднуючого результату, інші – опиняться безнадійно підірваними. Головним є той факт, що розвинуті сучасні держави всупереч глобалізації збережуть власний силовий та економічний потенціал. Американський дослідник К. Уолтс зазначає, що уряди і народи готові жертвувати власним добробутом, якщо йдеться про переслідування національних, етнічних і релігійних цілей.

На думку Дж. Грея, глобалізація є помилковим і шкідливим проектом, що чинить непомірний вплив на економічні і фінансові інститути. Вона виражає переважно інтереси США у зовнішній політиці. У результаті слабкі держави стають жертвами цього процесу, а національні уряди починають розподіляти владу – політичну, соціальну, військову з колами бізнесу, міжнародними організаціями, групами громадян, що, як результат, підриває їхні власні позиції на світовій арені за умов панування індустріальної Півночі.

Р. Кеохане і Дж. Най стверджують, що всупереч очікуванням теоретиків інформаційна революція, характерна для глобалізації, не зрівняла держави між собою. Вона дала саме зворотний результат. Скептики підкреслюють очевидну маргіналізацію країн, що розвиваються. Економічно розвинена Північ, по суті, виключає з прогресу значну більшість людства.

Другий напрям ґрунтується на тому, що реалізація програми Вашингтонського консенсусу, яка активно нав'язувалася через посередництво США різноманітними фінансовими інститутами, ставила за мету загальмувати розвиток країн світової периферії. Дж. Грей стверджує, що США фактично здійснюють захоплення світової економіки і будь-яка інша економічна цивілізація піддається загрозі знищення. М. Наїм вважає парадоксом те, що країни, які відповідали вимогам Вашингтонського консенсусу, вже не є тими, що розвиваються.

Третім напрямом у ході критичного осмислення глобалізації виділяють скептичну позицію П. Хірста та У. Томпсона, які вважають глобалізацію міфом, метою якого є приховування конфронтаційної реальності міжнародної економіки, яка все більше являє собою важко-стримуваний баланс сил трьох регіональних блоків — Північної Америки, Європи та Східної Азії, національні уряди яких зберігають усю колишню міць. Скептична позиція П. Хірста та У. Томпсона виходить з того, що глобалізація не пом'якшує, а посилює світову нерівність. Вона створює додаткові можливості для великих виробничих компаній за рахунок менш великих і менш залучених до сучасної науки і технологій виробничих колективів.

Четвертий напрям представляє ту точку зору, що в провідних країнах світу ефективний розвиток економіки виникає в досить великих зонах виробництва, які внаслідок відкриття кордонів стануть неконкурентоспроможними для зарубіжних експортерів, здатних демонструвати більш низький рівень витрат. На думку американського дослідника Р. Гілпіна і Дж. Айкенберрі, політичні обґрунтування економічної відкритості значним чином зменшилися останніми десятиліттями в умовах,

коли світова економіка виглядає як система привілеїв власників капіталу за рахунок робітників, громад та навколишнього середовища.

П'ятий критичний напрям очолюється Я. Бхагваті, П. Крюгманом і Дж. Стігліцем. Вони вважають, що найбільш доцільним є побудова системи вільного ринку для товарів, а не для капіталів, оскільки останні є нестабільними за власною природою і вимагають державного контролю — як мінімум, контролю за обмінними курсами.

Шостий критичний напрям представляють **американські ізоляціоністи** на чолі з П. Бьюкененом. Вони сприймають глобалізацію як систему допуску на багатий і справедливий американський ринок демпінгових товарів з країн з дешевою робочою силою, що спричиняє відтік вільного американського капіталу в країни, які розвиваються, і в результаті послаблює міжнародні позиції США. У цьому сенсі П. Бьюкенен сприймає глобалізацію як основного противника США.

Д. Каллео критично зазначив, що стилізована за американським стандартом глобалізація означає однополярний світ, контрольований США, а не диверсифікований плюралістичний світ, що передбачає розподіл владних повноважень. Ця тенденція являє собою небезпеку, що постійно загострюється і набуває прояву у політичній спрямованості, коли США протиставляє власні економічні інтереси одночасно інтересам ЄС, Китаю, Росії.

Дж. Грей відмітив, що фундаменталістська ідеологія вільного ринку не зможе утриматися довго, оскільки суперечить вищим ідеалам і інтересам більшості держав. Але вона буде диктувати власні правила достатньо довго, щоб спричинити негативні наслідки у всьому світі. США не поступляться власною глобальною всемогутністю, не підкоряться ніякому глобальному урядові. Зараз людство знаходиться на початку кризового етапу розвитку, протягом якого анархія ринку і виснаження природних ресурсів призведуть до значних геополітичних конфліктів. Тільки створення сильних інститутів глобального управління, які регулювали б співвідношення валют і захищали зовнішнє середовище, могло б сприяти вирішенню сучасних глобальних проблем.

Сьомий критичний напрям виходить з того, що, можливо, найголовнішою на сьогодні проблемою залишається співвідношення глобалізації з вестернізацією (наслідування досвіду розвитку західних країн іншими країнами світу). Таким чином, йдеться про сутність процесу модернізації. Цей напрям має два внутрішніх підходи. Один ґрунтується на тому, що глобалізація є процесом більш широким, аніж вестернізація, і практично дорівнює процесу модернізації. Такої точки зору дотримуються А. Гідденс, Р. Робертсон, М. Олброу, У. Коннолі. Другий підхід полягає в тому, що глобалізація являє собою просто глобальну дифузю західного модернізму і західних інститутів. Авторами останнього підходу є С. Амін, Л. Бентон, А. Каліннікос.

М. Вебер наполягає на «нормальності» незахідного світу і на унікальності західного. Це дає можливість зрозуміти, чому уніфікаційні підходи зазнали концептуальної і практичної поразки. Відбувається процес «розгалуження»

модернізацій за локальними можливостями країн і регіонів. На думку теоретика процесів модернізації Ш. Айзенштадта, на сьогодні практика пристосування західних зразків до місцевих культурних умов набуває легітимності. У новому столітті відбуватиметься, як стверджують Дж. Модельські та У. Томпсон, реконфігурація союзу демократій навколо основного ядра – США та Європейського Союзу. Партнерство США та ЄС буде головною засадою глобалізованого світового порядку в XXI столітті.

У цьому випадку С. Хантінгтон запропонував власну типологію модернізації. На його думку, руйнація традиційного суспільства шляхом вестернізації без модернізації не має перспектив (Єгипет, Філіппіни). Не має успіху і модернізація без вестернізації, тобто модернізація, що здійснюється на підґрунті власної ідентичності (Японія, деякі країни Південно-Східної Азії). Наздоганяюча модернізація, яка мала місце у Росії, Мексиці, Турції, на думку С. Хантінгтона, перебуває в кризовій стадії, у тому числі через те, що зразок для наслідування – Захід – сам зазнає змін.

А. Гальчинський, досліджуючи результати реалізації політики наздоганяючої модернізації, дійшов висновку, що вони демонструють: а) економічні суперечності і глибокий світоглядний вакуум; б) деформацію політичної системи суспільства, яка стає однополярно орієнтованою. Формується ситуація «придушеного плюралізму», коли історичний процес розглядається не як спосіб самореалізації народу в його власній історії зі своїми власними складностями і суперечностями, а як механізм втілення запозичених ззовні цінностей; в) відлунням наздоганяючої модернізації стає деградація реформаторської еліти. Прагнучи будь-якою ціною утвердити у власній країні західні стандарти, вона денаціоналізується, стає космополітичною, віртуальною.

А. Тойнбі вважає, що експансія західного суспільства і поширення західної культури призвели до того, що всі інші існуючі цивілізації відійшли від вестернізованої сфери, яка обіймає весь світ. Нині західне суспільство має переважний вплив на розвиток усього людства.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: комунітаристи, культурні традиціоналісти, Вашингтонський консенсус, вестернізація.

Питання для поглибленого вивчення

1. У чому виражається відмінність критики глобалізації з правого і лівого політичного флангу?
2. Яка особливість критики глобальних процесів комунітаристами?
3. Яким чином критикують глобалізацію представники профспілок та культурні традиціоналісти?
4. Яка суть першого напрямку критики глобалізації стосовно специфічного інтегрування сучасного світу?
5. Аргументація критики моделі Вашингтонського консенсусу.

6. Зміст третього напрямку критики глобалізації щодо її впливу на поляризацію розвитку країн світу.

7. Критика глобальної тенденції формування відкритих національних економік.

8. Критика глобалізації як противника національної економіки США.

9. Проблема співвідношення глобалізації і вестернізації, критичний погляд на неї.

10. Які перспективи економічного розвитку західних і незахідних країн світу в умовах глобалізації ?

Тести:

1. Найбільш відомими та послідовними критиками глобалізації є американські економісти:

- а) Р. Норгаард, Р. Андерхілл, М. Грановетер;
- б) Д. Барбер, П. Бьюкенен, Дж. Голдсміт;
- в) М. Хардт, Т. Негрі, А. Аппадурія;
- г) Р. Робертсон, У. Бек, М. Уотерс.

2. Критики глобалізації з лівого політичного флангу принципово виступають проти:

- а) експлуататорської сутності приватного капіталу;
- б) послаблення корпоративної влади у світі;
- в) зменшенні втручання держави в економіку;
- г) зниження субсидій підприємствам, що створюються.

3. Критики глобалізації з правого політичного флангу (передусім у США) все більше відчують загрозу втрати:

- а) впливу на економіку різних країн світу;
- б) національного суверенітету;
- в) джерел сировинних та енергетичних ресурсів;
- г) висококваліфікованих фахівців.

4. Комунітаристи вбачають у глобалізації антитезу:

- а) невеликим сусідським спільнотам;
- б) транснаціональним корпораціям;
- в) міжнародним економічним організаціям;
- г) регіональним економічним угрупованням.

5. Критика глобалізації з боку професійних союзів та культурних традиціоналістів базується на:

- а) феномені створення багатокультурного середовища;
- б) на тому факті, що процеси глобалізації абсолютно ігнорують соціально-політичний лад окремої країни заради досягнення цілей гіпотетичної загальної стабільності;

- в) бажанні населення будь-якої країни адаптуватися до сучасного економічного середовища;
- г) на передбачуваності загроз економіці кожної країни з боку загального економічного простору.

6. До представників першого базового критичного напрямку процесів глобалізації, які виходять з того, що глобалізація досить специфічно інтегрує світ і що стратифікація світової спільноти матиме нові виміри, відносяться:

- а) Р. Кеохане, Дж. Най, Дж. Грей;
- б) Д. Боткін, О. Білорус, В. Рокочі;
- в) Й. Шумпетер, Л. Фейербах, У. Фолкнер;
- г) А. Сена, М. Вебер, М. Кастельс.

7. Сутність другого базового критичного напрямку глобалізації ґрунтується на тому, що:

- а) країни, що відповідають вимогам Вашингтонського консенсусу, вважаються країнами, які розвиваються;
- б) ідея вільноринкової економічної самостабілізації, яка автоматично досягається, є єдиною правильною;
- в) наслідком реалізації програми Вашингтонського консенсусу могло бути гальмування розвитку нових індустріальних країн;
- г) реалізація програми Вашингтонського консенсусу ставила за мету десоціалізації країн світової периферії;

8. Третім базовим напрямом у ході критичного осмислення глобалізації виділяють теорію П. Хірста та У. Томпсона, котрі вважають глобалізацію міфом з метою приховування конфронтації сил трьох регіональних блоків:

- а) Північної Америки, Західної Європи та Центральної Азії;
- б) Північної Америки, Європи та Східної Азії;
- в) Східної Азії, Центральної Європи, Південної Америки;
- г) Південної Америки, Європи, Африки.

9. Четвертий базовий критичний напрям процесу глобалізації економіки порушує проблему відкритості економіки, яка розглядається у працях:

- а) М. Месаревича, Є. Пестеля;
- б) П. Капіци, Є. Федорова;
- в) Р. Гілпіна, Дж. Айкенберрі;
- г) А. Панаріна, Н. Моєсєва.

10. П'ятий базовий критичний напрям процесу глобалізації економіки, представлений Я. Бхагваті, П. Крюгманом та Дж. Стігліцем, акцентує

увагу на тому, що найбільш доцільним є побудова системи вільного ринку для:

- а) товарів;
- б) послуг;
- в) капіталів;
- г) усі відповіді є вірними.

11. Шостий базовий критичний напрям процесу глобалізації економіки займають американські ізоляціоністи на чолі із П. Бьюкененом, котрі сприймають глобалізацію як:

- а) відкриття кордонів США перед емігрантами з найбільш бідніших країн світу;
- б) експорт технологічних і енергетичних ресурсів;
- в) виїзд за кордон найбільш кваліфікованих фахівців, учених;
- г) систему допуску на американський ринок демпінгових товарів із країн з дешевою робочою силою, що послаблює міжнародні позиції США.

12. Сьомий базовий критичний напрям процесу глобалізації економіки розглядає проблему:

- а) сутності процесу модернізації світового розвитку;
- б) співвідношення розвитку технологій і вирішення проблем екології виробництва;
- в) взаємозв'язку демографічних і екологічних проблем;
- г) зменшення розриву економічного розвитку різних країн світу.

Реферати

1. Основні критичні зауваження процесу глобалізації.
2. Соціальні і політичні групи, які представляють критичні зауваження щодо глобальних трансформацій.
3. Значення критики процесів глобальних трансформацій представниками різних соціально-політичних груп для розвитку глобальної економіки.

Тема 6. Парадокси глобалізації та проблеми її доказової бази

Теоретична частина

План

- 6.1. Сутність глобальних економічних парадоксів.
- 6.2. Базові глобальні парадокси, їх характеристика.

6.1. Сутність глобальних економічних парадоксів

Парадокс (від грецького *paradoxos* – несподіваний, дивний) наукова думка визначає як: 1) несподіване, незвичне, розбіжне з традицією твердження, тлумачення, явище або висновок; 2) у логіці – суперечність, яка виникла в результаті зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків.

Наявність парадокса свідчить про нереальність деякої з аксіом або теорії, хоча це часто важко виявити, пояснити, а тим більше усунути.

Вивчаючи процеси глобалізації, майже всі вчені звертали увагу на суперечливість їх протікання, але лише деякі з них виділяли саме поняття парадокса глобалізації. Найбільш відомими працями з цього питання є: «Глобальний парадокс» Дж. Найсбітта, «Епоха парадокса» Ч. Хенді, «Наступ мережевого суспільства» М. Кастельса, «Міжнародна конкуренція. Конкурентні переваги країн» М. Портера, «Парадокси глобалізації – виклики та пошуки відповіді» І. Іванова.

Глобалістика як наука з'явилася наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. Самі ж глобальні трансформації почали спостерігатися набагато раніше. Це відставання теорії від практики спричинило суперечливість наукових поглядів і концепцій.

Наприклад, глобалізація, з одного боку, посилює центропериферичне роз'єднання світу, а з іншого – істотно змінює таку структуру. Кордони світових центрів і периферій стають рухливими, посилюється їх зворотній вплив, а також можливість зміни периферійного статусу значних за розміром країн, що розвиваються. Ці процеси досліджувалися у працях В.І. Пантіна та М. Чешкова.

Глобалізація сприяє формуванню інституційних утворень, які становлять цілісність світу. При цьому глобалізація функціонує не тільки як всезагальна система зв'язків, але й як система взаємодій та їх результатів. Внаслідок цього глобалізація, на думку М. Чешкова, дає змогу зупиняти або стимулювати створення локальних утворень, враховуючи специфіку їх локального культурно-історичного фундаменту.

Глобалізація в ідеалі уявляється такою взаємозалежністю своїх суб'єктів, яка в принципі співвідносить різні ідентичності, що пов'язуються загальними правилами поведінки, а не співвідношенням їх локально-відмінних сутностей.

В умовах небаченого розмаху і швидкості протікання глобалізації суперечності і парадокси цього процесу загострюються ще більше і перетворюються на загрозу для глобальної стабільності. І. Іванов стверджує, що парадокси глобалізації не можна пояснити звичайною діалектикою суперечностей, притаманній процесу загального розвитку. Скоріше вони є симптомами глобальної кризи, що насувається на сучасну цивілізацію. Нові технічні можливості глобального за своїми масштабами впливу на суспільство і природу не сумісні з існуючою парадигмою розвитку цивілізації, що ґрунтується на пріоритетах суперництва і боротьби.

6.2. Базові глобальні парадокси, їх характеристика

До базових глобальних парадоксів належать:

- парадокс глобальної стратифікації;
- феномен домашнього заміщення;
- парадокс «Філдстайна – Хоріока»;
- парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу;
- парадокс дисоціації.

Парадокс глобальної стратифікації. Ключовим моментом теоретичної бази глобалізації є згладжування нерівномірності розвитку, утворення

однорідного взаємопов'язаного для співробітництва глобального простору. На практиці ж спостерігається не об'єднання і зменшення нерівномірностей, а стратифікація, тобто розшарування, загострення нерівномірностей розвитку (в тому числі й економічного розвитку різних країн і регіонів світу). Парадокс стратифікації пов'язаний із поглибленням технологічної диференціації країн. Нова міждержавна технологічна спеціалізація консервує двополярне зонування (цивілізаційний центр, до якого відноситься країна з розвинутою економікою, а також існує периферійна зона, яка включає в себе країни із слабкою економікою).

Парадокс стратифікації був закладений в ідеологію сучасних глобальних трансформацій, механізм яких, на думку М. Кастельса, був простим: політичний тиск за допомогою прямих дій уряду або завдяки діяльності МВФ, Світового банку і СОТ. Цей тиск використовували для уніфікації всіх національних економік на основі набору однакових вимог щодо вільного руху капіталу, товарів, послуг, технологій відповідно до ринкової оцінки. Країнам, що потребували кредитної підтримки, інвестиційних ресурсів і доступу на зовнішні ринки, нав'язували жорсткі умови «структурної адаптації» незалежно від специфіки їх економічного середовища. Значна кількість країн, що розвиваються, як і країн з перехідною економікою, стали економічним протекторатом МВФ, як визначає М. Кастельс. Така економічна система є вигідною лише для тих, хто займає найбільш сильні конкурентні позиції у світовій економіці.

Феномен домашнього заміщення ґрунтується на ідеї про те, що диверсифікований фінансовий портфель (тобто портфель, що містить багато цінних паперів різних компаній різних країн світу) має більше шансів бути прибутковим, ніж недиверсифікований портфель (який містить обмежену кількість цінних паперів). Моделі селекції портфельних інвестицій, розроблені Дж. Тобінімі та Г. Марковіцем, формують підвалини сучасних моделей диверсифікації ризикованих активів.

Х. Грубел, Х. Леві та М. Сарнат показали, що завдяки міжнародній диверсифікації можна досягти значних прибутків. На їх думку, оптимальний фінансовий портфель має включати цінні папери всіх країн. Але Дж. Потерба та Френч на основі оцінки міжнародних портфельів інвесторів з Японії, США і Великобританії наприкінці 80-х років ХХ ст. доказали, що інвестори віддають перевагу інвестиціям в інструменти економік своїх власних країн.

Отже, повномасштабна глобалізація фінансових ринків залишається лише теоретичним конструктом, на практиці ж істотні бар'єри міжнародного інвестування обмежують її динаміку. До таких бар'єрів відносяться недостатність інформації про іноземні продукти, компанії, методи ведення бізнесу, стандарти обліку і звітності, політичні уподобання, державне регулювання. Таким чином, парадокс «домашнього заміщення» продовжує існувати.

Парадокс «Філдстайна – Хоріока». За умов, якщо фінансові ринки були б повністю глобалізованими, то це автоматично означало б глобалізацію заощаджень. Теорія передбачає, що надлишкові внутрішні заощадження спрямовуються до країн, які гарантують можливості забезпечення найбільшої норми прибутку, що свідчить про високу кореляцію між цими показниками, яка спростовує твердження про фінансову інтеграцію ринків. Іншими словами,

дослідники парадоксу «Філдстайна – Хоріока» дійшли висновку, що ринки характеризуються не експортом надлишкового капіталу, а поглинанням надлишку заощаджень внутрішнім ринком.

Парадокс низької мобільності нетто-потоків капіталу. Міжнародні потоки капіталу є одним з найважливіших індикаторів глобалізації фінансових ринків. Дослідження М. Обстфельда та А. Тейлора показали, що середній розмір чистих міжнародних потоків капіталу дорівнює відношенню сальдо рахунка поточних операцій до номінального ВВП. Зміни у чистих міжнародних потоках капіталу тісно пов'язані із цілями макроекономічної політики держав: стабільністю валютного курсу, стійкістю внутрішньогосподарської діяльності або вільним рухом капіталу.

Парадокси глобалізації фінансового ринку частково пояснюються диспропорцією його розвитку на користь похідних фінансових інструментів (трансферт ризиків завдяки використанню деривативів). Міжнародні фінансові угоди можна інтерпретувати як трансферт заощаджень і/або ризиків від економічних агентів, які володіють надлишком ресурсів у тому напрямі, де вони у дефіциті. Отже, угоди з деривативами дозволяють ідентифікувати ризик і передавати його іншому контрагенту. Враховуючи те, що операції з деривативами складають значну частку загального обсягу міжнародних операцій, специфіка глобалізації на фінансових ринках проявляється у зростанні обсягів міжнародного трансферту ризиків, а не потоків капіталу.

Парадокс дисоціації. Цей парадокс виник на стику двох глобальних тенденцій: інтеграції та дезінтеграції. Найбільш показовим у цьому відношенні є приклад створення і функціонування ЄС. Остання хвиля розширення ЄС призвела до зростання його гетерогенності за багатьма параметрами: розмірами (великі та малі країни), рівнями економічного розвитку (високо- та середньорозвинуті національні господарства), станом розвитку ринкової економіки і демократії (зрілі системи і системи, що формуються), географічним розташуванням (Північний, Західний, Південний та Центральний регіони Європи).

Країни з однаковими або близькими параметрами тяжіють одна до одної, здатні об'єднуватися у коаліції. У разі виникнення несприятливих умов розрив у рівнях розвитку можуть призвести до дезінтеграції ЄС, що буде супроводжуватися утворенням нових глобальних конструкцій.

Практична частина

Теормінологія для перевірки знань: парадокс, глобальна стратифікація, диверсифікований фінансовий портфель, нетто-потоки капіталу, дисоціація.

Питання для поглибленого вивчення:

1. Економічні парадокси у системі наукових знань про глобалізацію.
2. Причини виникнення глобальних економічних парадоксів.
3. Специфіка протікання економічних парадоксів в умовах сучасної глобалізації ?

4. Які глобальні економічні парадокси відносяться до групи базових ?
5. Яким чином можна проілюструвати дію парадоксу дисоціації на прикладі створення і функціонування ЄС ?
6. Чим можна пояснити феномен домашнього заміщення ?
7. За яких умов відкритість національних економік може чинити негативний вплив на їх розвиток ?
8. Які фактори заважають реалізувати глобальну тенденцію до об'єднання і зменшення нерівномірностей і спричиняють тим самим парадокс стратифікації ?
9. Чи є можливою повна глобалізація фінансових ринків ?
10. Чим пояснюється парадокс дисоціації у рамках Європейського Союзу ?

Тести

1. Парадокс глобальної стратифікації розглядає проблему:

- а) поширення впливу ТНК на світову економіку;
- б) інноваційного розвитку сучасної економіки;
- в) поглиблення нерівномірності економічного розвитку країн і регіонів світу;
- г) усі відповіді є правильними.

2. Найбільш показовим прикладом парадоксу дисоціації є:

- а) США;
- б) ЄС;
- в) Великобританія;
- г) Індія.

3. До вчених, які глибоко вивчали парадокси глобалізації, належать:

- а) Дж. Найсбітт, І. Іванов, Ч. Хенді;
- б) І. Валлерстайн, Д. Гвішіані, М. Моїсеєв;
- в) М. Голанський, К. Поланьї, Ж. Атталі;
- г) Р. Робертсон, І. Шумпетер, Р. Норгаард.

4. Парадокс «Філдстайна – Хоріока» розкриває протиріччя функціонування міжнародного ринку:

- а) капіталу;
- б) товарів і послуг;
- в) інноваційних технологій;
- г) усі відповіді є вірними.

5. М. Обстфельд та А. Тейлор дослідили парадокс сучасної глобалізації, що стосується:

- а) низької мобільності нетто-потоків капіталу;
- б) динаміки портфельних інвестицій;
- в) стратифікації економічного розвитку країн і регіонів світу;
- г) усі відповіді є вірними

6. В умовах небаченого розмаху і швидкості протікання глобалізації суперечності і парадокси цього процесу:

- а) послаблюються;
- б) залишаються на колишньому рівні;
- в) мають тенденцію до вирішення;
- г) загострюються і перетворюються на загрозу глобальної стабільності.

7. Феномен домашнього заміщення досліджували:

- а) Ч. Хенді, М. Портер, М. Кастельс;
- б) М. Голанський, Дж. Сорос, К. Омае;
- в) А. Вебер, Т. Левітт, Р. Кобден;
- г) Г. Марковіц, Х. Грубел, Дж. Тобін.

8. Парадокс дисоціації виник на стику двох глобальних тенденцій:

- а) інтеграції і дезінтеграції;
- б) локалізації і глобалізації;
- в) глобалізації і регіоналізації;
- г) дезінтеграції і регіоналізації.

9. Парадокси глобалізації фінансового ринку частково пояснюються:

- а) надмірним збільшенням обсягів прямих іноземних інвестицій;
- б) диспропорцією його розвитку на користь похідних фінансових документів;
- в) значною лібералізацією здійснення міжнародних фінансових операцій;
- г) усі відповіді є вірними.

10. Міжнародне інвестування обмежує недостатність інформації про:

- а) іноземні продукти, компанії;
- б) методи ведення бізнесу;
- в) стандарти обліку і звітності;
- г) усі відповіді є вірними.

Реферати

1. Глобальні економічні парадокси, їх вплив на світову економіку.
2. Парадокс глобальної стратифікації.
3. Парадокс дисоціації.
4. Феномен домашнього заміщення.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНА СВІТОВА ЕКОНОМІКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Тема 7. Регулятивні механізми глобальної економіки Теоретична частина

План

- 7.1. Трансформація регулюючої ролі держави в економіці за умов глобалізації.
- 7.2. Вплив метакорпорацій на розвиток сучасної світової економіки.
- 7.3. Міжнародні організації в системі регулювання глобальної економіки.

7.1. Трансформація регулюючої ролі держави в економіці за умов глобалізації

Симбіоз державних (правових та адміністративних) і ринкових регуляторів економіки перетворився на стійку систему. Глобалізація економіки вносить істотні поправки в процес пошуку оптимального механізму її регулювання,

По-перше, держава дедалі більше втрачає можливість ефективно використовувати такі традиційні важелі макроекономічного регулювання, як імпорتنі бар'єри та експортні субсидії, курс національної валюти і ставка рефінансування центрального банку. В умовах уже досить високої і все більш зростаючої взаємозалежності національних господарств уряди змушені користуватися традиційними важелями регулювання з урахуванням інтересів інших торговельних партнерів, а також інтересів впливових ТНК, які власними відповідними діями здатні анулювати ефект використання тих чи інших засобів регулювання.

Більш того, за умов високого рівня конкурентної боротьби за приплив іноземних капіталів навіть такі традиційно «внутрішні» сфери державного регулювання, як оподаткування, соціальна політика, трудове законодавство, освіта і професійна підготовка кадрів невинно інтернаціоналізуються. В таких умовах національні держави втрачають можливість ефективно регулювати власну економічну систему навіть з використанням найсучасніших методів.

По-друге, деякі економічні процеси, особливо у валютно-кредитній сфері, набули глобального характеру і не підпадають під регулюючий вплив держави. Для цієї мети необхідні узгоджений вплив і заходи багатьох країн і глобальних організацій (МВФ, Світовий банк, СОТ).

Отже, національна держава поступово втрачає можливість здійснювати абсолютний контроль на власному економічному просторі. Для того щоб в цих умовах захищати власні національні інтереси, уряди винаходять все більш тонкі і складні механізми регулювання економіки, все глибше вникають у проблеми окремих її сфер. Держава ще в більшій мірі, ніж раніш, змушена займатися інвестиційною, структурною і соціальною політиками, збереженням навколишнього середовища та іншими проблемами.

З метою захистити свій суверенітет держави можуть вдаватися до таких двох варіантів стратегії оборони:

а) стратегія оборонної інтервенції передбачає вжиття таких економічних заходів, як започаткування різних бар'єрів, зокрема тарифних, а також встановлення контролю за переміщенням капіталу з метою примусити національні компанії не експортувати капітал за кордон, а інвестувати у національну економіку;

б) стратегія поступальної інтервенції передбачає надання субсидій національним компаніям або відмову держави від регулювання конкуренції.

Практика свідчить, що популярність наступальної стратегії останнім часом значно зростає.

Як вже зазначалося, зараз держава з історичної та етнокультурної самоцінності все більше трансформується в корпорацію з управління соціально-територіальною системою. Ефективність цієї корпорації здебільшого залежить від того, наскільки успішно вона інтегрувалася у глобальний процес, у глобальні мережі суб'єктів глобальної діяльності. Р. Родс, один із провідних теоретиків нового підходу у державному управлінні, звертає увагу на те, що мережеві структури, котрі використовуються як інструмент глобального управління, чинять зворотний вплив безпосередньо на державні органи.

Особливу увагу необхідно приділити феномену «країни-системи», які представлені державами, що з метою досягнення власних геоекономічних інтересів формують самостійну систему інтернаціоналізованих ядер (ІВЯ). Їхніми ланками виступають транснаціоналізовані структури, яким країни їх походження делегують реалізацію національних інтересів у геоекономічному просторі. Водночас забезпечується їх військовий захист. Країна-система (наприклад, США) характеризується глобальним лідерством за політичним, економічним, ресурсним показниками і завдяки цьому може чинити великий вплив на глобальний економічний простір, регулюючи його відповідно до своїх власних інтересів. Кордонами Сполучених Штатів, фактичними, а не номінальними, що охороняються збройними силами, є не адміністративно-політичний контур держави, а «зони національних інтересів», які охоплюють майже всю планету.

Це вказує на нову іпостась світового регулювального органу – глобального суб'єкта, країну-псевдоімперію (в тому числі США). Вона тісно пов'язана із форматом МРО (міжнародних регулювальних органів) та з її суб'єктами: «Великою сімкою / вісімкою» або ООН, перебираючи на себе низку відповідних функцій.

Ще одним прикладом країни-системи є Китай, вірніше Великий Китай, що включає КНР, який приєднав Гонконг, поглинув Макао і уважно придивляється до Тайваню.

Відомі й інші формати реалізації країни-системи: це – держава-регіон. Наприклад, шенгенська зона, яка об'єднує багато країн Європи.

Можна відзначити формування трьох макрорегіонів сучасного світу: Європи, з ядром у вигляді ЄС; Східної Азії, з центром у Китаї та Північної Америки, з базою у США.

Глобалізація заохочує макрорегіоналізм, який у свою чергу мотивує мікрорегіоналізм (створення автономій всередині держав, наприклад, Північна Італія, Силіконова долина у США). В основі макрорегіоналізму – прагнення регіонів з високим рівнем добробуту не допустити перерозподілу власого національного багатства на користь інших регіонів. Поява багатих мікрорегіонів автоматично призводить до виділення бідних регіонів.

Стара система держав трансформується в комплекс політико-економічних спільнот: мікрорегіони, традиційні держави, макрорегіони. Усі ці суб'єкти сучасного світу так чи інакше впливають на його регулювання, в тому числі економічне. Міста світового значення стають пультами управління глобальною економікою.

7.2. Вплив метакорпорацій на розвиток сучасної світової економіки

Метакорпорації являють собою систему координації економічних агентів у процесі розподілу ресурсів. З цієї точки, зору метакорпорація, в якій завжди є присутніми «центри сили та влади» і ринок, є альтернативними способами організації і взаємодії господарських суб'єктів. Вихідною теоретичною базою аналізу стає при цьому контрактна теорія фірми Р. Коуза і модель О. Уільямсона. Інтегрована корпоративна структура розглядається не стільки як окрема компанія, скільки як система взаємодії господарюючих суб'єктів. Подібні підходи використовувалися за умов аналізу метакорпорацій В. Мірюковим, С. Авдашевою.

Дж. К. Гелбрейт, Р. Мюллер, А. Мовсесян та інші дослідники, розглядаючи функціонування метакорпорацій у рамках теорії економічної влади, дійшли висновку, що метакорпорації концентрують різноманітні ресурси економічної влади, активно їх використовуючи. При цьому в межах подібних структур відносини влади включають чотири компоненти: 1) організаційну владу менеджменту у кожній з компаній, що входять до складу метакорпорацій; 2) владу центрального елемента над іншими складовими метакорпорації; 3) владу метакорпорації на ринку; 4) владу метакорпорації в економічній та суспільній системі в цілому. При цьому створюється специфічний владний простір, в якому центральний елемент метакорпорації контролює основні аспекти діяльності всіх економічних агентів. Владний простір інтегрованої корпоративної структури можна уявити у вигляді трьох концентричних сфер (зон): А-зона циркулярних і крос-холдингів, в якій усі компанії тісно пов'язані між собою перехресною участю в капіталі і системою мультидиректоратів, котрі узгоджують ієрархічні та етархічні відносини власності. В-зона ієрархічних холдингів, що створюється під контролем окремих компаній, «ядра». С-зона, контроль над підприємствами якої засновується переважно на договорах і контролі за ресурсами. Схожою є і французька класифікація, відповідно до якої виділяється «ядро» групи, «група в широкому розумінні слова» і «сфера впливу групи». У центрі владного простору розміщено центральний елемент метакорпорації

Зважаючи на потужний фінансовий потенціал метакорпорацій, розгалужену по всьому світу мережу їх філій, вони мають великі можливості

впливати як на національні економіки окремих країн, так і на міжнародні економічні відносини в цілому. К. Мерфі свідчить про нову тенденцію світового розвитку, коли на глобальному рівні приватна влада (а саме глобальні олігополії у різних галузях економіки; різноманітні глобальні та регіональні картелі у промисловості – від видобувних галузей до виробників електроенергії) здійснює регулюючий вплив на національні економіки, а також часто на транснаціональне економічне і соціальне життя.

7.3. Міжнародні організації в системі регулювання глобальної економіки

Особливе місце у системі міжнародних організацій займає Організація Об'єднаних Націй (ООН). ООН на сьогодні є єдиною організацією, що регулює міжнародні відносини в широкому сенсі цього слова. До системи ООН належать такі організації, як Світовий банк, Міжнародна агенція з атомної енергетики та інші.

Зміни, що відбуваються всередині держав, не є настільки швидкими, як ті, що розгортаються в усьому світі. Тому ООН нині виконує подвійну регулюючу функцію: обслуговує міждержавну систему, що склалася історично, та глобальну систему, що переживає сьогодні етап свого становлення.

Уся ж система міжнародних організацій у сучасному світі є досить розгалуженою і складною. Але, незважаючи на те, що більшість міжнародних організацій були створені з метою регламентування світових економічних процесів, на сьогодні вони не здатні ефективно вирішувати цю проблему. Не створений єдиний механізм, який дійсно би врегульовував інтереси метакорпорацій і національних держав. Поки що ці функції певною мірою виконує держава. Міжнародні ж організації мають низку суттєвих вад, серед яких найбільш принциповими є:

- їхні функції часто обмежені консультаційними повноваженнями;
- вони наділені країнами-учасниками лише обмеженими повноваженнями з арсеналу суверенних прав держави;
- вони фактично не володіють законодавчою владою і в обмежених обсягах володіють виконавчою.

За таких умов обмеженого впливу міжнародних організацій на світову економіку їх регулюючі функції беруть на себе організації регіональних угруповань.

Як вже зазначалося, у сучасному світі формуються три макрорегіони: Європа, з ядром у вигляді ЄС; Східна Азія, з центром у Китаї та Північна Америка з базою у США. Наявність макрорегіонів дозволяє певним територіальним одиницям прагнути до екстериторіальності. Глобалізація заохочує макрорегіоналізм, який в свою чергу заохочує мікрорегіоналізм.

В основі мікрорегіоналізму – прагнення регіонів з високим рівнем добробуту не допустити перерозподілу за власний рахунок національного багатства на користь інших регіонів.

Залежно від типу організації регіональних угруповань всередині них здійснюються певні регулятивні функції. Перший тип регіональних угруповань

– «імперський» – з єдиним центром сили, який не має опонентів і диктує свої інтереси та методи досягнення мети учасникам угруповання (наприклад, США – центр сили НАФТА). Другий тип регіональних угруповань є бінарним, тобто з двома центрами сили, представленими потенційно потужними і провідними, в сенсі інтегруючих інтересів, державами. Другий ешелон представляють також провідні держави (центри сили). Але для них характерним є наявність однієї групи інтересів, що збігається з цілями регіонального угруповання, та іншої – тієї, що конкурує з ними. Наприклад, інтереси США та Російської Федерації у Південно-Східній Азії або США в Європі.

Регіональне інтегрування реалізує важливе завдання: на тлі низької ефективності міжнародних економічних інститутів у межах регіональних груп формуються більш ефективні механізми регулювання регіональних і світових ринків.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: метакорпорації, регіональні угруповання, країна-спевдоімперія.

Питання для поглибленого вивчення

1. Чому трансформувалася регулююча роль держави в економіці в умовах глобалізації ?
2. Які механізми регулювання застосовує держава у сучасних умовах ?
3. Особливості регулювання економіки у «країнах-системах».
4. Специфіка регулювання економічних процесів у «державо-регіонах».
5. Можливості впливу на економічні процеси метакорпорації.
6. Проблеми регулювання економічних інтересів метакорпорацій і держав.
7. Як реалізують міжнародні економічні організації свій потенціал у площині регулювання світової економіки ?
8. Як ООН здійснює свої регулюючі функції світовою економікою ?
9. Організації регіональних угруповань, їх вплив на регулювання міжнародною економікою.
10. Які регулюючі механізми світовою економікою є найбільш ефективними?

Тести

1. В умовах глобалізації регулююча роль держави в економіці:

- а) збільшується;
- б) зменшується;
- в) залишається без змін;
- г) усі відповіді є вірними.

2. До складу регіонального угруповання АТЕС входить:

- а) Японія;
- б) Болгарія;

- в) Чілі;
- г) Алжир.

3. Єдина організація, яка на сьогодні регулює міжнародні відносини в їх широкому спектрі, – це:

- а) МВФ;
- б) ООН;
- в) СОТ;
- г) МБРР.

4. Вихідною теоретичною базою аналізу діяльності метакорпорації є теоретичні розробки:

- а) Е. Азроянца, Ф. Черні;
- б) М. Вебера, Л. Брауна;
- в) А. Етціоні, Р. Андерхілла;
- г) Р. Коуза та О. Уільямсона.

5. Питання регулювання економіки в умовах глобалізації пов'язане із проблемою економічної влади, що стає однією з центральних в економічній теорії. Метакорпорації концентрують різні ресурси економічної влади, в тому числі:

- а) організаційну владу менеджменту у кожній з компаній, що входять до складу метакорпорацій;
- б) владу метакорпорації на ринку;
- в) владу метакорпорації в економічній та суспільній системі в цілому;
- г) усі відповіді є вірними.

6. До вчених, які займалися розробленням теорії економічної влади відносяться:

- а) Дж. К. Гелбрейт, Р. Мюллер;
- б) Д. Гвішіані, М. Моїсеєв;
- в) Т. Веблен, П. Еткінс;
- г) Т. Скопол, К. Поланьї.

7. Метакорпорації характеризуються досить широким спектром діяльності, завдяки чому принципово впливають на перебіг економічних процесів:

- а) здійснення реальної економічної влади в країні;
- б) зовнішньоекономічне представництво країни базування;
- в) утворення суспільного продукту і сприяння розподілу національного доходу;
- г) усі відповіді є вірними.

8. Одним із провідних теоретиків нового підходу у державному управлінні є:

- а) Р. Родс;
- б) Й. Шумпетер;
- в) М. Кстельс;
- г) Р. Робертсон.

9. Найбільші макрорегіони у сучасному світі – це:

- а) Європа, з ядром у вигляді Європейського Союзу;
- б) Східна Азія, з центром у Китаї;
- в) Північна Америка, з базою у США;
- г) усі відповіді є вірними.

10. До складу організації регіонального угруповання НАФТА входить:

- а) США;
- б) Австралія;
- в) Франція;
- г) Греція.

Реферати

1. Проблема регулювання сучасною світовою економікою.
2. Державні механізми регулювання економіки в умовах глобалізації.
3. Вплив метакорпорацій на процес економічного розвитку світу.
4. Міжнародні організації у системі регулювання світовою економікою.

Тема 8. Інституційне середовище глобальних трансформацій

Теоретична частина

План

- 8.1. Інститут держави в умовах глобалізації.
- 8.2. Метакорпорації – характерні суб'єкти глобальної економіки.
- 8.3. Міжнародні організації в інституційному середовищі глобальних трансформацій.

8.1. Інститут держави в умовах глобалізації

Важливим інститутом міжнародної економіки є держава. Але зараз, в умовах глобалізації, вона переживає суттєву трансформацію. Державний суверенітет втрачає власний докорінний зміст. Протягом багатьох тисячоліть володіння певною територією охорона її від зовнішньої агресії і організація експлуатації природних багатств, що знаходяться на ній, були й досі залишаються природними функціями держави. На цьому підґрунті утворилося поняття «державний суверенітет». У своєму крайньому вираженні воно означає здатність держави здійснювати на власній території повний контроль над економікою та іншими сферами суспільного життя, що виключає будь-яке

втручання ззовні. В умовах сучасної глобалізації чим різноманітнішою й інтенсивнішою стає господарська, політична, науково-технічна і культурна взаємодія різних країн, тим більше зростає розрив між державним суверенітетом де-юре і його суверенітетом де-факто.

Глобалізація спонукає уряди ділитися з іншими інститутами (і перш за все наддержавними структурами) своїми повноваженнями, зберігаючи роль вищого правового, політичного і морального авторитета.

У другій половині ХХ століття виникає ієрархія держав, яка відповідає умовам глобального розвитку світу. У світі все частіше виникає таке поняття, як країна-система. **Країна-система** зазвичай може бути представлена державою, яка в цілях реалізації власних гео економічних інтересів формує самостійну систему інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (циклів). Їх ланками виступають національні транснаціоналізовані структури, яким делегується реалізація національних інтересів у гео економічному просторі й одночасно забезпечується їх військовий захист. Найяскравішим прикладом даного феномена є Сполучені Штати Америки.

Другий вектор трансформації національної державності пов'язаний з феноменом **субсидіарності**, тобто добровільного чи вимушеного делегування тих чи інших державних повноважень «до низу», на локальний рівень. У м'яких формах це виразилося у підвищенні статусу автономій: Ольстера чи Шотландії у Великобританії, країни Басків чи Каталонії в Іспанії, а також виникненні таких «регіональних держав», як Північна Італія, Силіконова долина (США).

Тут доцільно згадати аргументацію К. Омае. Він зазначав, що мобільність чотирьох «І», під якими ним розумівся кумулятивний вплив інвестиційної, інноваційної, індустріальної діяльності та індивідуальних споживачів, створює можливості для життєздатних економічних підрозділів у будь-якій країні світу залучати все, що є необхідним для їх розвитку, без сприяння і посередницької ролі держави.

8.2. Метакорпорації – характерні суб'єкти глобальної економіки

Іншим типовим інститутом сучасної глобальної економіки є метакорпорація. Феномен утворення **метакорпорацій** є закономірним і, можна сказати, очікуваним результатом реалізації подібних тенденцій внаслідок переходу на глобальну стадію розвитку багатьох корпоративних структур.

Одним з найбільш повних визначень цього поняття є концепція трьох критеріїв інтегрованої корпоративної структури, що була висунута Я. Паппе, відповідно до якої **метакорпорацією** є об'єднання кількох економічних агентів (юридичних осіб, а також організацій, що не є юридичними особами), які задовольняють наступні вимоги: 1) хоча б певна частка економічних агентів є комерційними організаціями, що оперують з метою одержання прибутку; 2) між агентами існують стійкі взаємозв'язки, більш жорсткі, ніж ринкові: це означає, що в деяких істотних аспектах все об'єднання виступає як єдине ціле; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників і вищих менеджерів, цей центр дістає назву центрального елемента.

На основі критеріїв Я. Паппе можна вивести **економіко-правове визначення метакорпорації**: ця структура є об'єднанням кількох юридичних осіб (хоча б деякі з них є комерційними організаціями), яке в більшості випадків власне статусом юридичної особи не володіє.

Можна запропонувати й інше **економічне визначення метакорпорації**. Відповідно до контрактної теорії фірми це є і ринок, і фірма, які є альтернативними системами трансакції. Фірма та ринок є граничними проявами у своєрідному континуумі, який містить множину проміжних форм, що узгоджують як ціновий, так і командний механізми управління. Саме ці проміжні (гібридні) форми і є метакорпораціями.

Теоретичні підходи до аналізу метакорпорації можна розділити і щодо пріоритетних об'єктів аналізу:

1. Значна кількість авторів спирається на аналіз метакорпорацій як специфічних форм злиття окремих компаній.

2. Має місце і трактування метакорпорацій як альтернативних стосовно злиття форм експансії. Найбільш повно даний підхід розглядається в моделі інтерналізації та в інституціональних теоріях. Метакорпорації являють собою систему координації економічних агентів у процесі розподілу ресурсів. З цієї точки зору метакорпорація, в якій завжди є присутніми «центри сили та влади» і ринок, є альтернативними способами організації і взаємодії господарських суб'єктів. Вихідною теоретичною базою аналізу стає при цьому контрактна теорія фірми Р. Коуза і модель О. Уільямсона. Інтегрована корпоративна структура розглядається не стільки як окрема компанія, скільки як система взаємодії господарюючих суб'єктів. Подібні підходи використовувалися за умов аналізу метакорпорацій В. Мірюковим, С. Авдашевою.

3. Нарешті, новітнім підходом є теорія економічної влади, яка розробляється зарубіжними (Дж. К. Гелбрейтом, Р. Мюллером) і російськими вченими, зокрема А. Мовсесяном та іншими. Її перевагою є поєднання першого і другого поглядів щодо необхідності створення метакорпорацій.

У цілому проблема економічної влади стає однією з центральних в економічній теорії. Метакорпорації концентрують різноманітні ресурси економічної влади, активно їх використовуючи. При цьому в межах подібних структур відносини влади включають чотири компоненти: 1) організаційну владу менеджменту у кожній з компаній, що входять до складу метакорпорацій; 2) владу центрального елемента над іншими складовими метакорпорації; 3) владу метакорпорації на ринку; 4) владу метакорпорації в економічній та суспільній системі в цілому.

У процесі взаємодії метакорпорацій із зовнішнім середовищем останні здійснюють цілий **ряд функцій**: по-перше, загальні функції з виробництва товарів і надання послуг, що виконуються компаніями у складі мета корпорації; по-друге, специфічні функції великого бізнесу: такі як оптимального комбінування факторів виробництва; утворення суспільного продукту і сприяння розподілу національного доходу; організації; інноваційна; ефективного задоволення попиту, так і латентні функції: такі як зовнішньоекономічного представництва країни базування; здійснення реальної

економічної влади в країні. За своєю роллю в економіці країни метакорпорації є комплексним явищем. При цьому окремі компоненти ролі метакорпорацій реалізуються ними лише остільки, тому що до їх складу входять банки, промислові компанії та інші структури. Нарешті, деякі автори пов'язують розвиток метакорпорацій з прагненням світової економіки до підвищення рівня планомірності.

Найчастіше серед згаданих комплексних форм метакорпорацій є картелі, синдикати, трести, консорціуми, концерни, союзи, господарські асоціації, корнери, пули, франчайзинг, холдинги, віртуальні компанії, стратегічні альянси, фінансово-промислові групи (ФПГ), комплекси, транснаціональні корпорації і транснаціональні банки, промислові вузли, контрактні групи, компанії з дивізіональною структурою, підприємницькі мережі.

Серед принципово нових виділяють **мережеві корпоративні структури**. Саме системи мереж відображають зв'язки між елементами внутрішнього і зовнішнього середовища компаній, адже термін «мережа» в міжнародному менеджменті означає метод, що полягає у формуванні мережі з її вузлами і зв'язками задля досягнення цілей відповідно до потреб і очікувань партнерів і ділової кон'юнктури. За умов створення корпорації-мережі вихідна структура розбивається для гнучкого виконання програм на більш самостійні у господарському, а іноді у правовому відношенні центри (господарські одиниці, відділення, виробничі сегменти, центри прибутку). На зміну централізації приходять структури федеративного типу. Корпорації-мережі можуть бути представлені двома організаційними моделями:

1) мережа, що формується навколо великої компанії. У цьому разі компанія, що являє собою ядро мережі, збирає навколо себе фірми меншого розміру, доручаючи їм виконання окремих видів діяльності. Велика компанія посідає домінуючі позиції у ділових операціях, будучи головним замовником, а мережа стає ієрархічною;

2) мережа компаній, близьких за масштабами. Більшість компаній, що об'єднані у мережу, є юридично незалежними, але у господарському плані підтримують стійкість одна одної.

У сучасних умовах науково-технічного прогресу метакорпорації спрямовують свої зусилля на розробку і впровадження у виробництво інноваційних технологій. Потужна фінансова база, розгалужена по всьому світу мережа їх філій, інтернаціональні виробничі колективи, в яких задіяні найбільш талановиті та досвідчені фахівці різних галузей – усі ці фактори сприяють підвищенню конкурентоспроможності метакорпорацій, роблять їх лідерами світової економіки.

8.3. Міжнародні організації в інституційному середовищі глобальних трансформацій

В умовах формування глобальної економіки виникла необхідність у створенні інститутів її регулювання. У цій ролі виступають міжнародні економічні організації.

Сучасна структура міжнародних економічних організацій є достатньо складною і містить:

– мережу організацій і органів ООН та її спеціалізованих установ. Найвпливовіші з них: Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світова організація торгівлі (СОТ), Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР);

– неформальні консультаційні групи, що регулярно проводять свої зустрічі: Велика вісімка, Паризький та Лондонський клуби кредиторів, Давоський форум;

– регіональні інтеграційні угруповання та об'єднання (у Західній Європі – це ЄС, у Північній Америці – НАФТА, в Азійсько-Тихоокеанському регіоні – АТЕС, у Євразійському регіоні – СНД);

– множину недержавних міжнародних організацій універсального, регіонального, галузевого чи функціонального характеру, що виконують консультативні, статистичні, дослідницькі, видавничі та інші завдання моніторингу глобального етапу розвитку економіки.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: країна-система, субсидіарність, метакорпорація, мережеві корпоративні структури.

Питання для поглибленого вивчення

1. Місце держави у міжнародному інституційному середовищі.
2. У чому проявляються трансформації інституту держави в умовах глобалізації ?
3. Яка особливість функціонування країни-системи ?
4. «Регіональні держави», причини їх виникнення.
5. Які фактори спричинили виникнення метакорпорацій ?
6. Економічне визначення метакорпорацій.
7. Функції метакорпорацій.
8. Система міжнародних організацій в сучасному інституційному середовищі.
9. Чим пояснюється особливе місце ООН серед інших міжнародних організацій ?
10. Регіональні інтеграційні угруповання та об'єднання, їх роль у міжнародному інституційному середовищі.

Тести

1. Характерними суб'єктами глобальної економіки є:

- а) метакорпорації;
- б) малі підприємства;
- в) держави;
- г) кооперативи.

2. В умовах глобалізації у всіх сферах людської діяльності, в тому числі і в економіці, утвердилася система організації:

- а) ієрархічна;
- б) космополітична;
- в) мережева;
- г) інтернаціональна.

3. До принципово нових різновидів глобального бізнесу належать:

- а) франчайзинг, консорціуми;
- б) мережеві корпоративні структури;
- в) асоціації, трести;
- г) синдикати, картелі.

4. Внаслідок глобальних трансформацій у сучасному світі з'явилися такі форми держав, як:

- а) країни-регіони;
- б) країни-системи;
- в) країни, ізольовані від світу;
- г) вірними є перші дві відповіді.

5. Сучасна структура міжнародних економічних організацій містить:

- а) мережу організацій і органів ООН та її спеціалізованих установ;
- б) неформальні консультаційні групи (наприклад, Паризький та Лондонський клуби кредиторів, Давоський форум тощо);
- в) регіональні інтеграційні угруповання та об'єднання (ЄС, НАФТА);
- г) усі відповіді є вірними.

6. Теорія К. Омае щодо кумулятивного впливу факторів ... , який створює можливості для життєздатних економічних підрозділів у будь-якій країні світу залучати все, що є необхідним для їх розвитку, без сприяння і посередницької ролі держави:

- а) інвестиційної, інноваційної діяльності;
- б) індивідуальних споживачів;
- в) індустріальної діяльності;
- г) усі відповіді є вірними.

7. До найвпливовіших організацій ООН належать:

- а) Міжнародна морська організація (ММО);
- б) Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ);
- в) Міжнародний кооперативний альянс (МКА);
- г) Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

8. Результатом прояву феномена субсидіарності було створення «регіональних держав», наприклад:

- а) Фінляндії;

- б) Північної Італії;
- в) Панами;
- г) Гренландії.

9. Одним з найбільш повних визначень поняття метакорпорації є концепція трьох критеріїв інтегрованої корпоративної структури, що була розроблена:

- а) Я. Паппе;
- б) Р. Норгаардом;
- в) М. Моїсеєвим;
- г) Е. Азроянцем.

10. Типовою країною-системою у сучасному світі є:

- а) Данія;
- б) США;
- в) Чілі;
- г) Грузія.

Реферати

1. Інституційне середовище глобальної економіки.
2. Інститут держави і його трансформація в умовах глобалізації.
3. Феномен метакорпорацій у глобальній економіці.
4. Місце міжнародних організацій в інституційному середовищі глобальної економіки.

Тема 9. Міжнародні стратегії глобалізації

Теоретична частина

План

- 9.1. Сутність стратегії, її формування.
- 9.2. Стратегії глобального розвитку світу.

9.1. Сутність стратегії, її формування

Термін «стратегія» походить з грецької (stratos – військо і ago – веду), де він означає складову частину військового мистецтва, яка займається питаннями планування і ведення війни. Згодом словом «стратегія» стали визначати майстерність керівництва суспільними, політичними процесами.

Усе більше термін «стратегія» застосовують у сфері економічної теорії, економічної політики і бізнесу. Найчастіше використовують таке визначення: «Стратегія – це плани вищого керівництва щодо досягнення довгострокових результатів відповідно до цілей і завдань організації». Зарубіжні фахівці зі стратегічного менеджменту Г. Мінцберг, Б. Альстренд і Дж. Лемпел пропонують п'ять атрибутів економічної стратегії: 1) стратегія – це план, орієнтир, напрям розвитку; 2) стратегія – це принцип поведінки; 3) стратегія – це позиція, тобто утворення найвигіднішого поєднання елементів

економічної політики або бізнесу; 4) стратегія – це перспектива, тобто основний спосіб дії організації або теорії бізнесу; 5) стратегія – це засіб, маневр, за допомогою якого можна перемогти конкурентів.

Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія світу в цілому, регіону, країни, адміністративного центру, підприємства. У цьому посібнику йдеться переважно про найвищий рівень економічної стратегії – стратегію економічного розвитку країн, регіонів, світу.

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країн або регіонів являє собою економічну політику їхнього вищого керівництва, розраховану на тривалий термін і спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри урядів стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту.

Розроблення економічної стратегії починається з визначення **головної мети розвитку**. Це – найскладніший і найвідповідальніший елемент стратегії. **Стратегічна мета визначається** як подолання несприятливого сьогоденного стану економіки країни, регіону, світу й досягнення вищих параметрів розвитку. Найчастіше стратегії розробляються тоді, коли економіка знаходиться у кризовому стані.

Звичайно розробка стратегій, визначення головної мети і підпорядкованість цілей здійснюється в декілька етапів: 1) обґрунтовується необхідність зміни пріоритетів розвитку; визначається напрям стратегічних змін; 2) формується основна мета, яку необхідно досягнути в процесі трансформаційних змін; визначаються цільові орієнтири, принципи та завдання розвитку; 3) визначається послідовність дій намічених планів розвитку. Після визначення головної мети наступним етапом розробки стратегії є визначення **методів її досягнення**. Сукупність заходів, що застосовують уряди для досягнення стратегічної мети, є **стратегічною політикою**. Стратегічна політика починається з визначення необхідних фінансових, виробничих і людських **ресурсів**, які необхідні для реалізації поставленої мети. Далі розробляється **механізм реалізації** стратегічної мети, тобто визначаються заходи урядів із регулювання економіки в основних її сферах, створюються необхідні інститути, фонди, залучаються (в разі необхідності) іноземні і міжнародні інвестиції для вирішення тих чи інших стратегічних завдань. У процесі реалізації стратегії уряди вирішують певні завдання. Серед основних із них на макрорівні є забезпечення економічного зростання, рівноваги платіжного балансу, стабільності цін, забезпечення повної зайнятості; на мікрорівні – ефективне використання ресурсів. Оскільки одночасне вирішення цих та інших завдань рідко буває можливим, виділяються **пріоритетні цілі** на кожному етапі здійснення стратегії.

За **терміном дії** економічні стратегії поділяються на середньострокові (до 10 років) і довгострокові (понад 10 років).

У процесі розроблення довгострокової стратегії її автори спираються на **ідею** соціально-економічного розвитку, яка панує в суспільстві на даному етапі або нав'язується згори могутніми політичними силами. Ідея відповідає на питання «Яку країну / світ ми хочемо мати?» Відповідь звичайно стисла й дуже загальна: «Країна з ринковою економікою», «Супердержава», «Постіндустріальна економіка» тощо. У довгострокових стратегіях визначаються тільки найголовніші макроекономічні параметри, без мікроекономічної деталізації, й формулюється основний напрям досягнення мети. Найчастіше довгострокові стратегії розвитку приймаються в країнах зі стабільною економікою.

Крім того, при розробленні стратегії **в умовах глобалізації** необхідно враховувати не тільки інтереси окремих країн, але й **вплив міжнародного середовища** на економічний розвиток держав і регіонів. У міжнародних відносинах панують «правила поведінки», які неможливо обминути і які найвигідніші економічно розвинутим країнам. Вони розроблялися за ініціативою і підтримкою найпотужніших держав, насамперед США.

9. 2. Стратегії глобального розвитку світу

О. Білорус зазначає, що глобалізм – це деспотична політична, економічна і соціальна влада глобальних корпорацій. Це політична, економічна і соціальна система, в якій ринкові відносини розповсюджується на всі без винятку сфери суспільного життя. Іншими словами, глобалізм – це система абсолютної економічної і політичної влади нових глобальних монополістичних корпорацій, які вийшли з-під контролю націй-держав свого походження і базування. Крім того, Т. Кальченко підкреслював, що глобалізм є ідеолого-політичною платформою, своєрідною доктриною, надбудовою, змістовним центром процесів глобалізації, тією точкою підрахунку, звідки виходить уся множина векторів сучасного світового економічного розвитку.

Формування глобалізму як сучасної ідеології відбулося внаслідок історичної перемоги прибічників геополітичної стратегії таласократії над прибічниками стратегії теллуократії. Залежно від переважання тієї чи іншої стратегії глобалізм може набувати різних ідеологічних форм.

Теллуократія передбачає історично обумовлений фіксований простір, стійкість якісних орієнтацій і характеристик. Це означає консервативну політику держави із застосуванням жорстких юридичних норм, твердими етичними і соціальними традиціями, колективізмом та ієрархічністю. Практичного напрямку теллуократія набула у країнах із тоталітарною владою і централізованою економікою (зараз у чистому вигляді використовується лише Кубою та Північною Кореєю).

Таласократія, на відміну від теллуократії, демонструє більший динамізм, рухомість, схильність до технологічного розвитку, до індивідуалізму як вищої цінності, розмитості юридичних та етичних норм. Такий тип цивілізації швидко розвивається, легко змінює зовнішні культурні ознаки, зберігаючи незмінними внутрішні загальні установки. **Породженням таласократичної стратегії є два**

варіанти західної атлантичної геополітики – американський і західноєвропейський.

Американська атлантична лінія геополітики після 1945 р. ґрунтувалася на теоріях Макіндера, Мехена, Спикмена. Американський вчений С. Коуен вважав, що кожен конкретний регіон планети може бути поділений на чотири геополітичні складові: 1) зовнішнє морське середовище; 2) континентальне ядро; 3) **дисконтинуальний пояс** (берегові сектори, орієнтовані або всередину континента, або у протилежний бік; 4) регіони, геополітично незалежні від усього ансамблю.

Концепція дисконтинуальних поясів набула розвитку в ідеологічній концепції Г. Кіссінжера, за якою політична стратегія США щодо берегових зон полягає в їх об'єднанні в одне ціле з метою повного домінування ідеології атлантизму на просторах Радянської Євразії. Ця доктрина одержала назву «Анаконда». На практиці ця політика була реалізована шляхом війни у В'єтнамі, активізації американо-китайських відносин і продемонструвала найбільшу ефективність у 80-х рр. ХХ ст. у процесі розпаду Варшавського договору та СРСР.

У 60 – 80-х рр. ХХ ст. виникла і набула розвитку європейська лінія геополітики – континенталізм, завданням якої було протистояння на ідеологічному рівні атлантизму. Лідер цього руху – філософ Ален де Бенуа (Франція). Він вважав, що централістська держава-нація, у класичному своєму розумінні, вичерпала зараз свої ресурси і що майбутнє належить тільки «Великим Просторам» або «Федеральним імперіям», до яких на рівних засадах мають входити як об'єднання різних держав, так і окремі держави. Важливим кроком у реалізації концепції «Федеральної імперії» було створення Європейського Союзу (ЄС).

Зараз відбувається формування трьох макрорегіонів світу: Європи, з ядром у вигляді ЄС; Східної Азії, з центром у Китаї та Північної Америки, з базою у США.

Зважаючи на особливості складу країн цих макрорегіонів, специфіки їх економічного розвитку та цілі, що вони ставлять перед собою, можна розглянути декілька векторів стратегічних трансформацій світу.

Узявши за ознаку класифікації кількість полюсів влади, що координують світогосподарські процеси, інституційний устрій глобальних трансформацій може набути наступного вигляду:

- а) уніполярна система;
- б) бі- чи триполярна система;
- в) поліполярна система.

Концепція уніполярності в достатньо широкому тлумаченні ґрунтується на тому, що з часом все більше буде викристалізовуватися ядро найбільш потужних союзних держав, яке буде проектувати власні норми і принципи поведінки на решту країн світу.

У цьому разі глобальне управління буде більш ефективним, але при цьому навряд чи буде стабільним у довготривалій перспективі, оскільки кристалізація уніполярності закладе підґрунтя для потенційного конфлікту між країнами «центру» і периферії.

Найбільш вагомим аргументом на користь утворення уніполярної системи є суперечності, що все збільшуються, і неузгодженість підходів до вирішення одних і тих же проблем різними країнами. Відсутність єдиного центру може призвести до поглиблення існуючих і виникнення нових глобальних катаклізмів.

Обґрунтуванням можливої інституційної архітектури майбутнього в рамках уніполярного світу можуть слугувати: а) концепція країни-гегемона; б) концепція глобального уряду; в) концепція антитерористичного уряду.

Ключовою ідеєю **концепції країни-гегемона** є те, що головними дієвими особами в даному випадку виступають гегемоністська держава США та інші наддержави, які будуть реалізовувати вирішення глобальних проблем на власних умовах, часто ігноруючи інтереси інших країн світу.

Концепція глобального й антитерористичного уряду передбачає піднесення інституту держави до статусу світового уряду, тобто збільшену модель національної держави, керівництво якої вирішує поточні внутрішньополітичні питання, однак уже не на національному, а на глобальному рівні.

Бі/триполярна система передбачає наявність кількох управлінських полюсів, що в результаті консенсусу приймають узгоджені рішення, виконання яких є обов'язковим для решти учасників міжнародних відносин. Ця система передбачає, з одного боку, активізацію міжнародного співробітництва найбільш розвинутих країн світу, які готові йти на компроміси заради досягнення спільних інтересів, а з іншого – ця система інституційної організації передбачає пріоритетність рішень, що приймаються правлячою верхівкою для інших учасників міжнародних відносин. Теорія бі- чи триполярного світу включає до свого складу такі основні напрями інституційного забезпечення глобальних трансформацій: а) коаліції держав; б) коаліції регіональних інтеграційних утворень.

Коаліції держав спрямовуються на створення Центру – альянсу найбільш розвинутих країн, які будуть «підштовхувати» глобалізацію у потрібне русло і вирішувати виникаючі глобальні проблеми у власному вузькому колі, проєктуючи власні норми, інтереси і принципи поведінки на увесь світ.

На сьогодні відсутнє чітке ядро, навколо якого міг би розпочатися процес консолідації. Найбільш вірогідними варіантами вважаються: а) «п'ятірка» постійних членів Ради Безпеки ООН (можливим є розширення складу); б) «велика вісімка»; в) компромісний варіант: «центр», скоріше за все, складуть США, ЄС, Японія, Російська Федерація, Китай, Індія.

Коаліція регіональних інтеграційних об'єднань (РІО) закладає підґрунтя майбутнього світоустрою, що полягає у наступному:

– формування угруповань на основі економічних, а не політичних факторів, виникнення яких зумовлено реакцією на глобальні трансформації;

– домінування економічних факторів знижує вірогідність виникнення ієрархічних інституційних структур, рішення яких є обов'язковими для країн-членів;

– спрямованість у першу чергу на створення своєрідних осередків більш ліберального економічного режиму, а не на побудову регіональних протекціоністських анклавів;

– поглиблення рівня регіональної координації економічної політики, що виражається в орієнтації насамперед на безпосереднє регулювання господарських процесів у межах національних економік (гармонізація податкових систем, режиму доступу на ринки, систем стандартів тощо) замість вирішення питань, що лежать на поверхні, усунення внутрішніх і зовнішніх бар'єрів між країнами, що входять до складу групування.

На конфігурацію такого типу може розраховувати об'єднання трьох найпотужніших регіональних блоків – ЄС, АТЕС та потенційної трансатлантичної зони вільної торгівлі (ТАФТА).

Поліполярна система передбачає широке багатостороннє співробітництво і багатовекторність розвитку. Вагомим аргументом на користь утворення поліполярного світу є неможливість недооцінки потенціалу окремих держав, зокрема Китаю, країн Близького Сходу, Індії тощо.

Єдиною умовою існування поліполярного світу є спільність інтересів у вирішенні глобальних проблем. Крім того, вона є вигідною для тих, хто бажає зберегти у власних країнах владу керівних кланів, законсервувати менталітет нації. Багатополярність є теорією співробітництва, теорією конкуруючих інтересів і цінностей. Теорія поліполярного світу включає наступні концепції інституційної архітектури: а) корпоратизацію; б) автономізацію; в) глобальне громадянське суспільство.

Корпорації виступають у ролі суб'єктів, інтереси яких впливають на політику національних держав навіть у тому разі, якщо ТНК не чинять безпосереднього впливу на уряди конкретних країн і взагалі ніяк не виражають власних уподобань щодо економічного курсу, який здійснюється урядами.

Перспективу **автономізації** можна охарактеризувати за допомогою п'яти параметрів: а) її архітектура є поліцентричною; б) вона є універсальною за складом учасників (мобілізує потенціал ТНК, профспілок, неурядових організацій); в) вона ґрунтується на різноманітних формах міжнародного співробітництва між суспільним і приватним сектором, а також на колективному пошуку і розв'язанні проблем; г) вона знаходиться на точці перетину національних інтересів і необхідності спільного вирішення проблеми; д) вона призводить до глибинної трансформації політики і спонукає до інституційних трансформацій.

Конкретними механізмами глобального управління в таких умовах можуть бути:

– безпосередня участь урядів національних держав у розробці необхідних рішень;

– діяльність міжнародних організацій, що координують зусилля національних держав і порівняно автономно виконують відповідні функції.

Під **глобальним громадянським суспільством** розуміється сукупність недержавних некомерційних організацій, рухів і організацій, задіяних на міжнародній арені. До таких належать міжнародні неурядові організації,

соціальні рухи, незалежні ЗМІ, експертні співтовариства, організації, що представляють інтереси приватного сектора (бізнес-асоціації), а також приватних осіб, що діють поза інституційними межами.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: стратегія, теллурократія, талассократія, уніполярна система; бі- чи триполярна система; поліполярна система.

Питання для поглибленого вивчення

1. Зміст поняття «стратегія».
2. У чому суть міжнародних стратегій економічного розвитку ?
3. Яким чином формується стратегія економічного розвитку ?
4. За якими показниками теллурократія відрізняється від талассократії ?
5. Які особливості розробки стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації ?
6. У чому особливість уніполярної системи побудови світу ?
7. Які переваги бі / триполярного устрою світу ?
8. Глобальне громадянське суспільство: його потенціал для розвитку економічних відносин.
9. Що є ключовим моментом у концепції країни-системи ?
10. Яка країна має найбільш конкурентоспроможну стратегію економічного розвитку у сучасному світі ?

Тести

1. Формування сучасних характеристик глобалізму як ідеології відбулося в результаті перемоги прибічників геополітичної стратегії:

- а) талассократії над теллуократією;
- б) демократії над талассократією;
- в) тоталітаризму над теллуократією;
- г) тоталітаризму над демократією.

2. Теллуократія – це геополітична стратегія, яка на цивілізаційному рівні знаходить вираз у консервативній державно-політичній моделі, в її жорстких юридичних нормах, твердості етичних і соціальних традицій і яка на сьогодні використовується:

- а) Росією та Китаєм;
- б) Кубою та Північною Кореєю;
- в) Мексикою та Канадою;
- г) Бразилією та Індією.

3. Талассократія – це геополітична стратегія, пріоритетами якої є індивідуалізм, розмитість юридичних і етичних норм, технологічний розвиток, легкі зміни зовнішніх культурних ознак за умов збереження внутрішньої ідентичності загальної установки і яка найбільш поширена у:

- а) Східній Європі та Південній Америці;
- б) Центральній Європі та Близькому Сході;
- в) Північній Америці та Західній Європі;
- г) Північній Африці та Австралії.

4. Геополітична стратегія талассократії відрізняється від іншої стратегії (теллуροкратії):

- а) твердими етичними і соціальними традиціями;
- б) схильністю до технологічного розвитку;
- в) застосуванням жорстких юридичних норм;
- г) колективізмом і ієрархічністю.

5. Г. Мінцберг, Б. Альстренд і Дж. Лемпел наголошують на таких атрибутах економічної стратегії як:

- а) стратегія є план, орієнтир, напрям розвитку;
- б) стратегія – це перспектива, тобто основний спосіб дії організації або теорії бізнесу;
- в) стратегія – це засіб, маневр, за допомогою якого можна перемогти конкурентів
- г) усі відповіді є вірними.

6. Узнявши за ознаку класифікації кількість полюсів влади, що координують світогосподарські процеси, інституційний устрій можна представити як:

- а) уніполярну систему;
- б) бі- чи триполярну систему;
- в) поліполярну систему;
- г) усі відповіді є вірними.

7. Уніполярну систему інституційного устрою світу розглядає концепція:

- а) регіонального інтеграційного утворення;
- б) міжнародного об'єднання корпорацій;
- в) монополістичної диктатури;
- г) країни-гегемона.

8. Теорія бі- чи триполярної системи включає до свого складу такий основний напрям інституційного забезпечення глобальних трансформацій:

- а) об'єднання регіонів світу з найбільш розвинутою економікою;
- б) коаліції держав;
- в) систему кластерів провідних галузей економіки;
- г) союз найбільш впливових економічних організацій світу.

9. Теорія поліполярного світу передбачає:

- а) спільність інтересів у вирішенні глобальних проблем;

- б) уніфікацію інтересів окремих країн і народів у межах світового простору;
- в) об'єднання інтересів регіонів світу з найбільш розвинутою економікою;
- г) автономність поглядів у веденні бізнесу різних країн і регіонів світу.

10. Складовими стратегії економічного розвитку є:

- а) стратегічна політика;
- б) механізм реалізації стратегічної мети;
- в) пріоритетні цілі;
- г) усі відповіді є вірними.

Реферати

1. Значення стратегічного планування для ефективного функціонування економіки.
2. Проблема стратегій розвитку у глобалістиці.
3. Особливості стратегії таласократії в сучасному світі.
4. Варіанти стратегій глобального розвитку світу.

Тема 10. Альтерглобалізм: становлення і перспективи розвитку

Теоретична частина

План

- 10.1. Сутність альтерглобалізму, його значення для розвитку глобалізації.
- 10.2. Програми альтерглобалізму.

10.1. Сутність альтерглобалізму, його значення для розвитку глобалізації

Альтерглобалізм (від слова альтернативний (інший); альтернатива глобалізму) – це ідеологія і рухи, що її представляють і знаходяться у непримиренному конфлікті з наслідками глобальних трансформацій.

Суть альтерглобалізму – це відтворення образу глобалізації її противниками і порівняння його з тим образом, який пропонується сучасною глобалістикою.

Противники моделі глобалізації (антиглобалісти) – це досить широке коло людей: усі ті прошарки населення, які відчули можливість виразити власний протест негативним наслідкам глобалізації самостійно поза межами профспілкової і партійної діяльності. Антиглобалісти осмислюють глобалізацію в цілому, після чого намагаються віднайти її антитези і шляхи подолання негативних явищ. При цьому всі негативні сторони глобалізації цілком пояснюються її власною природою, адже глобалізація розуміється як процес, котрий саме і породжує ці суперечності. Наукова ж свідомість передбачає відділення того, що створюється глобалізацією, і того, що генерується не нею, перебуває за її контекстом.

Подібно тому, як рух зелених сприяв усвідомленню значущості проблем екології, антиглобалісти вже змусили уряди розвинутих країн звернути увагу на зростання нерівномірності багатства і, найголовніше, загроз, що провокуються глобалізацією.

Отже, альтерглобалізм є новим типом базової демократії. Метою цієї демократії є створення і впровадження нових принципів функціонування світової системи, які ґрунтуються на засадах соціального партнерства, соціального захисту та інституті соціальної держави і реальних демократичних цінностях. Характерними виразниками ідеології альтерглобалізму є різноманітні антиглобальні рухи й організації.

Антиглобальний рух є загальною назвою суспільних організацій, рухів та ініціативних груп, які знаходяться у непримиренному конфлікті з наслідками глобальних трансформацій. Крім назви «антиглобальний рух», інколи використовуються такі назви: «альтерглобальний рух» (рух за альтернативну глобалізацію), «рух за глобальну справедливість», «рух рухів» тощо.

Своїм завданням учасники руху антиглобалістів вбачають формування суспільної думки, яка б не тільки позитивно сприйняла їх ідеологію, а й стала фундаментом подальшого просування інтересів антиглобалістів на глобальний рівень. Загальними цілями антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях існуючою в суспільстві громадською думкою. Як заявляють безпосередньо антиглобалісти, їх ціллю є навчати, мобілізувати і надихати людей на активні дії.

Основними видами діяльності антиглобального руху є зустрічі, демонстрації проти проведення офіційних самітів міжнародних інститутів. Учасники руху проводять власні «соціальні форуми», де аналізується процес глобалізації, обговорюються способи опору та альтернативні пропозиції. У цілому дії антиглобалістів можуть реалізовуватися:

1) у короткостроковій перспективі – шляхом зриву конференцій, зустрічей, заходів наднаціональних організацій та концернів поряд з цілеспрямованим завданням збитків окремим корпораціям, підприємствам через бойкот, пошкодження майна, хакерські атаки на системи управління;

2) у середньостроковій перспективі – анулюванням або реорганізацією та демократизацією конференцій існуючих наднаціональних організацій, і таких, як СОТ, ВМФ, Світовий банк;

3) у довгостроковій перспективі – розробкою альтернативних варіантів прийняття рішень, усунення соціальних, економічних, екологічних розбіжностей між державами.

У відповідь на надмірний прагматизм світу альтерглобалісти висувають широкі гуманні, соціальні, культурні, екологічні гасла: скасування боргів країнам, що розвиваються; демократичний контроль над фінансовими ринками та їх інститутами; надання права на працю і гідну заробітну плату; вимоги до екологізації виробництва, рівноправ'я між статями; заборона на примусову та дитячу працю; захист прав етнічних меншин і багато інших.

Демократичні вимоги антиглобалістів спрямовані на збереження і зміцнення громадського контролю над проблемою вирішення долі людей у країні, регіоні, суспільстві, світі. Саме тому ключовими пунктами їх програми є соціальні питання. Показовими з цього приводу є погляди американського економіста та громадського діяча Л. Ларуша і словенського філософа С. Жижока. Ларуш просто протиставляє віртуальній економіці реальну, яка виробляє відчутні блага. А С. Жижок головним сучасним протиріччям вважає протиріччя між ідеологією прав людини, рівності, світової держави та ідеологією споживання, яка орієнтує людину на отримання задоволення. Основна критика С. Жижока поширюється на основи глобалізму як ідеології – принципи пацифізму, мультикультуралізму та толерантності. Він у дусі «старих лівих» обвинувачує Захід не в чому іншому, як у переході до «прихованого фашизму» під вивіскою лібералізму.

Антиглобальний рух керується такими правилами: а) інтернаціоналізм руху; б) інтеркласовість і інтерідеологічність; в) антигегемоністський характер.

Звідси витікають і основні принципи антиглобалістів: .

- 1) солідарність, співробітництво і відповідальність;
- 2) організація на принципах вільної, добровільної й ефективно діючої асоціації;
- 3) самоорганізація і самоуправління.

Міжнародний антиглобальний рух організований у вигляді відкритої мережі, яка ґрунтується на поєднанні соціальних структур і не має керівної ланки. У широкому спектрі руху представлені такі категорії громадських організацій та верстви населення:

- організації, що займаються вирішенням проблем відносин «Північ – Південь», а також висловлюють солідарність і симпатії до визвольних рухів в країнах Близького Сходу, Латинської Америки тощо;
- об'єднання безробітних, представники руху за права жінок;
- захисники тварин та довкілля;
- представники лівих, антифашистських кіл;
- представники анархо-синдикалістських кіл;
- представники кіл «чистих антиглобалістів».

10.2. Програми альтерглобалізму

Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів – **трансформістського** (зміцнення системи самоуправління) і **руйнівного** (протидія укріпленню влади корпоративного капіталізму). Пріоритетним визнається перший напрям, але на практиці поки що домінує друге спрямування.

1. Трансформістський (поміркований, реформістський) напрям антиглобального руху очолюється організацією АТТАК. Головною метою цієї організації є обмеження впливу фінансового капіталу і тим самим оздоровлення сучасної капіталістичної системи. АТТАК підтримує ідею, висунуту американським економістом Дж. Тобінім щодо введення податку на фінансові трансакції у розмірі 0,1 – 0,2 % (податок Тобіна). Таким чином, антиглобалісти

намагаються сприяти капіталовкладенням у сферу виробництва, а також спрямовувати кошти, виручені за рахунок «податку Тобіна», на соціальні потреби і на розвиток країн Третього світу. Для акумулювання цих коштів пропонується використовувати міжнародні інститути (наприклад, ООН і Світовий банк).

Особливу увагу антиглобалісти приділяють ідеї зміцнення суверенітету і влади національних держав на протидію транснаціональному контролю. Цю ідею підтримують як у країнах Третього світу, так і у країнах світового авангарду.

Популярним серед реформістського напрямку антиглобалістів є гасло «зміцнення громадянського суспільства». Згідно із цим гаслом суспільні (неурядові) організації, що складають основу антиглобального руху, повинні стати головним суб'єктом активного цивільного суспільства. Цю точку зору особливо відстоюють АТТАК, Селянська конфедерація, соціал-демократи, комунітаристи. Їх основною ідеєю є так звана «партіципативна демократія» (демократія участі). Пропонована модель покликана об'єднати систему представницької демократії із широким залученням громадян до прийняття політичних рішень.

2. Представники руйнівного напрямку антиглобалістів вважають плани АТТАК та інших поміркованих антиглобальних структур утопічними і нездійсненними, оскільки їх реалізація суперечить інтересам правлячих верств усередині глобального суспільства. Наслідуючи анархістські традиції, вони відмовляються бачити в державі нейтральний інститут регулювання і стимулювання розвитку національного добробуту. Вони закликають до демонтажу державних структур на користь самоорганізованого суспільства.

Дж. Холлоуей у своїй праці «Змінити світ, не беручи влади» (2002 р.) доводить, що реформізм, як і революційний марксизм, зазнав невдачі, покладаючись на зміну суспільства за допомогою державної та урядової влади. Держава була і є авторитарною структурою. Суть влади, на думку Дж. Холлоуея, міститься не в державі, а у соціальних відносинах. Оскільки ці відносини зберігаються, проста зміна влади нічого не змінить у суспільстві. Змінити ж капіталістичні суспільні відносини можна тільки у боротьбі за звільнення людського потенціалу шляхом реалізації принципів самоорганізації і взаємодопомоги на місцевому рівні і переважно силовими методами (захоплення заводів трудящими, що буде сприяти самозабезпеченню суспільної контрвлади).

На лівому фланзі антиглобального руху переважають настрої традиційного антиімперіалізму з симпатією до національно-визвольних рухів.

Деякі з лівих учасників антиглобального руху схилиються до теорії «Імперії» теоретиків М. Хардта та Т. Негрі. У своїй праці «Імперія» (2000 р.) вони стверджують, що на сьогодні система протистояння національних імперіалістичних держав добігає кінця. Сучасний глобальний капітал за допомогою власного інституційного механізму (ООН, МВФ, Світового банку, Великої вісімки) створює новий глобальний імперський суверенітет, до складу

якого залучені правлячі кола як центру, так і периферії глобальної системи. М. Негрі та Т. Хардт вважають, що на роль Імперії може претендувати США.

Серед сильних сторін як трансформістського, так і руйнівного напрямів антиглобального руху більшість науковців визнає швидке реагування на будь-які політичні події і можливість одночасного проведення досить потужних акцій протесту. Головним же недоліком його стає непродуктивність у довгостроковій перспективі, а також наявність зовнішніх і внутрішніх протиріч, що несуть небезпеку переродження і навіть розколу руху.

До найбільш явних зовнішніх протиріч антиглобального руху належать:

1) протиріччя між антиглобалістською природою руху і його включеністю до структури глобального капіталізму;

2) протиріччя між принципами добровільної асоціації і необхідністю використовувати у власній діяльності фінансові і політико-правові механізми. У цьому випадку фінансове забезпечення руху, його політичне представництво беруть на себе неурядові та громадсько-політичні організації, які симпатизують антиглобальному руху;

3) протиріччя між соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю. Одним із засобів вирішення цього протиріччя стала фінансова підтримка з боку розвинутих країн світу розвитку руху;

4) протиріччя між мережевим принципом організації руху і необхідністю взаємодії із структурами влади, участю в політичних процесах.

До основних внутрішніх протиріч антиглобального руху належать:

1) мережевий принцип побудови руху, який є одночасно його сильною і слабкою стороною;

2) єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності;

3) протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта (особи, спільноти) і єдиним процесом спільної узгодженої діяльності;

4) протиріччя антиглобалізму як боротьби проти світу відчуження в цілому та сучасними формами капіталу (як особливого виду відчуження).

Отже, антиглобалізм не є цілісною ідейно-політичною концепцією, яку розділяють представники всіх суспільно-політичних кіл, що виступають проти глобалізації. Лише за умов надзвичайної зацікавленості сил, що стоять за різними групами цього руху, і певної консолідації, могло б відбутися злиття різних організаційних утворень антиглобального спектра у єдину ідеологічну платформу.

На статус об'єднуючого антиглобальний рух центра може претендувати лише Всесвітній соціальний форум (ВСФ), який можна охарактеризувати як соціал-реформістську, помірно соціал-демократичну структуру. Відносно нього адекватним є запропоноване Н.А. Косолаповим поняття «соціал-глобалізм».

Отже, діяльність антиглобального руху свідчить про: активізацію руху протесту широкого кола людей в усьому світі; цьому руху вдалося істотно підірвати авторитет профспілок і партій; дії руху звернули увагу спільноти на негативні прояви глобалізації і намагаються знайти шляхи вирішення

спричинених ними проблем; але для ефективної роботи у цьому напрямі необхідна консолідація зусиль усіх учасників антиглобального руху.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: альтерглобалізм, антиглобалізм, альтерглобальний рух, рух за глобальну справедливість, антиглобалісти, партіципативна демократія.

Питання для поглибленого вивчення

1. Причини формування глобалізму.
2. У чому суть альтерглобалізму як ідеї ?
3. Хто є суб'єктами альтерглобалізму ?
4. Завдяки яким чинникам альтерглобалізм можна вважати новим типом базової демократії ?
5. Які цілі і завдання альтерглобалізму ?
6. Основні види діяльності антиглобального руху.
7. У чому суть демократичних вимог антиглобалістів ?
8. Які принципи і правила альтерглобального руху ?
9. Відмінності між трансформістським і руйнівним напрямками антиглобалізму.
10. У чому сила і слабкість альтерглобалізму ?

Тести

1. Альтерглобалізм є новим типом базової демократії, який ґрунтується на засадах:

- а) соціального партнерства, соціального захисту та інституті соціальної держави та реальних демократичних цінностях;
- б) поєднання принципів демократії з тоталітаризмом;
- в) соціального партнерства та авторитаризму;
- г) християнської моралі.

2. Загальними цілями альтерглобалізму є:

- а) висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях існуючою в суспільстві громадською думкою;
- б) висунення концепції побудови світової системи, яка б у цілому співпадала із глобалізмом і доповнювала його симбіозом усіх відомих за історію людства релігійних вчень;
- в) висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються у власних діях особистою думкою;
- г) кожна з вищенаведених цілей відповідає інтересам альтерглобалізму.

3. У відповідь на пануюче у світі матеріалістичне відношення антиглобалісти пропонують гасла:

- а) скасування боргів країнам, що розвиваються; демократичний контроль над фінансовими ринками та їх інститутами;
- б) рівноправ'я між чоловіками і жінками; заборона на примусову дитячу працю;
- в) надання права на працю і гідну заробітну плату; захист прав етнічних меншин;
- г) усі відповіді є вірними.

4. Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів:

- а) трансформістського і руйнівного;
- б) трансформістського і неоліберального;
- в) неокейнсіанського і руйнівного;
- г) неокейнсіанського і марксистського.

5. Головною ідеєю антиглобаліста Дж. Холлоуея є:

- а) удосконалити світовий порядок за допомогою діяльності єдиного міжнародного уряду;
- б) змінити світ, не беручи державної влади;
- в) покращити ефективність глобальної економіки, здійснюючи контроль над нею за допомогою всесвітнього об'єднання ТНК;
- г) підвищити рівень добробуту населення окремих регіонів світу за допомогою здійснення контролю за виробництвом і розподілом суспільних благ регіональних економічних угруповань.

6. Характерними виразниками ідеології альтерглобалізму є:

- а) різноманітні антиглобальні рухи й організації;
- б) світовий рух за збереження навколишнього середовища;
- в) міжнародний гендерний рух;
- г) багатокультурне середовище, що формується зараз у світовому просторі.

7. Трансформістський напрям антиглобального руху очолюється:

- а) ОЕСР;
- б) МФСР;
- в) ММО;
- г) АТТАК.

8. Альтерглобальний рух за своєю сутністю – це:

- а) рух за модернізовану глобалізацію;
- б) рух за технократичну глобалізацію;
- в) рух за альтернативну глобалізацію;
- г) рух за екологічну глобалізацію.

9. До системи альтерглобалізму відносяться:

- а) університетські рухи;
- б) жіночі організації;
- в) селянські та фермерські рухи;
- г) усі відповіді є вірними.

10. У теорії «Імперії» європейських теоретиків соціальних рухів М. Хардта та Т. Негрі стверджується, що на сьогодні:

- а) протистояння національних імперіалістичних держав посилюється;
- б) розповсюдження демократичних ідей в усьому світі послаблюють протистояння національних імперіалістичних держав;
- в) новий глобальний капітал за допомогою власного інституційного механізму (ООН, ВМФ, Світового банку, Великої вісімки) створює новий глобальний імперський суверенітет;
- г) країни Третього світу створюють нову імперію.

Реферати

1. Феномен альтерглобалізму.
2. Основні напрями альтерглобалізму.
3. Місце альтерглобалізму у сучасній глобалістиці.
4. Вплив антиглобалізму на процеси глобалізації.

Тема 11. Сценарні карти глобального розвитку

Теоретична частина

План

- 11.1. Особливості сучасного етапу світового розвитку.
- 11.2. Сценарії глобального розвитку.

11.1. Особливості сучасного етапу світового розвитку

Цивілізаційна криза, яка спровокувала перехідний період, передбачає розуміння того, що світова система, вступаючи до смуги нестійкості, буде нашоухуватись на серйозні потрясіння, які зумовлюються зростаючою активністю сукупних взаємодій сил і факторів. В. І. Пантін вважає, що без зміни світогляду і системи домінуючих цінностей є неможливим ані засвоєння нових політичних і соціальних інститутів, що забезпечують адаптацію і гнучке реагування суспільства на зміну умов середовища, ані ефективне використання нових, більш досконаліх і більш ефективних технологій, ні підйом рівня життя більшості людства, ні стійке затвердження демократії, ані супротив міжнародній анархії. Ідеології, які визначали вектори розвитку ХХ ст., практично повністю вичерпали себе, довівши власну історичну безперспективність. Саме тому доцільною є думка С. Хантінгтона про зіткнення цивілізацій, оскільки в цих умовах соціальні розломи закладаються і формуються за культурними і релігійними кордонами. Однак для цього процесу

принциповою є наявність зовнішньої агресії. Це може бути економічний, культурний чи релігійний тиск. Іншою альтернативою може стати оволодіння людьми нової ідеології, яка здатна поляризувати маси (наприклад, коли в американський проект глобалізації була покладена неоліберальна ідеологія).

Виходячи з гіпотези закономірностей історичного розвитку, мета глобалізації на сучасному етапі полягає в тому, щоб створити умови якісного економічного, політичного, технологічного переходу суспільства в суспільство глобальне, домінантою якого, на думку Е. Азроянца, стане духовне становлення Мегасоціуму, тобто перехід людини на новий рівень свідомості: від індивідуального до Свідомості Єдності. При цьому Мегасоціум розуміється як соціальна цілісність світу, а глобалізація – як просування до більш зв'язаної й організованої цілісності шляхом поглиблення взаємозалежності всієї множини її елементів. Цілісність передбачає ту чи іншу форму і ступінь організації. Однією з таких якостей є характерне для сучасного етапу складення структури Мегасоціуму, що набуває виразу в переході від двокомпонентного зв'язку (держава – держава) до багатоконпонентного зв'язку (держава – транснаціональні корпорації – міжнародні неурядові організації), і поява на цій основі поряд з міжнародними відносинами внутрішньоглобальних відносин.

Всю множину сценаріїв глобального розвитку можна поділити на дві основні групи: оптимістичні та песимістичні. Саме такий підхід демонструють Ю. Яковець, М. М. Голанський, Е. Азроянц.

11.2. Сценарії глобального розвитку

Неоліберальна глобалізація. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризувався безпрецедентним нарощенням всіх форм нерівності майже у всіх сферах діяльності людини. В. М. Коллонтай стверджує, що протягом останньої чверті сторіччя неоліберальна глобалізація безперервно (на конкурентно-конфліктній основі) призводила до тісної взаємодії суспільства з самими різними рівнями господарського розвитку, з різними ідейно-політичними установками, з далеко не однаковою культурною й історичною спадщиною. Інтенсивні темпи цього процесу і повна зневага до національних особливостей надали йому рис небаченої суперечливості і конфронтаційності. Запозичення окремих рис і елементів, окремих інститутів, структур і механізмів з більш розвинутих країн до інших спільнот, як правило, не супроводжувалася ані їх пристосуванням до нового середовища, ані серйозною адаптацією до них приймаючих суспільств. Неоліберальна глобалізація систематично свідомо руйнувала цілісність суспільств і держав, що сформувалися, існуючих національно-господарських комплексів, культур, релігій, систем цінностей, пріоритетів.

Але, незважаючи на це, прибічники неоліберальної моделі вважають її єдиним вірним генеральним курсом розвитку. Ця позиція найбільш чітко простежується в американському проекті глобалізації. Глобалізація, як і її американський проект являє собою процес оволодіння світом, підкорення його лідером в тих чи інших формах.

Відповіддю на виклики глобалізації й уніфікації стає реальна загроза зіткнення цивілізацій. Незахідні цивілізації чинять активну протидію тенденціям становлення однополярного світу за західним зразком, остаточному розколу країн і цивілізацій на багаті і бідні, диктату однієї наддержави. Ця протидія іноді набуває різких форм, аж до терористичних актів і загроз зіткнення цивілізацій. С. Хантінгтон та Н. М. Моїсєєв підкреслили факт конфронтацій на лініях цивілізаційних розломів, які підштовхуються модернізаційною хвилею. Спочатку вони носили характер локальних війн усередині окремих країн, що знаходилися на стику цивілізацій (Ліван, Югославія, Закавказзя, Північний Кавказ). Тепер воно виходить на міжнародну арену, набуває міждержавних рис: загроза зіткнення західної і мусульманської цивілізацій набула наочних рис. Не виключена поява й інших «гарячих фронтів» зіткнення цивілізацій у XXI ст.

Ця криза охоплює не окрему країну, вона є глобальною. Крім того, це криза не однієї сфери діяльності людства, а практично всіх її сфер. Н.А. Косолапов свідчить, що парадокс полягає в тому, що ідея неоліберальної глобалізації є найбільш здійсненою і конкурентною. Така глобалізація вже існує. Проте світу в цілому в майбутньому вона готує екологічну, соціальну, культурну і воєнну катастрофи. Отже, на сучасному етапі свого розвитку світ стоїть перед альтернативним вибором: якщо курс глобалізації не змінюється, світова система рухається до апокаліпсису – глобальної цивілізаційної катастрофи, якщо змінюється – то до приборканої глобалізації.

Апокаліпсис: глобальна цивілізаційна катастрофа. Глобалізація за своєю суттю передбачає інтегральний характер розвитку, єдину мету і спільність перспективи для світової системи. Політичний проект неоліберального глобалізму, що виражає сепаратні цілі й інтереси, повністю не співпадає з логікою глобалізації. Замість спільного руху всіх в одному напрямі, за словами Е. Азроянца, на основі спільності інтересів і єдиних стандартів реалізується агресивна політика прориву країн-лідерів за рахунок решти держав світу.

Розвинуті країни, сформувавши власний колосальний військово-економічний потенціал, утворили осередок великої напруги, енергія якого є експансивною і «розриває» світову систему по кордонах соціально-культурних розломів. Навіть у лідерів сучасного світу, стверджує У. Бек, економічний розвиток стає невідконтрольним національно-державній політиці, тоді як її соціальні проблеми в результаті накопичуються у збиральних мережах національної держави.

Характерним є відсутність наднаціональних систем, здатних вирішувати проблеми, породжені глобалізацією, гарантувати безпеку і справедливість. Неоліберальна глобалізація викликала кризу капіталізму, максимально дезорганізувавши його. М. М. Голанський окреслив достатньо песимістичний тренд розвитку глобальної економіки внаслідок домінування політики американського глобалізму.

Провідне становище США, які залишилися єдиною наддержавою, створює ілюзорне уявлення про управління цією країною процесами глобалізації. У

результаті американський гегемонізм призвів до виникнення досить своєрідної структурної конфігурації інтересів і відносин. В епіцентрі всіх подій перебувають США. З одного боку розташувалися союзники і сателіти, які критикують неоліберальний фундаменталізм, і вбачають у всепроникаючій ролі економіки своєрідну аналогію з марксизмом, але тільки у дзеркальному відображенні. А з другого боку зростає кількість країн, які постраждали від ліберальної глобалізації. Загострення такого протистояння може привести в дію механізм глобальної катастрофи.

Приборкана глобалізація. Реформування проекту неоліберальної глобалізації є можливим лише у разі заміни проекту американської версії глобалізму програмою реального консенсусу міжнародної солідарності. Поштовхом для цього мають стати:

- критичне переосмислення наслідків неоліберальної глобалізації представниками різних держав;
- більш організований протестний рух антиглобалістів, які пропонують власну конструктивну платформу;
- поява і швидке зростання нових індустріальних держав і регіональних інститутів, які здатні змінити баланс сил і протистояти однополярній моделі світу;
- кризи і фінансові катастрофи, торговельні та валютні війни;
- некерована міграція, зростання чисельності переміщених осіб, гуманітарні катастрофи;
- терористичні акти і громадянські війни, національна і релігійна нетерпимість.

Ці виклики будуть гальмувати процеси глобалізації, спонукати до повернення державам їх регулюючої функції. Постає необхідність утворення наднаціональних систем, які гарантують безпеку і стабільність розвитку.

Прибічники приборканої глобалізації передбачають низку заходів, які повинні обмежити негативні прояви її процесів:

- здійснення на міжнародному рівні моніторингу процесів глобалізації, який би забезпечував необхідні умови для контролю за дотриманням прийнятих міжнародних норм, правил і стандартів, а також для захисту інтересів усіх учасників процесу й їх безпеки;
- утворення інститутів і систем політичного і правового гарантування безпеки світової системи, її окремих структур;
- утворення транснаціональних структур, які розробляють і реалізують механізми вирішення глобальних соціальних проблем, а також сприяють країнам у питаннях демографії і міграції, гуманітарних криз тощо;
- формування принципово нового міжнародного органу, який буде здатним на наднаціональному рівні забезпечувати регулювання макроекономічних процесів;
- скасування практики подвійних стандартів у відносинах між країнами, розширення поля міжнародного права і затвердження його пріоритетності над національним;

– встановлення контролю над капіталами. Забезпечення прозорості основних міжнародних матеріальних і фінансових потоків. Утворення податкової системи, що створює стимули для інвестування у виробництво, володіє дієвим механізмом штрафних санкцій за нечесні фінансові операції та їх негативні наслідки;

– стабілізація основних ринків сировини шляхом укладення міжнародних товарних угод за провідними сировинними товарами;

– започаткування біосферної ренти з використанням її як одного з джерел розвитку країн-донорів;

– розширення фінансової допомоги країнам, що розвиваються, за рахунок країн-лідерів світової економіки;

– прийняття єдиних міжнародних правил у галузі передачі технологій, що виключають нерівноправність і обмежену практику їхнього використання.

Саме цей сценарій передбачає проект трансформації цивілізацій, їх адаптацію до реалій XXI ст.

Неоколоніалізм. Глобальний неоколоніалізм має об'єктивні засади, які спостерігаються у закономірностях розвитку техносфери. У центрі техносфери розміщується держава-гегемон з військово-економічним потенціалом, що не піддається порівнянню з жодною країною світу і який є виробником інноваційних технологій. Інші країни тим чи іншим чином залежать від держави-гегемона. Глобальний неоколоніалізм має три взаємозумовлені цілі: 1) гегемонія над світом; 2) доступ до планетарних ресурсів і 3) панування на ринках збуту. Неоколоніалізм має такий же, як і колоніалізм, механізм розвитку, аналогічний життєвий цикл: самоствердження – панування – саморуйнування – розпад. На думку Е. Азроянца, частина цього шляху вже пройдена внаслідок розпаду соціалістичного табору і СРСР, перетворення США на єдину наддержаву, політики ігнорування міжнародних організацій – воєнні акції в Афганістані, Югославії та Іраку, домінування в НАТО тощо. Стадія панування базується на найпотужнішому в світі потенціалі, здатності військової присутності у будь-якій частині світу, контролі міжнародних організацій, технологічному лідерстві.

Завданням неоколоніалізму з цього приводу є всебічне сприяння розчиненню локальних цивілізацій у майбутньому глобалізованому суспільстві. Цей проект був сформульований А. А. Зинов'євим. На його думку, в найбільшій мірі поняттю «цивілізація» відповідає Західна Європа, більш широко – західна цивілізація. Результатом буде те, що В. Іноземцев відзначив як розкол цивілізації. У результаті постеконіомічної революції, що розгортається, навіки ствердиться монополія Заходу (Західної Європи і США). Інші країни і цивілізації (включаючи Японію, Китай, Росію, Індію) є назавжди приреченими залишатися на індустріальній стадії розвитку, а найбідніші країни і цивілізації «четвертого світу» стануть об'єктами поновленого колоніалізму з боку постеконіомічних країн.

Моральна глобалізація є етапом, якому передують приборкана глобалізація. Ідеї моральної глобалізації формуються в основному на двох платформах. З одного боку – це ідеї стійкого розвитку, які одержали широку підтримку, а з

другого – антиглобалізм. А. Вебер зазначає, що між цими двома ідейними платформами є багато подібного і вони доповнюють одна одну. Тому можна припустити, що ідея стійкого розвитку може знайти серед противників неоліберальної глобалізації додаткову масову опору і, можливо, спонукальну силу; в свою чергу, програма стійкого розвитку може доповнити, розширити бачення «антиглобалістами» позитивних цілей цього руху.

Н. А. Косолапов наголошує на обмеженнях, які має моральна глобалізація. Внаслідок цього окремі параметри глобального процесу можуть і будуть виправлені на краще. Але встановлення довгострокового нового балансу у стосунках людини і природи вимагає принципових змін у всьому суспільно-економічному ладі.

Анархія. На думку Е. Азроянца, перехідний період від одного циклу до іншого завершиться визріванням зовнішнього імпульсу, що спровокує новий виток історії, початок якого слід визначати фазою дезорганізації.

Можна вважати, що, вичерпавши власний історичний потенціал, соціальні, політичні й економічні структури почнуть слабшати, розпадатися і відмирати. Тенденція розмивання суверенітетів стає все більш помітною. Послаблення і руйнування соціальних інститутів посилює процеси асоціалізації населення.

Процес руйнування соціальних оболонок призведе до того, що залишаться найбільш прості з них – етнічні, національні та релігійні. Національні конфлікти, прояви фундаменталізму і релігійна нетерпимість, активізацію яких можна зараз спостерігати, є достатнім тому підтвердженням. Таким чином, відбуватиметься руйнування і хаотизація архітектури соціального простору.

Але саморозпад глобальної економіки і перехід до постіндустріального суспільства, на думку Ю. Яковця, є не кроком до прірви, а новим ступенем прогресивного розвитку світової економіки, що відкриває додаткові можливості для економічного зростання, підвищення рівня й якості життя більшості населення в демографічних, екологічних і технологічних умовах, що змінилися. Саме тому, стверджує Ю. Яковець, правомірно розглядати анархію як шлях до реалізації оптимістичної програми майбутнього устрою глобальної системи.

Оптимістична ж програма майбутнього устрою глобальної системи повинна ґрунтуватися на: а) розробці глобального довготермінового плану з альтернативними варіантами розвитку економіки країн і цивілізацій світу на першу половину ХХІ ст. й оцінці наслідків кожного з варіантів; б) виробленні і прийнятті на вищому державному і міждержавному рівнях основних положень глобальної довготермінової економічної стратегії, що могла б стати фундаментом для формування нового світового устрою, який ґрунтувався б на принципах взаємовигідного співробітництва, взаємодопомоги і партнерства локальних цивілізацій і країн; в) розробці дієвого економічного механізму реалізації глобальної стратегії нового порядку, яка б включала як існуючі інститути за умов зміни характеру їх діяльності, так і ті, що створюються за прикладом ЄС; г) умові реалізації програми розповсюдження глобальної економічної свідомості серед ділової і політичної еліти. Йдеться не про відмову від приватних інтересів підприємців і фінансової еліти, національні інтереси

держав, а про модифікацію цих інтересів, визнання принципово нових завдань їх реалізації в умовах зростаючої глобалізації.

Глобалізація свідомості. На думку Е. Азроянца, метою наступного історичного розвитку суспільства є глобалізація свідомості і на цій основі підвищення духу людини. Підтвердженням даної тези є той факт, що людина зараз знаходиться на межі власних фізичних, психологічних та інтелектуальних можливостей. Вона нездатна перероблювати і засвоювати увесь обсяг бурхливо наростаючої інформації, незважаючи на вузькість спеціалізації.

Індивідуалістична свідомість майже повністю вичерпала власний творчий ресурс і призвела до утворення «індивідуальної культури», яка характеризується відмовою від суспільної моралі й етики. Е. Азроянц стверджує, що рівень духовності відстає від характеру і масштабів всепроникаючих проблем, а вирішення всіх проблем майбутнього міститься в самій людині, в її внутрішньому світі, в суспільстві, яке будується нею.

Інформаційні технології і мережеві структури дадуть змогу розв'язати віковичний конфлікт між індивідуалізмом, який руйнує суспільство, і колективізмом, що руйнує особистість.

У будь-якому разі, ліберальний проект глобалізму, що втілюється зараз, так чи інакше призведе до певного глобального потрясіння, що в свою чергу викличе необхідність перегляду стратегічного шляху розвитку світової системи і розробку нового сценарію приборканої глобалізації, на чому правильно наполягав Е. Азроянц.

Практична частина

Терміни для перевірки знань: мегасоціум, апокаліпсис, приборкана глобалізація, неоліберальна глобалізація, неоколоніалізм, моральна глобалізація, анархія, глобалізація свідомості.

Питання для поглибленого вивчення

1. Які негативні риси притаманні неоліберальній глобалізації ?
2. Які альтернативи розвитку сучасного світу ?
3. Фактори, що зумовлюють можливість такого сценарію розвитку світу, як апокаліпсис ?
4. Чим відрізняються сценарії приборканої глобалізації та апокаліпсис ?
5. Які цілі переслідують прибічники неоколоніалізму ?
6. У чому суть моральної глобалізації ?
7. Яким чином анархія може стати шляхом до реалізації оптимістичної програми розвитку людства ?
8. Заходи, спрямовані на обмеження негативного впливу глобалізації, які пропонують прибічники приборканої глобалізації ?
9. Перспективи розвитку економічних відносин розвинутих країн і держав, що розвиваються, за умов реалізації неоколоніалізму ?
10. На яких засадах повинна ґрунтуватися оптимістична програма майбутнього устрою глобальної системи ?

Тести

1. Неоліберальна глобалізація, як сценарій глобального розвитку, характеризується:

- а) безпрецедентним нарощуванням усіх відомих форм нерівності майже в усіх сферах діяльності людини;
- б) демократизацією міжнародних економічних відносин;
- в) ефективним співробітництвом усіх суб'єктів глобальної економіки;
- г) скороченням нерівномірності економічного розвитку між різними країнами світу.

2. Глобальний неокolonіалізм переслідує цілі:

- а) гегемонії над світом;
- б) панування на ринках збуту;
- в) доступу до планетарних ресурсів;
- г) усі відповіді є вірними.

3. Глобальний неокolonіалізм обґрунтовує необхідність:

- а) посилення кордонів країни-гегемона;
- б) послаблення кордонів панівної країни;
- в) встановлення транскордонних зв'язків країни-гегемона із сусідніми країнами;
- г) усі відповіді є вірними.

4. Глобальна цивілізаційна катастрофа передбачає:

- а) колапс світового господарства через недотримання екологічних норм виробництва;
- б) агресивну політику прориву країн-лідерів за рахунок решти держав світу;
- в) руйнацію світової економіки внаслідок глобальних природних катаклізмів;
- г) економічну кризу внаслідок невідповідності дій суб'єктів глобальної економіки.

5. Сценарій приборканої глобалізації є можливим внаслідок впровадження програми реального консенсусу міжнародної солідарності суб'єктів глобальної економіки завдяки:

- а) встановленню контролю за дотриманням чинних міжнародних норм, правил, стандартів міжнародної економічної діяльності;
- б) утворенню транснаціональних структур, які розробляють і реалізують механізми вирішення глобальних соціально-економічних проблем;
- в) здійсненню контролю над капіталами;
- г) усі відповіді є вірними.

6. Моральна глобалізація обґрунтовує необхідність створення єдиного політичного руху:

- а) прибічників стійкого розвитку антиглобалістів;

- б) антиглобалістів та послідовників глобального неокolonіалізму;
- в) прибічників неоліберальної глобалізації та приборкання глобалізації;
- г) послідовників глобального неокolonіалізму та неоліберальної глобалізації.

7. Стратегічні настанови глобального неокolonіалізму на сучасному етапі зводяться до завдань:

- а) сприяти дезінтеграційним процесам у межах національних держав;
- б) руйнувати національні економіки під гаслом «відкритості» та розмивати суверенність рішень, що приймаються країнами;
- в) створювати бар'єри на шляху виникнення великих державних і наддержавних утворень;
- г) усі відповіді є вірними.

8. Анархія як сценарій глобального розвитку спричиняється:

- а) неефективним використанням потенціалу окремої соціально-економічної системи;
- б) агресією країн-лідерів по відношенню до решти держав світу;
- в) руйнуванням соціальних оболонок, які організують і стабілізують суспільство під час відмирання однієї соціально-економічної системи і переходу до іншої; посиленням процесів асоціалізації населення під час цього переходу;
- г) конкурентною боротьбою між суб'єктами глобальної економіки.

9. Саморозпад глобальної економіки в умовах анархії, за Ю.Яковцем, є:

- а) кроком до повного знищення;
- б) новим ступенем прогресивного розвитку світової економіки;
- в) відступом на попередні рубежі розвитку глобальної економіки;
- г) початком світових інтеграційних процесів.

10. В умовах реалізації песимістичних сценаріїв розвитку глобальної економіки вирішальну роль відіграють:

- а) США;
- б) нові індустріальні країни;
- в) регіональні економічні угруповання;
- г) глобальна мережа ТНК.

Реферати:

1. Характеристика сучасного етапу світового розвитку.
2. Песимістичні сценарії глобального розвитку.
3. Оптимістичні сценарії глобального розвитку.
4. Варіанти найбільш реально прийнятних сценаріїв розвитку світу.

Тема 12. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації

Теоретична частина

План

12.1. Стратегія інтеграції України у міжнародний економічний простір.

12.2. Методологічні засади гео економічного аналізу і прогнозування, необхідні для формування стратегії подальшого розвитку України в умовах глобалізації.

12. 1. Стратегія інтеграції України у міжнародний економічний простір

Після здобуття незалежності Україна увійшла у світове товариство як суверенна держава і перед нею постала мета розробити й здійснити самостійну стратегію економічного розвитку. Стратегія повинна прокласти шлях до перетворення України на економічно розвинуту державу постіндустріального типу, здатну забезпечити високий рівень життя населення, інтегрованої у міжнародний економічний простір.

У 2001 р. були розроблені «Концептуальні засади стратегій економічного та соціального розвитку України на 2002 – 2001 роки». Метою стратегії України на цей період її розвитку проголошувалося забезпечення підґрунтя держави як високорозвинутої демократичної правової держави, її інтегрування у світовий економічний процес як країни з конкурентоспроможною економікою. Якщо на попередньому етапі реформ здійснювався демонтаж державно-адміністративної системи управління, то тепер ставилася нова мета – формування сильної держави, активізація її регулюючої функції і водночас здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку.

Відповідно до головної мети розвитку «Концептуальні засади» визначали стратегічні пріоритети України:

- 1) Створення передумов для набуття Україною повноправного членства в Європейському Союзі.
- 2) Забезпечення сталого економічного зростання.
- 3) Утвердження інноваційної моделі розвитку.
- 4) Соціальна переорієнтація економічної політики.

Аналіз виконання завдань «Концептуальних засад» виявив, що вони потребують коригування. Тому було прийнято новий документ – «Стратегія економічного й соціального розвитку України (2004 – 2015 роки). Шляхом європейської інтеграції». У «Стратегії» визначається, що основою стратегічного курсу України утвердження її як високотехнологічної держави. Кінцевою метою євроінтеграційного курсу України є набуття її повноправного членства в Європейському Союзі.

Важливою складовою стратегії розвитку України є зовнішньоекономічна політика. Як вважають українські науковці, фахівці з проблем міжнародних економічних стратегій (зокрема Ю.В. Макогон), інтеграція України у глобальний простір має будуватися на максимальному використанні

інформаційних, інтелектуальних ресурсів і наявного науково-технічного потенціалу держави.

Важливим кроком в інтеграції України у зовнішній простір є участь її у міжнародних організаціях. Україна є учасницею організацій глобального типу (ООН та її економічних структур), макрорегіонального (СНД, ОЧЕС, ГУАМ), єврорегіонального. Ще знаходячись у складі СРСР, Україна стала однією із засновниць ООН у 1945 р. на правах самостійного члена. Декілька разів вона обиралася непостійним членом Ради Безпеки ООН. Вона бере активну участь у роботі головного економічного органу ООН – Економічній і соціальній раді (ЕКОСОР), а також ЮНІДО, ЮНКТАД та інших органах, пов'язаних з економікою. Після здобуття незалежності Україна вступила до Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Всесвітнього банку (у 1992 р.). МВФ серед міжнародних організацій є найбільшим кредитором України, на другому місці – Міжнародний банк реконструкції й розвитку (МБРР), на третьому – Європейський банк реконструкції й розвитку (ЄБРР).

Кредити МВФ йдуть на підтримку платіжного балансу й на погашення внутрішнього боргу України. Кредити МВФ почали надходити в Україну у той час, коли її економіка знаходилася у критичному стані. Завдяки цьому вдалося приборкати гіперінфляцію, ввести в обіг нову грошову одиницю – гривню, а також стабілізувати курс гривні у 2000 р.

Кошти, що надходять від Всесвітнього банку, спрямовані на реалізацію довгострокових інвестиційних проектів, структурну перебудову національної економіки й розвиток окремих її галузей (в тому числі паливно-енергетичної), впровадження ринкових відносин в агропромисловому комплексі, підтримку українських підприємств, страхування імпорту тощо.

Позики Європейського банку реконструкції й розвитку безпосередньо йдуть на розвиток виробництва. Причому значна їх частина спрямовується на підтримку приватних малих і середніх підприємств. До співробітництва з ЄБРР підключаються найсолідніші комерційні банки України. В галузевому розрізі ЄБРР інвестує переважно хорчову промисловість, видобуток нафти й газу, агробізнес, телекомунікації, портове господарство, а також вкладає кошти у фінансову сферу.

В 2008 р. Україна стала членом Світової організації торгівлі (СОТ). Набуття статусу члена СОТ надає Україні перспективи глибше залучитися до міжнародного поділу праці, прискорює динаміку її зовнішньоекономічної діяльності. Будуть знижені або ліквідовані обмеження на імпорт українських товарів країнами-членами СОТ; зникнуть бар'єри для вітчизняного експорту; знизяться ціни на імпортні товари широкого вжитку.

З іншого боку, український ринок стане більш відкритим для іноземних товарів, які будуть конкурувати з вітчизняним виробництвом, а це може стати загрозою для деяких галузей. Пільговий період, який надається Україні як державі-новачку, необхідно використати максимально ефективно для адаптації до нових умов.

Стратегічним напрямом зовнішньоекономічної політики України відносно глобальних економічних організацій є однозначна активізація участі держави в

їх функціонуванні. Що ж до макрорегіональних організацій, то тут формування української стратегічної лінії відбувається непросто. Першим регіональним угрупованням, в яке увійшла Україна була Співдружність Незалежних Держав (СНД). В перші роки незалежності стратегічними партнерами України визначилися Росія, США, Польща, Німеччина. Згодом стратегічний вектор України все більше почав повертатися у бік Європейського Союзу. Уже однозначно визнано: **стратегічною метою України є вступ до ЄС.**

Угода про партнерство та співробітництво між Україною та Європейським Союзом була підписана ще у 1994 р. Ця угода регулювала політичні, економічні та культурні відносини між Україною та ЄС. Одним з головних завдань угоди – сприяння торгівлі та залученню інвестицій, а також розвиток ефективних економічних відносин між Україною та ЄС. У 2008 р. дія цієї угоди завершилася. Вона надала імпульсу розвитку економічних відносин між Україною та Європейським союзом. Проте нові реалії у світовій економіці, поглиблення регіональних інтеграційних процесів вимагають подальшого розширення і вдосконалення взаємовідносин між нашою країною та ЄС.

В результаті розширення складу ЄС у 2004 р. Україна стала безпосередньо контактувати з ним кордонами, що надало нового аспекту у взаємозв'язках України з Європейським Союзом. Врахування цієї ситуації знайшло вираження у документі «**Європейська політика сусідства**», який прийнято у рамках Угоди «План дій Україна – Європейський Союз». Цей план передбачав інтеграцію України в Європейський Союз, здійсненій у формі Зони вільної торгівлі ЄС – Україна після вступу України до СОТ.

Основна ідея Європейської політики сусідства полягає в тому, що такі держави, як Україна, які ще не є членами ЄС, але мають спільний з ЄС кордон, стануть частиною простору, «кола друзів», з якими ЄС тісно співпрацює. Україні ті іншим сусіднім країнам буде запропоновано перспективу поступової інтеграції у внутрішній ринок ЄС паралельно з подальшою торговельною лібералізацією. В грудні 2005 р. Європейський Союз визнав ринковий статус української економіки, що стало важливим кроком на шляху вступу України до ЄС.

Слід зазначити, що економічний простір СНД також зберігає важливе значення для України. Особливо тісні зв'язки України з Росією, яка є головним постачальником енергоносіїв у нашу державу. Відповідно до національних інтересів і цілей України пріоритетними напрямками стратегічного партнерства з Російською Федерацією відзначають:

- співробітництво в енергетичній галузі (розвиток єдиної енергетичної системи, спільне використання нафтопереробних та інших виробництв паливно-енергетичних комплексів);
- науково-технічне та інноваційне виробництво;
- розвиток транспортної мережі в Україні в інтересах обох держав;
- інвестиційне співробітництво, розвиток спільних виробничих структур, фондових ринків;
- взаємне розширення ринку трудових ресурсів тощо.

Економічна інтеграція на макрорегіональному рівні – веління часу; вона витікає із закономірностей глобалізації. Тому Україна не повинна залишатися поза процесом регіональної інтеграції, вона має брати участь в інтеграційних об'єднаннях різного типу, якщо це відповідає її інтересам.

12.2. Методологічні засади гео економічного аналізу і прогнозування, необхідні для формування стратегії подальшого розвитку України в умовах глобалізації

Для того щоб мати чітке уявлення про можливі комбінації стратегічних ситуацій в гео економічному просторі, які визначають майбутні конкурентні позиції будь-якої національної економіки, Україні слід зважати на такі методологічні кроки гео економічного аналізу, прогнозування та оперування:

1) Вихід у гео економічний простір. Іншими словами, задіяння центральних атрибутів гео економіки в процес оперування національної економіки у гео економічному просторі.

2) Визначення відношення України (її національного економічного комплексу) до сучасних цивілізаційних моделей розвитку, а саме: чи є вона віднесеною до індустріальної, техногенної (індустріальної, постіндустріальної), не економічної фази розвитку.

3) Специфікація формаційних координат національного економічного розвитку (соціально-економічний лад, його форми, типи тощо).

4) Розроблення характеристики стратегічних тенденцій України у глобальній економіці.

5) Фіксування гео економічного становища України, а саме: чи є вона країною-системою або країною, що орієнтується на зовнішні ареали та очолює інтернаціоналізовані відтворювальні ядра; або країною, що не бере участі в цих відтворювальних процесах і дотримується торговельної доктрини. Таким чином визначається її відношення до формування світового доходу та одержання відповідної його частки.

6) Визначення глибини оперування України (її економічної системи) на гео економічному атласі чи його національній частині.

7) Нанесення на гео економічний атлас світу визначених систем національних інтересів, гео економічних тенденцій, зон впливу.

8) Визначення ступеня готовності національної зовнішньоекономічної системи до відстоювання гео економічних національних інтересів. Для цього складається графік участі у міжнародних економічних, політичних, військово-політичних організаціях, альянсах, союзах, представництвах у різних країнах, у тому числі у регіональних угрупованнях тощо.

9) Вирішення питання про готовність національної військової компоненти захищати національні гео економічні інтереси. З цією метою за необхідності на «війському карту» гео економічного атласу наносяться опорні пункти для розгортання сил швидкого реагування із захисту транснаціональних комунікаційних мереж, об'єктів тощо.

10) Дослідження системи національних гео економічних інститутів, здатних забезпечити реалізацію гео економічних стратегічних цілей та інтересів.

11) Аналіз нормативно-правового забезпечення системи гео економічного оперування, її адаптованості нормам міжнародного господарського права. Стану національної моделі господарчого управління, наявності набору організаційних структур, здатних адаптуватися до глобального середовища.

12) Моделювання на гео економічному атласі світу та його національній частині різних ситуаційних комбінацій. Головною метою цього є: виявлення тенденцій гео економічної напруги у певних точках гео економічного простору за умов зіткнення з національними інтересами інших країн і пошуком оптимальних шляхів їх гармонізації; аналіз можливих випереджувальних кроків, спрямованих на захоплення нових позицій у мінливому середовищі; відслідковування фінансових потоків, міграції інтелектуальної та робочої сили тощо.

13) Створення на базі високих гео економічних технологій таких ситуаційних комбінацій, які уможливають своєчасне приєднання до процесу формування світового доходу на новому рівні стратегічного оперування.

14) Моделювання на гео економічному атласі світу ситуацій, пов'язаних з розвитком етно економічної транснаціоналізації, формування етно економічних систем у межах відходу від техногенної фази постіндустріалізму та оперування в новій системі цивілізаційних координат – неоекономічній.

Отже, послідовне обстоювання визначених національних пріоритетів та економічних інтересів на гео економічному атласі дасть змогу Україні стати повноцінним учасником глобальних процесів і визначить потенціал її конкурентоспроможності в перспективі.

Практична частина

Термінологія для перевірки знань: інтеграція у гео економічний простір, європейська політика сусідства, моделювання на гео економічному і національному атласах.

Питання для поглибленого вивчення

1. У чому суть стратегії незалежної України ?
2. Який основний напрям зовнішньоекономічної політики сучасної України ?
3. Яке значення для розвитку національної економіки має вступ України до СОТ ?
4. У яких документах висвітлювалася зовнішньоекономічна політика сучасної України ?
5. Особливості економічних відносин України із країнами бувшого СРСР.
6. Специфіка економічних відносин України з Російською Федерацією.
7. Перспективи участі України у СНД.
8. Для чого необхідний гео економічний аналіз та прогнозування в процесі створення стратегії економічного розвитку країни ?

9. Яка мета моделювання на геоeкономiчному атласi свiту та його нацiональнiй частинi рiзних ситуацiйних комбiнацiй органiзацiї eкономiчного процесу ?
10. Якi потенцiйнi можливостi України у геоeкономiчному просторi ?

Тести

1. Стратегiчною метою сучасної України є вступ до:

- а) ЄС;
- б) НАФТА;
- в) АТЕС;
- г) АСЕАН.

2. До важливих методологiчних крокiв у процесi аналізу, прогнозування можливих варiантiв iнтегрування України у геоeкономiчний простiр вiдносяться:

- а) визначення вiдношення eкономiчного комплексу України до сучасних цивiлiзацiйних моделей розвитку;
- б) фiксування геоeкономiчного становища України;
- в) розроблення характеристики стратегiчних тенденцiй України у глобальнiй eкономiцi;
- г) усi вiдповiдi є вiрними.

3. Одним з перших методологiчних крокiв у здiйсненнi eкономiчного аналізу, прогнозування та оперування України у геоeкономiчному просторi є:

- а) визначення глибини задiяння геоeкономiчних атрибутiв в процес оперування нацiональної eкономiки у глобальному просторi;
- б) аналіз нормативно-правового забезпечення системи геоeкономiчного оперування;
- в) моделювання на геоeкономiчному атласi свiту та його нацiональнiй частинi рiзноманiтних ситуацiйних комбiнацiй;
- г) визначення ступеню готовностi нацiональної вiйськової компоненти захищати нацiональнi eкономiчнi iнтереси.

4. Фiксування геоeкономiчного становища України передбачає визначення, чи є вона:

- а) краiною-системою; краiною, що орієнтується на зовнiшнi ареали та очолює iнтернацiоналізованi вiдтворювальнi ядра;
- б) краiною, що делегує власнi комплекси та господарських суб'єктiв як ланки глобальних вiдтворювальних ланцюжкiв;
- в) краiною, що не бере участi у глобальних вiдтворювальних зв'язках;
- г) усi вiдповiдi є вiрними.

5. Ступінь готовності зовнішньоекономічної системи України до відстоювання геоekonomічних національних інтересів визначається внаслідок:

- а) визначення формаційних координат національного економічного розвитку (соціально-економічний лад, його форми, типи тощо);
- б) нанесення на геоekonomічний атлас світу визначених національних інтересів, геоekonomічних тенденцій, зон впливу;
- в) участі України у економічних, політичних та інших міжнародних об'єднаннях та організаціях;
- г) визначення відношення України (її національного економічного комплексу чи господарського суб'єкта) до сучасних цивілізаційних моделей розвитку.

6. Моделювання Україною на геоekonomічному атласі світу та його національній частині різноманітних ситуаційних комбінацій має метою:

- а) визначення розбіжності та особливості застосування тих чи інших геоekonomічних атрибутів відповідно до специфіки України;
- б) моніторинг фінансових потоків, міграції інтелектуальної і робочої сили;
- в) вирішення питання про готовність військових сил України захищати її геоekonomічні інтереси;
- г) визначення глибини оперування України на геоekonomічному атласі чи його національній частині.

7. Дослідження факторів, здатних забезпечити реалізацію геоekonomічних стратегічних цілей України передбачає:

- а) визначення типу (моделі) системи національних геоekonomічних інститутів;
- б) участь у військово-політичних міжнародних організаціях;
- в) виявлення глибини задіяння в Україні геоekonomічних атрибутів;
- г) усі відповіді є вірними.

8. Ступінь готовності зовнішньоекономічної системи України до відстоювання своїх геоekonomічних інтересів визначається:

- а) виявленням вектору національних стратегічних тенденцій у глобальній економіці;
- б) участю України у альянсах, союзах, пулах, представництвах різних країн світу;
- в) переглядом максимально можливої кількості карт геоekonomічного атласу і визначення на них зон економічного впливу України;
- г) усі відповіді є вірними.

9. До типів (моделей) системи національних геоekonomічних інститутів, здатних забезпечити виконання геоekonomічних стратегій України належать:

- а) еколого-промислового, геоekonomічного;

б) торговельна, технологічна;

в) гео економічна (відтворювальна), постачальницько-збутова;

г) соціально-економічна.

10. Важливим кроком інтегрування України до гео економічного простору став її вступ до міжнародної організації:

а) СОТ;

б) ФАО;

в) ЕКАК;

г) ЄВРОКОНТРОЛ.

Реферати

1. Стратегія економічного розвитку України.
2. Інтеграція України до глобального економічного простору.
3. Зовнішньоекономічні відносини України та Європейського Союзу.
4. Діяльності України у міжнародних економічних організацій.

ГЛОСАРІЙ

Альтерглобалізм (від слова альтернативний (інший); альтернатива глобалізму) – це ідеологія і рухи, що її представляють і знаходяться у непримиренному конфлікті з наслідками глобальних трансформацій. Суть альтерглобалізму – це відтворення образу глобалізації її противниками і порівняння його з тим образом, який пропонується сучасною глобалістикою.

Глобалізація (від англ. global – всезагальний) – це процес всесвітньої економічної, політичної та культурної інтеграції та уніфікації. Основними наслідками цього процесу є міжнародний поділ праці, міграція в масштабах усієї планети капіталу, людських та виробничих ресурсів, стандартизація законодавства, економічних та технічних процесів, а також зближення культур різних країн. Це об'єктивний процес, який носить системний характер, тобто охоплює всі сфери життя суспільства. У результаті глобалізації світ стає більш зв'язаним і залежним від усіх його суб'єктів. Відбувається збільшення як кількості спільних для груп держав проблем, так і кількості та типів інтегрованих суб'єктів. Синонімом терміна «глобалізм» виступає французька його версія – **мондіалізм**.

Глобальна інституціоналізація світу – це організація локальних соціальних взаємодій під безпосереднім (минаючи державні кордони) впливом макроструктур світового порядку і виражається у експансії капіталізму, західного імперіалізму, розвитку глобальної системи мас-медіа.

Геоелекономічний атлас – це господарча карта світу, яка містить проекцію ареалів національних економік та ареалів транснаціональних економічних анклавів, що взаємодіють у світовому економічному просторі; інтерпретацію глобального простору у формі, зручній для стратегічного оперування, прийняття стратегічних рішень; розподіл глобального простору на окремі сегменти; поля (простори) для отримання світового доходу.

Дихотомія «локальне / глобальне» – це базова дихотомія глобалістики, що фіксує «розрив» між минулими і новими просторовими характеристиками соціальних процесів, моделює зміни, які відбувалися у першій половині ХХ ст. і визначалися подіями і тенденціями цього періоду. Але у теоріях глобалізації ця дихотомічна різниця використовується для утворення теоретичних моделей змін у будь-яких інших історичних та географічних межах.

Інтернаціоналізовані відтворювальні ядра. Становлення єдиного геоелекономічного простору, в основу якого покладено організаційно-технологічне зближення національних структур, зумовлюється необхідністю забезпечення безперервності нормального функціонування в межах інтернаціоналізованих відтворювальних ядер (ІВЯ). Вони розпадаються на дві складові: інтернаціоналізована частка сфери виробництва та

інтернаціоналізована частка сфери обігу (або обміну капіталів, фінансів, товарів тощо).

Конзьюмеризм трактується як ідеологізована економічна практика або комерціалізована ідеологічна практика.

Континенталізм – це європейська лінія геополітики, спрямована на відстоювання інтересів країн європейського регіону у сучасному світі.

Локалізація глобальності – це тенденцію становлення глобального не «згори», а «знизу», тобто через локальне: через перетворення взаємодій з представниками інших держав і культур до повсякденної практики.

Мегасоціум розуміється як соціальна цілісність світу, а глобалізація – як просування до більш зв'язаної й організованої цілісності шляхом поглиблення взаємозалежності всієї множини її елементів. Цілісність передбачає ту чи іншу форму і ступінь організації. Однією з таких якостей є характерне для сучасного етапу складення структури Мегасоціуму, що набуває виразу в переході від двокомпонентного зв'язку (держава – держава) до багатоконпонентного зв'язку (держава – транснаціональні корпорації – міжнародні неурядові організації), і поява на цій основі поряд з міжнародними відносинами внутрішньоглобальних відносин.

Метакорпорація – це об'єднання кількох економічних агентів (юридичних осіб, а також організацій, що не є юридичними особами), які задовольняють наступні вимоги: 1) хоча б певна частка економічних агентів є комерційними організаціями, що оперують з метою одержання прибутку; 2) між агентами існують стійкі взаємозв'язки, більш жорсткі, ніж ринкові: це означає, що в деяких істотних аспектах все об'єднання виступає як єдине ціле; 3) існує стратегічний центр прийняття рішень, який може бути як юридичною особою, так і групою фізичних осіб – власників і вищих менеджерів, цей центр дістає назву центрального елемента.

Національний економічний атлас є вираженням гео економічного атласу на локальному рівні, що формується окремою країною.

Парадокс (від грецького *paradoxos* – несподіваний, дивний) наукова думка визначає як: 1) несподіване, незвичне, розбіжне з традицією твердження, тлумачення, явище або висновок; 2) у логіці – суперечність, яка виникла в результаті зовнішнього логічно правильного міркування і призвела до взаємосуперечливих висновків. Наявність парадокса свідчить про нереальність деякої з аксіом або теорії, хоча це часто важко виявити, пояснити, а тим більше усунути.

Стратегія. Цей термін походить з грецької (stratos – військо і ago – веду), де він означає складову частину військового мистецтва, яка займається питаннями планування і ведення війни. Згодом словом «стратегія» стали визначати майстерність керівництва суспільними, політичними процесами. Усе більше термін «стратегія» застосовують у сфері економічної теорії, економічної політики і бізнесу. Найчастіше використовують таке визначення: «Стратегія – це плани вищого керівництва щодо досягнення довгострокових результатів відповідно до цілей і завдань організації». Економічна стратегія має декілька рівнів залежно від об'єкта, для якого вона призначена: стратегія світу в цілому, регіону, країни, адміністративного центру, підприємства. У цьому посібнику йдеться переважно про найвищий рівень економічної стратегії – стратегію економічного розвитку країн, регіонів, світу.

Стратегія економічного розвитку (економічна стратегія) країн або регіонів являє собою економічну політику їхнього вищого керівництва, розраховану на тривалий термін і спрямовану на досягнення основної мети соціально-економічного розвитку. Економічна стратегія – це довгострокові, найпринциповіші, найважливіші установки, плани, наміри урядів стосовно виробництва, надходжень і витрат бюджету, податків, капіталовкладень, цін, соціального захисту.

Теллурократія – геополітична стратегія, яка означає консервативну політику держави із застосуванням жорстких юридичних норм, твердими етичними і соціальними традиціями, колективізмом та ієрархічністю. Практичного напрямку теллурократія набула у країнах із тоталітарною владою і централізованою економікою (зараз у чистому вигляді використовується лише Кубою та Північною Кореєю).

Талассократія – геополітична стратегія, яка на відміну від теллуократії, демонструє більший динамізм, рухомість, схильність до технологічного розвитку, до індивідуалізму як вищої цінності, розмитості юридичних та етичних норм. Такий тип цивілізації швидко розвивається, легко змінює зовнішні культурні ознаки, зберігаючи незмінними внутрішні загальні установки.

Список використаної літератури

Основна література

1. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.
2. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сазонец. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 208 с.
3. Світова економіка: підручник / За ред. С.В. Головка. – К.: Либідь, 2007. – 638 с.
4. Дахно І.І. Світова економіка: навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2006. – 264 с.
5. Міжнародна економіка: підручник / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2009. – 560 с.
6. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2009. – 356 с.
7. Міжнародні організації: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2007. – 440 с.
8. Панченко Є.Г. Міжнародний менеджмент: навч. посіб. – К.: КНЕУ, 2006. – 468 с.

Додаткова література

9. Бабій Л. Роль наднаціональних і міжнародних організацій у формуванні глобального економічного правопорядку / Л. Бабій // Право України. – 2010. – № 1. – С. 155 – 162.
10. Білорус О.Г. Глобальна інтеграція і тенденції кризової еволюції світу / О.Г. Білорус // Економічний часопис – XXI. – 2010. – № № 7/8. – С. 3 – 9.
11. Богомоллов О. Мировая экономика в эпоху глобализации/ О. Богомоллов // Международная экономика. – 2008. – № 4. – С. 8 – 12.
12. Боднар І.Р. Наслідки фінансової глобалізації для України/ І.Р. Боднар // Фінанси України. – 2009. – № 8. – С. 68 – 75.
13. Вітер Д.В. Свобода уявна і свобода реальна: неолібералізм та економічна реальність глобалізму / Д.В. Вітер // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 2. – С. 109 – 114.
14. Гайдуцький І. Характеристика глобальної діяльності ТНК / І. Гайдуцький // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 9. – С. 29 – 32.
15. Гайдуцький І.П. Привабливість України для транснаціональних корпорацій/ І.П. Гайдуцький // Економіка АПК. – 2008. – № 4. – С. 152 – 157.
16. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз і можливостей/ О.М. Головня // Економіка і держава. – 2010. – № 6. – С. 6 – 9.
17. Касабова І.А. Еволюція наукових поглядів на глобалізацію / І.А. Касабова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 1. – С. 121 – 128.
18. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: Монографія / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2006. – 248 с.

19. Кальченко Т.В. Статусність міжнародних організацій у регіонально фрагментованій структурі світової системи/ Т.В. Кальченко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 1. – С. 31 – 37.
20. Каримли Э.Б. Кросс-культурное поведение в транснациональных компаниях в условиях интенсивной глобализации/ Э.Б. Каримли // Економіка та держава. – 2009. – № 11. – С. 121– 123.
21. Кібук Т. Економічна глобалізація світу у працях Сато-інституту / Т. Кібук // Схід. – 2006. – № 3. – С. 14 – 16.
22. Клинов В. Особенности современной диагностики мирового хозяйства / В. Клинов // Вопросы экономики. – 2010. – № 9. – С. 78 – 92.
23. Кондратюк О. Місце України у світовому господарстві в умовах глобалізації/ О. Кондратюк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6. – С. 64 – 68.
24. Корж М.В. Особливості і проблеми розвитку національної економіки в умовах глобалізації/ М.В. Корж // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 2. – С. 70 – 75.
25. Кричевська Т.О. Глобалізація й еволюція макроекономічної складової довіри державі / Т.О. Кричевська // Економічна теорія. – 2010. – № 3. – С. 80 – 88.
26. Кузьмин Д. Факторы риска в моделях равновесия открытых экономик / Д. Кузьмин // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 9. – С. 23 – 28.
27. Куриляк В. Цивілізаційно-культурні аспекти формування нового світового економічного порядку/ В. Куриляк // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2009. – № 4. – С. 48 – 57.
28. Куриляк В.Є. Цивілізаційний розвиток світової економіки: етапи та концепції / В.Є. Куриляк, С.О. Геращенко // Вісник Академії митної служби України. – 2010. – № 2. – С. 31 – 38.
29. Кучерук Д.Г. Рушійні сили глобального економічного розвитку: теоретико-методологічні основи дослідження / Д.Г. Кучерук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 4. – С. 58 – 61.
30. Литвинов В. Глобализация мировой экономики в начале третьего тысячелетия / В. Литвинов, А. Кондрахин, Н. Коваленко // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2008. – № 3. – С. 16 – 18.
31. Лопаткина А.Н. От «Вашингтонского консенсуса» к «Пекинскому» / А.Н. Лопаткина // США @ Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2010. – № 9. – С. 59 – 71.
32. Паньков В.С. Глобализация экономики: сущность, реалии, виды на будущее/ В.С. Паньков // Международная экономика. – 2009. - № 6. – С. 4-23.
33. Пшеничнюк Д. Концепція тісного зв'язку та імперативні норми іноземної (третьої) країни: європейський досвід / Д. Пшеничнюк // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2009. – № 3. – С. 11 – 18.

34. Руденко-Сударєва Л. Процеси глобалізації та транснаціоналізації: теоретико-методологічний підхід до комплексної оцінки / Л. Руденко-Сударєва, О. Мозговий, Д. Гуртов // Журнал європейської економіки. – 2010. – Т. 9. – № 3. – С. 279 – 306.
35. Сарана О.Ю. Вплив глобалізації світової економіки на економічну роль національної держави/ О.Ю. Сарана // Економіка. Фінанси. Право. – 2008. – № 5. – С. 3 – 6.
36. Степахно А.В. Природа економічної глобалізації та її значення для конкурентоспроможності країн / А.В. Степахно // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 6. – С. 185 – 187.
37. Туниця Ю. Діалектика глобалізації в контексті екологічного імперативу/ Ю. Туниця // Вісник національної академії наук України – 2008. – № 2. – С. 8 – 24.
38. Шишков Ю. Государство в эпоху глобализации/ Ю. Шишков // Международная экономика и международные отношения. – 2010. – № 1. – С. 3 – 13.
39. Шкурат І. Транснаціональні корпорації – рушійні сили глобалізації / І. Шкурат// Вісник національної Академії державного управління при Президентіві України. – 2005. – № 2. – С. 344 – 352.
40. Чуб О. Фінансова глобалізація: виникнення та розвиток / О. Чуб // Ринок цінних паперів України. – 2008. – № 3/4. – С. 13 – 18.
41. Усатенко О.В. Стратегії інтернаціоналізації для розв'язання глобальних екологічних проблем/ О.В. Усатенко // Екологічний вісник. – 2009. – № 6. – С. 70 – 77).
42. Бондаренко Н.В. Роль державного сектора економіки в розвитку держави в умовах глобалізації / Н.В. Бондаренко // Економіка і держава. – 2010. – № 5. – С. 60 – 63.
43. Будкін В. Економічна глобалізація: витоки, тенденції та протиріччя / В. Будкін // Економіка України. – 2010. – № 11. – С. 87 – 89.
44. Головня О.М. Вплив глобалізаційних процесів на соціально-економічне зростання України: оцінка загроз та можливостей / О.М. Головня // Економіка і держава. – 2010. – № 6. – С. 6 – 9.
45. Гурковський В.І. Теоретико-методологічні засади захисту національних інтересів в умовах інформаційної глобалізації // Економіка і держава. – 2010. – № 9. – С. 90 – 92.
46. Домрачев В.М. Участь України у світових інвестиційних процесах / В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 66 – 72.
47. Єрмакова О.А. Регіон як самостійний суб'єкт міжнародних економічних відносин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4. – С. 169 – 175.
48. Драган І.В. Гарантування національних інтересів в процесі залучення іноземних інвестицій в умовах глобалізації / І.В. Драган // Економіка і держава. – 2010. – № 1. – С. 16 – 18.

49. Кириченко О.А. Інноваційно-інвестиційний вектор протидії глобальній кризі як чинник формування національної економічної безпеки / О.А. Кириченко, І.В. Кудря // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 2. – С. 11 – 17.
50. Колодко Гжегош В. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму / Гжегош В. Колодко // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 4 – 11.
51. Науменко Н.С. Теоретичні засади стратегічного партнерства в умовах глобалізації / Н.С. Науменко // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 3. – С. 11 – 19.
52. Пашков С.О. Глобалізація та її вплив на галузеву структуру світової економіки // Зовнішня торгівля: право та економіка. – 2009. – № 5. – С. 34 – 39.
53. Соскін О.І. Шляхи реалізації геоекономічної моделі України в Євразійському просторі / О.І. Соскін // Економіка і держава. – 2010. – № 7. – С. 4 – 9.
54. Соскін О.І. Механізми адаптації економічної моделі України до сучасних цивілізаційно-глобалізаційних зсувів / О.І. Соскін // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 16 – 27.
55. Трофимова В.В. Трансформація економічних функцій держави в умовах становлення глобальної економіки / В.В. Трофимова // Економіка і держава. – 2010. – № 5. – С. 8 – 12.
56. Чистілін Д. Євразійське майбутнє України і Росії: інституціональний аспект // Економіка України. – 2010. – № 8. – С. 85 – 93).